

મગ્ન મંથન માળા

પુસ્તક ૧૭

સ્વ. શ્રી મગનજીવ કેવળરામ દસાલ

B. A. [Hons.]

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાત કાંપીગઢ વિભાગ]

અનુવ્રમાક ૨૭૧૫ કિમત

ગ્રંથનામ મૃગ મંથન માળા

વર્ગકિદ-૩

हरि ॐ तत्सत्परमात्मने नमः
भञ्ज भंथन भाणा.

पुस्तक १६.

(काव्यो)

— ० —

लेखकः

स्व. श्री भगनलाल डेवगराम दलाल

B. A. (Hons.)

डेडमास्तर, सर, सी. जे. आर. हाईस्कूल, गणुदेवी.

तथा

स्थापक तथा प्रिन्सीपाल,

धी न्यु हाईस्कूल,

गणुदेवी.

— ० —

प्रकाशकः

नृदामलाल डेवगराम दलाल

नजीनदास डेवगराम दलाल

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

પ્રકાશકો

ના. કે. દલાલ

તથા

ન. કે. દલાલ

વતી

ઈશ્વરલાલ એમ. વીમાવાળા

દેશખંધુ પ્રેસ

કેળાપીઠ, સુરત.

સર્વ હક પ્રકાશકોને સ્વાધીન

ઈ. અમૂલ્ય

સંવત ૨૦૦૪

સને ૧૯૪૮

પ્રત ૧૦૦૦

આવૃત્તિ ૧લી

અંજલિ.

(બહિર્વાષિકા)

“જગન મંથન માળા” આજે, કરમાં ધારી ઉભો છું;
 ગળપણ એનું પ્રીત ધરીને, ઘુંટડે ઘુંટડે પીકે છું.
 નશ્વર જીવન, મીથ્યા માયા, સાચું જ્ઞાન ભયું” એમાં;
 લાહવા. લેવા, પુનીત થાવા, ચક્ષુ પણ સાચાં તેમાં.
 લખ ચોરોસીના ફેલાને, સાર્થક તેં સાચો કીધો;
 કે, તારા ટુંકા જીવનમાં, સાચો અમૃત રસ પીધો.
 ચરવા વાધા દેહ ઉપરનાં, દીવ્ય જ્ઞાનથી જોયાં તેં;
 જઠરને જ્ઞાન મસાલ, જગતનાં, મલીન રંગો ધોયાં તેં.
 રાચે માનવ મીથ્યા બાદે, સાચો વાદ ભર્યો આમાં;
 મનનું મનમાં, મુખડે ખીલ્યું, ધીકાર્યા એવા એમાં.
 દલાલી કીધી તેં સાચી, જીવનને સાર્થક કીધું;
 લાજ જગતની ત્યાગી દઇને, પેટ ભરી અમૃત પીધું.
 લઇને ઝારી જ્ઞાન પરબથી, પાયાં તેં મીઠાં પાણી;
 મુકેલીશ આર્માથી કરી લેશે, જીવન ભરની કમાણી.

—મુકેલીશ.

આસો સુદ-૨ સંવત ૨૦૦૪]

અનુક્રમ.

ક્રમાંક	કૃતિ	પાનું
	ખંડ ૧ લો.	
૧	અદ્વૈત	૩
૨	આત્મ-તપ	૪
૩	વાસના-વાનને	૫
૪	આનંદ	૫
૫	સુખનું મુળ	૬
૬	આનંદની મરતી	૭
૭	દશક	૮
૮	આત્માનંદનો અનુભવ	૯
૯	જ્ઞાન ને ભક્તિ	૧૦
૧૦	નશ્વર કાયા	૧૦
૧૧	બ્રહ્મ જ્ઞાન	૧૨
૧૨	માયાથી મુક્તિ દે	૧૩
૧૩	સત્યની વીણા	૧૪
૧૪	એકાત્મા	૧૫
૧૫	જીવન અને મૃત્યુ	૧૬
૧૬	હું તું માં મશ્યુલ	૧૬
૧૭	સર્વવ્યાપી પ્રભુ જીએ પાનું	૧૨૯
૧૮	દર્દની મીઠાશ	૧૭
૧૯	મૃત્યુની મૈત્રી	૧૮
૨૦	અંતરનો ઝબડો	૧૯
૨૧	પ્રભુ-ભક્તિ	૨૦

ક્રમાંક	કૃતિ	પાનું
૨૨	ભક્તિની શક્તિ	૨૦
૨૩	પ્રભુની અપાર મહનતા	૨૬
૨૪	ભરોસો અવિનાશીનો મેણો	૨૨
૨૫	માતૃ-સ્તવન	૨૩
૨૬	પ્રભુ ? તુજ રક્ષણુ દે.	૨૪
૨૭	નાથ તણો આધાર	૨૫
૨૮	પ્રભો તુજ નુર દે.	૨૬
૨૯	કુરબાન થા	૨૭
૩૦	પ્રભુ ભક્તિ છે ન્યાસી	૨૮

ખંડ ૨ જો,

૩૧	કર્મ-મંત્ર	૨૯
૩૨	પૈસા	૨૯
૩૩	સુસંગત	૩૦
૩૪	ચાળખા	૩૧
૩૫	આશા	૩૨
૩૬	પાખાંડ	૩૩
૩૭	ગુરુ	૩૪
૩૮	સુખરેલો શયતાન	૩૫
૩૯	સતનો બેલી રામ	૩૬
૪૦	શ્રીમાનને	૩૭
૪૧	સુખ દુઃખની વ્રતમાળ	૩૮
૪૨	નમ્ર વચન ઉચ્ચાર	૩૯
૪૩	નમું તેને હું સર્વજ્ઞ.	૪૦
૪૪	હુનિયા-પૈસાની	૪૦
૪૫	શુભુથી કિંમત થાય.	૪૧

ક્રમાંક	કૃત	પાનું
૪૬	સર્વ ભક્તી-કાળ	૪૨
૪૭	ઝાલિમને	૪૩
૪૮	અહંકાર	૪૪
૪૯	ફોગટ ફાંફા	૪૫
૫૦	લક્ષ્મી	૪૬

ખંડ ૩ જી.

૫૧	દત્ત-ચોવીસ ગુરૂ	૪૭
૫૨	ધર્મરાય-સભા	૫૭
૫૩	ભરત	૬૧
૫૪	હનુમાન અને બાળમ	૬૨
૫૫	શ્રવણ-પિતૃ ભક્તિ	૬૩
૫૬	અર્જુન	૬૪
૫૭	શ્રી શંકરાચાર્ય	૬૪
૫૮	રાગ્ય ભટ્ટહરિ	૬૫
૫૯	ચૌદ-રતન	૬૭
૬૦	રાજસ્થાનની વીર રમણીઓ	૬૮
૬૧	કુરૂક્ષેત્રમાં અર્જુનનો વિવાદ.	૭૧
૬૨	ધર્મ-યુદ્ધ	૭૬
૬૩	રાષ્ટ્રીનો નાયતો	૮૧
૬૪	વસિષ્ઠને અરુ-ધતિનો સંવાદ	૮૮
૬૫	સીતાની રામને પ્રિયપ્તિ	૯૪
૬૬	કઠિયારાને	૯૪
૬૭	એક સંવાદ	૯૭

ખંડ ૪ થી.

ક્રમાંક	કૃતિ	પાણી
૬૮	વિદ્યા દેવીના ચરણે	૬૮
૬૯	ભારત મૈયા	૬૮
૭૦	ભારત-માતાને	૧૦૦
૭૧	મહારો રેડિયો	૧૦૦
૭૨	નૂતન વર્ષાબિનંદન	૧૦૩
૭૩	નવીન વર્ષનો સંદેશ	૧૦૪
૭૪	નવલી રમ્ય ઉષા ?	૧૦૫
૭૫	વિદ્યાય	૧૦૬
૭૬	નાના નાના જળ ખિંદુઓ	૧૦૭
૭૭	છ આંધળા વિદ્વાનો	૧૦૭
૭૮	ગ્રીષ્મનું છેલ્લું ગુલાબ	૧૦૮
૭૯	સ્વર્ગીય ભુમિ	૧૧૦
૮૦	કુદરતમાં પ્રભુનું દર્શન	૧૧૨
૮૧	સર્વ ભક્ષી કાળ	૧૧૩
૮૨	સૌંદર્ય ?	૧૧૬
૮૩	દિવ્યાંગના	૧૧૭
૮૪	ભક્તિની શક્તિ (કાવ્ય રચી ચાલુ)	૧૨૨
૮૫	અંતરનો ઝલકો (કાવ્ય રચી ચાલુ)	૧૨૨
૮૬	આશામય સ્વપ્ન	૧૨૩
૮૭	મારો પાડોશી કોણ ?	૧૨૪
૮૮	મહાત્મા-નમું હું તને	૧૨૫
૮૯	બવ વરવાનો ઉત્તમ આરો.	૧૨૬
૯૦	મરતી	૧૨૭
૯૧	બગબગત	૧૨૮

ક્રમાંક	કૃતિ	પાણં
૯૨	મરીત્રી હાલ મારા છે	૧૨૮
૯૩	સર્વ વ્યાપી પ્રભુ	૧૨૯
૯૪	કુંહાક	૧૩૦
૯૫	શાન્ત મધુકું	૧૩૧

અગાઉથી પોતાનો ફાળો મોકલનાર મુરબ્બીઓની યાદી:-

૧ શ્રી. અરદેશર એમ. કાવક મુંબઈ,	રૂા. ૫૧)
૨ શ્રી. વિદ્યદાસ નાયુભાઈ કલકત્તાવાળા સુરત	૫૨)
૩ શ્રી. જમનાદાસ ડાહ્યાભાઈ તમાકુવાળા ખોડવદ.	૨૫)
૪ શ્રી. મેક્સર્સ રંગીચદાસ હરકીશનદાસ જરીયાલા સુરત	૧૫)
૫ શ્રી. નાયુભાઈ જમનાદાસ દલાલ સુરત.	૧૧)
૬ શ્રી. હરિપ્રસાદ અંબારામ શુકલ. સુરત	૧૧)
૭ શ્રી. અદવિંદ્રાય હટ્ટમલરાય સુરત.	૧૧)
૮ શ્રી. મધુસુદન બી. દલાલ. અમદાવાદ	૧૦)
૯ શ્રી. ભુખણુદાસ છપ્પીચદાસ મારતર વડોદરા	૧૦)
૧૦ શ્રી. ગુમાખભાઈ કીકાભાઈ દેસાઈ દાદર-મુંબઈ	૧૦)
૧૧ શ્રી. ડી. ગુલામન સલ્તુખાઈ રાવળ પીલીમોરા.	૧૦)

૧૨ શ્રી. મણીશંકર દેવશંકર જોષી ચાંગા ગણદેવી	૫)
૧૩ શ્રી. હરિમાહલ કુકીરભાઈ શેખ. ગણદેવી	૫)
૧૪ શ્રી. કાવસજી એદજી ગણદેવીઆ. ગણદેવી.	૩૧. ૫)
૧૫ શ્રી. જમીનરામ નાનાભાઈ દાકોર ગણદેવી.	૩૧. ૫)
૧૬ શ્રી. નાનુભાઈ નિર્મલરામ વેઘ ગણદેવી.	૩૧. ૫)
૧૭ શ્રી. તાપીદાસ શ્રી. લાપરસીયાળા. પૂતારસીડી.	૩૧. ૩૧
૧૮ શ્રી. સોમાભાઈ ડી. પટેલ. મુંબઈ	૩૧. ૨)
૧૯ શ્રી. લક્ષ્મીભાઈ ગોવિંદજી રાકોડ ગણદેવી.	૩૧. ૧૦]

કુલે ૩૧. ૨૫૫

સ્વર્ગસ્થના અપૂર્ણ રહેલા આ કાર્યને પરિપૂર્ણ કરવા માટે—સર્વ દિશાએથી આવકાર મળ્યો છે; તેમજ ઉપર જણાવેલી ક્ષણાની રકમ સિવાય અન્ય લાઘ્યો તરફથી સારી રકમનો ફાળો આવ્યો છે, તેઓની ઈચ્છાનુસાર, આ લીસ્ટમાં નામો જાહેર કર્યાં નથી. આ પુસ્તક બહાર પડે એ અસંખ્ય લાઘ્યો તરફથી ઉમદા ફાળો આવવા વધી છે તે હવે પછીના પ્રકટ થતાં સ્વ. દલાલ સમારકે અંકમાં જાહેર કરવામાં આવશે. આ સમારકે અંક મેળવવા આપનું નામ અગાઉથી નોંધાવવા કૃપા કરશે.

શ્રી ગુરુ ચરણે.

(અર્પણ)

મારા (નગીનદાસ)આશુના વસવાટ દરમ્યાન હું ઘણા જાનિ, થોળી. સાધુ, સંત, તપસ્વી, તથા ઋષિ મુનિઓ વિગેના સમાગ-
મમાં આવ્યો હતો, તેમાંના એક આવ પાળ હતો. તે વખતનો મને
આપનો ઝાંખો પરિચય સુરત આવ્યા પાદ તાજે થયો. જેમ જેમ
આપના સંસર્ગમાં આવતો ગયો, તેમ તેમ મને નવિનતા જ
દેખાવા લાગી.

શ્રી સદગુરુના પ્રતાપે બાળપણમાં સખત તપશ્ચર્યા
કરી, હિમાલય, ગિરનાર, આબુ, કશ્કારેશ્વર વિગેરે
હિંદના ખુણે ખુણે પર્યાટન કરી અનેક સંકટો ઉઠાવી
અનુભવો લીધાં. અનેક વખત તપશ્ચર્યા કરી છેવટે આપે

જીવન પંથ મેળવ્યો. અને તે જન સેવાનો.
કરવી તો જનસેવા કરવી લેવું હરિ નામ.

આપ આખા દિવસમાં દશ આર કલાક સેવા પૂજા તથા
પ્રભુ-ભક્તિ કરો છો અને આઠ દશ કલાક જન સેવા પણ
કરો છો, અને તે સેવામાં પણ પ્રભુ ભક્તિ જ. આ જન સેવા
ભજના ગાઈને નહિ, મોટા મોટા પ્રભુ-ભક્તોનાં આપ્યાનો કરીને
નહિ; પરંતુ સદુપદેશથી. આપની તપશ્ચર્યાથી-ભક્તિથી, આપે
અગાધ જ્ઞાન મેળવ્યું.

આપના ત્રિકાળ-જ્ઞાનથી, જન સમાજમાં વધુ આશ્ચર્ય પેદા થાય છે..

આપ સામી વ્યક્તિના મનની દરેક લાત, ધ્યાન ધરી બાણી લઈ-આબેદુગ વર્તમાન અને ભુતકાળ કહી જતાવો છો અને ભવિષ્ય માટે માર્ગ સૂચન કરો છો. આપની ખ્યાતિ, ઘણાં વર્ષથી આપ સૂરતમાં રહો છો એટલે સૂરત પૂરતીજ નહિ, પણ આખા મુંબઈ ઇલાકામાં તથા ગોમર પ્રસરી રહી છે. આપને સુખેથી નિદ્રા લવાનો કે બોજન કરવાનો સમય પણ મળતો નથી, એ અમારા જેવા કેટલકે આપના ભક્તોએ પ્રત્યક્ષ નિદાણું છે. —

એજ આપની જન સેવા-એજ આપનો સેવા પ્રત્યે સાચો પ્રેમ.

આપની પાસે આ જાગ વૃદ્ધ આવે છે-દરેક વર્ગના આવે છે-દરેક લાઇનના આવે છે-કંઈ કંઈ દુઃખો રડવા સાથે આવે છે-કંઈ કંઈ ખુશાશી મેળવવા સાથે આવે છે-કંઈ કંઈ છવનના રહ બાણવા સાથે આવે છે-કંઈ કંઈ ચિકિત્સા કરવા સાથે પણ આવે છે, અને કોઈકજ ભકિત માર્ગે બાણવા સાથે અને તેમાં આગળ વધવા સાથે પણ આવે છે. આપને મળવા આવનાર સૌ કોઈની વાત અંતરીયથી બાણી લાં છો અને જેના જેવી સૂચના આપની હોય, છવનની લાઇન દોરી બતાવવી હોય, શુદ્ધતો અને દુષ્કૃત્યો માટે જે કંઈ કહેવું હોય. —

તે બધું આપ સાક્ષાત્ રૂપે સાથે સાથે શુણવી દો છો. સાત્વિક બળો વડે આપ શંકર અને શક્તિનો સુયોગ મેળવ્યો હોય ત્યાં શું કમીના રહે ?

આપનું મુખવિંદ જોઈ લરી ભર સૌ કોઈ રતબ્ધ થઈ
બન્ય છે-આપનું લાક્ષિત્ય અને ગાઢતા દેખી સૌ કોઈ વિરમય
પામે છે આપની ધીર, ગંભીર વાણી સૂણી સૌ કોઈ આનંદ
પામે છે.

આપનો પ્રભાવ તે કોઈ સાધારણ મનુષ્યનો નહિ
પણ એક દેવાત્માનો-જન સેવાના ભાવથી વિચરનાર
એક તપસ્વીનો-પૂણ્યાત્માનો-પ્રભાવ.

અંતે તે પણ કંઈ જોવો તો નહિ-નંદાને અનુભવ થયો
છે તેઓજ સારી રીતે જાણી શકે છે-સમજી શકે છે.

આપની પાસે સૌ કોઈ આવે છે. જન સેવા કાળે આપ
તવંગરો કરતાં ગરીબો પર વધુ ધ્યાન આપો છો; કેમ કે આપ
જ્ઞાનિ છો એટલે એમના દુઃખ અને લાગણી સારી રીતે સમજી
શકો છો-આપની પાસે શ્રીમંત બકતોના ટોટા નથી-આપ ધારો
તો ખીજા વાણી મુનિ-મહારાજો અને સાધુ મહાત્માઓની માફક
કદમી લખવૃત્ત મેળવીશકો એમ છો-પણ—

આપ ગરીબોને વધુ યત્ન કરી કોઈ પણ બાતના
ભેદ ભાવ વગર-કોઈ પણ બાતના સ્વાર્થ વગર-સૌ
કોઈની સેવા વિના મૂલ્યે કરો છો-એજ આપની લોક
પ્રિયતાનું ઉદાર મુદ્યાંકન ? આપે આપની કાર્ય શક્તિ
વડે શંકર અને શક્તિનો સુયોગ મેળવ્યો છે—

એટલે અમારે મન તો આપ દેવતા પણ દેવ-જ્ઞાનિના
પણ જ્ઞાનિ ત્યાગીના પણ ત્યાગી-અને મહાત્માના પણ મહાત્મા
તરીકે રથાન પામ્યા છો.

આપના હુંક સમાગમથી અમારામાં અદ્ભુત જ્ઞાનનું

સિંચન કર્યું છે આ પુસ્તકને પ્રમટાવનાર-અમને પ્રેરણા આપી,
ઉત્સાહ આપનાર અમારા કાર્યોમાં અમી રસ રેડી, અમારો
જીવન પંથ ઉજળનાર-આપ મહાત્માને-યોગીશ્વરને-દેવને-જ્ઞાનિને
ત્યાગીને-સંતને-જન સેવાથી રંગાયલા સાચા પરમ ભક્તને-
સપ્રેમ વંદન કરી-આ પુસ્તક આપના ચરણ કમળોમાં રજુ
કરીએ છીએ. હરિ ઓ.

—પ્રકાશકે.

આત્મ-સ્વરૂપને.

(અંગલી રૂપે)

ક્ષમા, ધૈર્ય આસ્થા આ ત્રણ સદ્ગુણો તમારામાં
મહાન હતાં. તમે આ સંસારમાં જન્મ લીધો, લમ-અંધારીથી
પણુ જોડાયા હોવા છતાં આ જીવન અખંડ બ્રહ્મચર્યનું પાલન
કરી, મહાન-તપસ્વીનું જીવન જીવી તમારો પૂર્વ જન્મ સુધારી
આ જન્મે મોક્ષ મેળવ્યો. સંસારમાં રહીને આ જીવન અખંડ
બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું, ક્ષમા, ધૈર્ય અને આસ્થાને સાથે રાખી
કડકમાં કડક શિલ્પનું પાલન કરવું, સંસારમાં સરસા રહી,

કર્તવ્ય-પાલન કરી, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ શિર પર હોવા છતાં, યુધિષ્ઠિરની માફક અડગ રહી, દરેક કાર્યમાં, દરેક ક્ષેત્રમાં તમે અંપલાવ્યું અને વિજય મેળવ્યો એજ તમારી કંચન વરણી કાયાએ.

આ પુરતકમાં લખાયેલા કાવ્યો એ ફક્ત કાવ્યો જ નથી; પણ એમાં દૈવી કળાનો અંશ સમાયેલો છે. સાધૂ-ચરિત વ્યક્તિ, એ સારી રીતે સમજી શકશે. તમે જીવ્યા ત્યાં સુધી તમને જેજ હાથ હતાં-આજે અમર પદ પામી મોક્ષ મેળવ્યો-હવેનો હાથો વાળા થયાં-તમારી પાછળ મુકી ગયેલાં તમારા કાર્યો-તમારા સગાં, સ્નેહી અને સહોદર, તમારી વિશાળ જ્ઞાતિ-મંજા અને તેથી વધુ તમારા અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ કરી રહ્યા છે.

કીર્તિનો કળશ શ્રી જગદંબાએ જમારા પર ઢાળ્યો છે. ખરેખર કોઈ આપિત દેવ આ દુનીયામાં ટુંક વખતમાં પોતાની અમત્કૃતિઓ અમકાવી અદ્રવ્ય ધર્મ ગયો હોય તેવુંજ તમારું જીવન લાગે છે.

રામનો ટેક, યુધિષ્ઠિરની અડગતા, અર્જુનની કાર્ય કુશળતા, દ્રોણનું ગુરુત્વ, ભિષ્મનું પ્રસન્નચર્ય, શ્રવણની પિતૃ-ભક્તિ આ બધું તમારામાં હતું;—

એટલે તમે એક સાધારણ મનુષ્ય તરીકે તો જન્મ્યાજ ન હતાં-મનુષ્યરૂપમાં દેવનો જન્મ થયો હતો. દૈવી કળા ચોમેર પ્રસારી, સંસારી જીવોને કર્તવ્યનું પાલન સમજાવી-ગુરૂરૂપે શિક્ષા આપી-અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓનાં દિલમાંવસી-આપ્યા ગણદેવી તાલુકાનાં ઘર ઘરમાં વસી અમર યાદ મુકી ગયાં. એજ તમારો મહાનમાં મહાન વિજય. તમે જીવન જીવી પણ બાણ્યું અને મૃત્યુને ભેટી પણ જાણ્યું.

તમે ગણિત શાસ્ત્રના પ્રોફેસર હતા, હતા ખીલુ બધા વિષયોમાં પણ તેટલાજ નિપુણ હતા; એ તમારા વિદ્યાર્થીઓ આજે પણ મુક્ત કંઈ કહે છે. હું જ્યાં જ્યાં ગયો છું ત્યાં ત્યાં તમારા વિદ્યાર્થીઓ તો ખરાજ આજે પણ તેઓ અશ્રુભીની આંખે-સહર્ષે-દલાવ મારતરને યાદ કરી વંદન કરે છે-અમર સહેલાઈથી કહી શકાય છે-તમારો દલાલ મારતર ? તમારો દલાલ મારતર તમારા અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓનાં દિલમાં વસી ગયાં છે અને અમર યાદ મુકી ગયાં છે એજ તમારો શુક્રત્વનો પ્રભાવ.

તમારી જ્ઞાતિમાં પણ તમારું સ્થાન અનોખું હતું; અને તેમાં ખાસ કરીને તમારા નવસારીના જ્ઞાતિજનો તો તમારા માટે અડબડા અને માર્ગ આજે પણ ધરાવે છે. તમારું ભિન્ન જેવું પ્રત્યય પાલન અને અવલોકન જેવી પિતૃ-ભક્તિ સૌ કોઈને આજે માંખે તેવી છે. મુખ્યત્વે કોલોનીય પ્રાયો આ જે વસ્તુ પરજ આધાર રાખે છે; તેનું તમે કંઈક રીતે પાલન કર્યું અને દુનીયાને દેખાડી આપ્યું.

There is nothing impossible in human's life આ સુત્ર તમે વારંવાર કહેતા હતાં એટલું જ નહિ પણ કાર્ય કરીને અભાવતાં હતાં. "કર્મણ્યે વાધિ કારરતે મા ફલેષુ કદાચન" તમે તો કર્મનાજ અધિકારી હતાં-કર્મ પાછળજ મંડ્યા રહ્યા-ફળની તો સ્વપ્ને પણ આશા રાખી ન હતી. એજ તમારી કાર્ય કરવાની વિશિષ્ટતા-એજ તમારી મહત્તા એજ તમારો-કીર્તિ સ્થંભ. તમારા સાહિત્ય રસિક સોહીઓ, પ્રોફેસરો તથા ફેળવણી કરો આજે મુક્ત કંઈ કહે છે કે ગણિત શાસ્ત્ર અને સાહિત્યને ફેટલેકે અંશે દૂરનાવદ હોય છે. એ

સુધૈશ એમણે સાદ્યો. એમણે જે આ બાબતની અમને વાત કરી હોત તો આજ પહેલાં શ્રી. એમ કે. દલાલ. એક ગણિત શાસ્ત્રી તરીકે, એક સાહિત્યકાર તરીકે આજનાથી વધુ ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોત અને સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં એમણું સ્થાન અનોખું હોત.

“Honour and shame, from no condition rise; Act well your part, there all the Honour lies.”

આ બે લીટીઓ તમે તમારા જીવનમાં દરેક કાર્યમાં સારામાં સારી રીતે પચાવી હતી અને તે ઉપરાંત તમે કહેતાં હતાં કે—

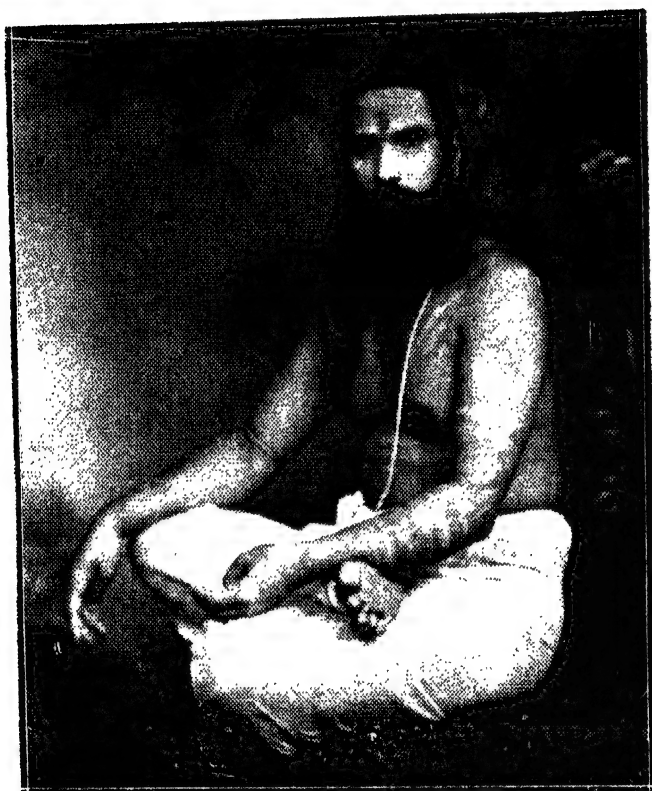
“Only the Actions of the just, smell sweet and blossom in the dust”

મનુષ્યને તો કોઇજ ઓળખતું નથી. ઓળખે છે તે તો ફક્ત થોડા વખત માટેજ; પણ તેના કાર્યને તો સૌ કોઇ યાદ કરે છે—તેના કાર્યોજ તેને અમર પદ આપે છે—માટીમાંથી મુવાસ પ્રસરાવે છે—તેનો અવાજ દિગંતોમાં પણ ફેલાય છે અને દેવોને પણ હચમચાવી મુકે છે.

તમારા કાર્યો નિઃસ્વાર્થી હતાં—સેવા ભાવથી બરપૂર હતાં એ સેવા કરવામાં દેહનું પણ [બાન બુઝી જતાં હતાં—સગા સહોદરનો પણ ખ્યાલ નહોતા રાખતાં—તમે ધાર્યું હોત તો લક્ષ્મી નંદન બની બેઠા હોત. તમે ફુનીયાતી કે.ઇ માયામાં ન હસાયા તે આવી ક્ષણિક અને માયાવી જાળમાં ન હસાય તે તમારા જેવા ત્યાગી પુરુષોજ સમજી શકે. જે મનુષ્ય આત્મ ભોગ આપી શકે છે—જે મનુષ્ય સ્વાર્થે જીવી શકે છે—તેજ ખરો ત્યાગી છે તેજ વૈરાગી છે,—તેજ અવિચળ પરને પામે છે—તેજ

His Holiness Hari Om Mahara

श्रीमद् सद् गुरवे नमः ।

सत्कर्मनिष्ठ स्वामी श्री हरि ॐ महाराज
ज्येष्ठ स्व. मास्तरसाहेब भगतदास देवशराम दत्तात्रेय
परम सात्विक ज्ञान श्रुती लोककल्याणार्थे जगत्सुखार्थे
मानवानी प्रेरणा आपनी दती.

देशपाठ प्रि. प्रेस—गुजरा.

મોક્ષ મેળવી જાણે છે—તેજ જનતાનું કલ્યાણ કરી વિજય માળ
પહેરવાનો અધિકારી બની શકે છે. ખરેખર, તમારા કર્તવ્યો
આમળ સૌના શિર નમે છે; અને તમારજ વહાલ સોયા
વિદ્યાર્થીઓનાં શબ્દોમાં કહું તો અમર રહો દલાલ સાહેબ,
અમર રહો—અમર રહો—અમર રહો. હૈં હૈં હૈં હરિ હૈં
હરિ હૈં પરશુરામ મહારાજ.

પ્રસ્તાવના.

(૧) (જીવન વિશે)

વિદ્યાનો મહિમા આ દેશમાં એટલો અસાધારણ મનાયો
છે કે જે પ્રલોકમાં વિદ્યાનો મનુષ્યના અધિકૃત સમાન તેમજ
ગુપ્ત ધન જેવી કહી છે તેને અન્તે તો વિદ્યા વિલીનને પણ જ
કહેવામાં આવ્યો છે, જેણે તેવા પણ ગણાવું ન હોય તેણે સમ-
જનું જોઈએ કે વિદ્યા મનુષ્યને ખરું ઉચ્ચ સુખ અપાવે છે,
ને ગુરુઓની પણ ગુરુ હોવાથી યશ અપાવે છે, પરદેશમાં તો તે
બંધુ જનની ગરજ સારે છે. તે રાજ દરબારમાં પણ પૂજાય
છે અને તેથી તે આપણા જીવનનું “પર દૈવ” એટલે મહાન
શક્તિ છે.

એવી પ્રભાવ શાળા જે વિદ્યાર્થી શક્તિ તેના ઉપાસક આ
પદ સંગ્રહના કર્તા રવ. મગનલાલ કેવળરામ દલાલ હતા તે-
ણે પોતાનું જીવન વિદ્યાપસનાને સમર્પેલું તેથી, સ્વાભાવિક રીતેજ
તેમણે “વિદ્યાદેવીના ચરણ” — એ કાવ્યમાં

વિદ્યા સેવનને—પોતાના ધર્મ તરીકે ઓળખાવ્યો છે; એટલુંજ નહિ પણ એવી સેવા કરતાં કાયા રગદોળાઇ જાય તો પણ સ્થિતિ-નિન્દાની અગર ધન કે કીર્તિની પરવા વિના પોતે એના ચરણગુંજ દાસત્વ સ્વીકારવાને એમાંજ જીવનની આર્થિકતા પોતે સમજે તથા ખીજને સમજાવે છે. વાપરતાં હિલટું વધે એવું એ વિદ્યાધન અમૃતના -નામને પણ પાત્ર છે.

“અમૃતને શાને નહિ પીવું ?
નહિ પાવું શાને ?

પ્રભુ-ખજનો દીઠો તો ત્યાં,
નહિ ધાવું શાને ? ”

મણુદેવીના ગુરુદેવ”ની પદ્મી પામેલા એ સમર્થ શિક્ષક તથા આરિત્ર શાળી પુરુષની કારકિર્દી માત્ર વર્ષની ગણતરી પરચીસ વર્ષની હતી. તેમણે એટલા સમયમાં જે કાર્ય કર્યું અને જે અનુકરણીય જીવન—આપણા દેશની વિદ્યારુચીઓની પ્રણાલિકા અનુસાર જીવ્યા તે મણુદેવીની ખદાર પણ સર્વે સંસ્કારી સ્ત્રી પુરુષોએ જાણવા જેવું છે.

પોતે આજથી પંચાવન વર્ષ પર (તા. ૧-૧૨-૧૮૯૩ના રોજ) રાંદેરમાં જન્મ્યા હતા, શિક્ષણ સૂરત, અમદાવાદ, તથા પૂનામાં લીધું. ત્યાંથી મણિત શાસ્ત્રના રનાતક ખીજ વર્ગમાં માન સહિત થયા, એ વખતે તેમના સહાધ્યાયી સૂરતની એમ. ટી. ખી. કોલેજના હાલના પ્રાચાર્ય પ્રિ. નગીનદાસ મા. શાહ હતા. બંનેની એ મૈત્રી તો આખર લગી ટકી. [શ્રી શાહ સાહેબ તેમની સાથેના પોતાના સંબંધનો પરિચય આપીને કહે છે કેટલું યથાર્થ છે ?

“એમના અકાળ મૃત્યુથી મેં તો એક રેતડી ગુમાવ્યા;

પણ મણુદેવીની નવી હાઈસ્કૂલે તો તેનો આજીવન અભ્યાસ, સંયોજક અને પાલક ગુમાવ્યો છે.”

એ હાઈસ્કૂલ સદ્ગત દલાલ ભારતરની એક અનોખી કાર્ય સિદ્ધિ એ આખા તાલુકામાં સુપ્રસિદ્ધ શાળાની ઉત્પત્તિ જ તેમની પોતાની સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી મનોવૃત્તિમાંથી જ થઈ હતી. ત્યાર પહેલાં પોતે એજ શહેરમાં બધાં નોકર તરીકે હતા, ત્યાંથી મતભેદના કારણે છુટા પડવાનું થતાં, પૂરા ઉત્સાહથી તેમણે પોતાની “મણુદેવી ન્યુ હાઈસ્કૂલ” કાઢી, અને સ્વાશ્રયના એ સરસ નમૂનાનો સાબ ત્યાં બાળાનાં બાળકોને લાંબા સમય સુધી આપ્યો.

પરંતુ તે માત્ર સારા વહીવટ કરનાર કે કાળજી ભરી ઉત્તમ પરીક્ષક કે “મોડરેટર” જ નહોતા. તેમની વિશેષતા એ હતી કે તેમને ગણિત ઉપરાંત ખીજા વિષયોમાં પણ ઘણો અને સાચો રસ હતો. ગણિતના સમર્થ બાળકાર હોવા ઉપરાંત સાહિત્ય પ્રેમી પણ પોતે હતા; અને તે, આ કાળે દર્શાવે છે તેજ માત્ર ગુજરાતી સાહિત્ય નહિ પણ સંસ્કૃત તથા ફારસી સાહિત્ય પણ ખરું.—ફારસી તો જાત મહેનતથી ઘેર અભ્યાસ કરીને શીખ્યા હતા. એ રીતે તેમણે ગણિત, ઉપરાંત સંસ્કૃત, ગુજરાતી, ફારસી, ઇતિહાસ બુગોળ, વ્યાકરણ તથા વિજ્ઞાન પણ સારી રીતે શીખવવાની યોગ્યતા પામ કરી હતી.

શિક્ષક તથા કાર્યકર તરીકેના એ ગુણોમાં તેમના વ્યક્તિ તરીકેના પણ કેટલાક ઉચ્ચ ગુણો બળ્યા હતા. સ્વભાવે સરળ અને મિત્રનસાર, બારે ઉઘમી, ખડુ સાદા, જીવનને રહેણી કરણી સાદી તેટલાજ વિચારો ઉચ્ચ, એથી ઉચ્ચતરને અનુકરણ પાત્ર આવરણ—આવા સર્વ ગુણોએ કરીને પણ એ આ જન્મ

સંસ્કાર સેવક વિભૂષિત હતાં. ગણદેવી નિવાસી તેમના એક પ્રશંસક કહે છે તેમ એ શહેર માટે તો —

“દલાલ સાહેબ એટલે સર્વસ્વ. દલાલ સાહેબ નહિ એટલે કંઈજ નહિ. દલાલ સાહેબ જતાં આપણા સંસ્કારિક જીવનનો અસ્ત થતો—હાલ તુરંતો—મને ભાસ્યો હતો.”

(૨) (કાવ્યો વિષે)

કાવ્યોના લેખક તરીકે શ્રી. દલાલ સાહેબનું એક આગળ પડતું લક્ષણ ધાર્મિકતા છે. તેમના જેવા નીતિ પરાયણ દ્રઢ ચારિત્રતા પુરૂષ માટે એજ સ્વામાનિક એ પણ આપણે સમજી શકીએ તેવું છે. ઉપરના એક ટૂંકા ઉતારામાં પણ આપણે જોયું કે વિદ્યાને તેમણે સામાન્ય ધનદોષત નહિ, પણ પ્રભુના ખગ્નનો—એવી રીતે ઓળખાવેલ છે. પ્રભુ, ધર્મ, નીતિ આદિ જેવા વિષયો માટેનું તેમનું આકર્ષણ આપણે તેમનાં “અદ્વૈત” “ધર્મરાય-સખા” “કર્મ-મંત્ર” જેવા કાવ્યોમાં પણ જોઈએ છીએ. મેં દ્વૈતતાનો કાયદો કયાંય સાંભળ્યો નથી; અદ્વૈત કોય ત્યાંજ આનન્દ છે. પ્રાણીઓ અહંતાના દંડથી દુઃખી થાય છે, એટલું કહ્યા પછી અભેદતા દર્શાવવા દ્રષ્ટાંત આપે છે.—

“ભિન્ન સ્વરૂપ ભાસતાં,

પણ રૂપ સૌનું એક છે;

કયાં સૂર્યને કયાં કમલિની ?

દ્રષ્ટાંત એ મોજૂદ છે.”

આ કાવ્યનો અંત પણ સુંદર છે.—

“અદૈતના બળકારથી દેવું સદા ગુંજ રહે,
ના શોક છે, ના મોહ છે, આનંદને આનંદ છે.”

“કર્મ-મંત્રમાં, અદ્ભુત કર્મ ગતિ સર્વ વ્યાપક છે,
એ સૂચવ્યા બાદ પ્રોત્સાહક પંક્તિઓ જીવટ આવે છે—

“આ ભારત-ડંકો કર્મ-પ્રતાપે વાગ્યા;

દિગ્ગન્ત માર્ગો ને નાદ અધે ફેલાયો.”

“ધર્મરાય-સમા” “ભરત” “હનુમાન અને બાળમ”
“દત્ત-ચાવીસ ગુરૂ” તથા “શ્રી શંકરાચાર્ય” જેવાં કેટલાક
કાવ્યોના ખાસ ખૂબી એ છે કે આપણને પરિચિત કોષ્ઠને કોઈ
ધાર્મિક પ્રસંગ કે પાત્રનો સફુપયોગ લેખકે નીતિ બોધ કે ચરિત્ર
વ્યક્તિની કાવ્ય સામગ્રી તરીકે કર્યો છે. એ પ્રકારનાં કાવ્યો સાદા
હોય ત્યારે પણ તેમાં—રહેલું રહસ્ય કાંમતી છે; એટલું જો
એનાં વાંચનાર સમજે તો—ખાસ કરી યુવાનુવર્ગ-તેમાંથી ઘણું
શીખી શકે.

આ સર્વ કાવ્યોમાં આપણે જોઈએ છીએ કે આપણી
ધાર્મિક પરંપરામાં જે ખીલ સંસ્કારનાં રહેલાં છે તેને ખીલવે
તથા પોતાં એવી રીતે રચનાઓ થઈ છે ને તેથી ઉપર કહ્યું તેવું
પરિણામ આવી શક્યું છે. એજ રીતે “અનુભવ-રસ” તથા
“નશ્વર કાવ્યો” જેવી રચનાઓમાં જો આપણું લાક્ષણિક
તત્ત્વજ્ઞાન, તો “સતનો બેલી રામ”માં નૈતિક ઉપદેશ અને
“કુદરતમાં પ્રભુનું દર્શન”માં વર્ણન સાથે ચિન્તન યોગ્ય રીતે
લખેલું છે. બીજો એક વિષય જે લેવાયો છે તે દેશભક્તિ, જેના

સારા નમૂના “ભારત મૈયા” તથા “ભારત માતાને” છે. એમાંનું પહેલું આઠથી ત્રીશક વર્ષ પર લખાયેલું તોપણ તેમાં કામી એકથનો ઉલ્લેખ છે, એ હકાકત ધ્યાન ખેંચે તેવી છે. બીજી બાબુ, ઇતિહાસમાંથી વિષય લઇને એક સુંદર રચના “રાંદેરનો નાયતો.” પણ કરી છે, સંગ્રહનાં વધારે સારા કાવ્યોમાંનાં એક તે એના સન્મતિ-પ્રેરક વિષયની તેમજ અંધ એમના રાગની પસંદગીને લીધે બની શક્યું છે.

આ દિગ્દર્શન પરથી વાંચનાર જોઈ શકશે કે સ્વ. દલાલ સાહેબમાં વ્યક્તિ તેમજ શિક્ષક તરીકે જે વિશિષ્ટતા હતી, તે સાહિત્ય સેવક તરીકે પણ પ્રકાશે છે. કુદરતે આપેલી પદ્ય રચનાની-શક્તિનો તેમણે ઉત્સાહથીને કર્તવ્ય બાત પૂર્વક જે વિનિયોગ આ દિશામાં પણ કર્યો છે તે આપણા આદરને પાત્ર ગરૂર છે.

મારે પોતાને માટે તો સૌથી મોટી સન્નોપની વાત આ કાર્યને અર્પે છે કે શ્રી. દલાલ સાહેબ જવાના-જીવન વિશે થોડું કાંઈક યથાશક્તિ હું આ લેખ નિમિત્તે જાણી શક્યાં; એ માટે મને તક આપનાર એમના બન્ધુઓનાં આભારી છું.

પ્રા. વિજયરાય ક. વેદ્ય.

A Gentleman of Noble Career.

By-Prof. C. N. Vakil

M. A. (Bom.) M. Sc. (Econ. Lon.)

Professor of Economics,
University of Bombay.

I had the privilege of knowing Sjt. M. K. Dalal since his boyhood, when at school he showed exceptional capacity particularly in Mathematics and easily above the average fellow students of his class. Besides his scholarly habits, one was impressed by his character and personality. In this he was considerably helped by his contact with the late Sjt. Chandrashanker M. Bhatt of Rander, who lived a spiritual life of a practical Vedantist and influenced the young men of the town by his teaching and practice. Sjt. Dalal tried to the last to live up to the teachings that he had thus imbibed. Either as a teacher or a friend he was known for his devotion to duty and for his straight forward character and easily impressed all

those who came in contact with him.

Though my contact with Sjt. Dalal in recent years, was not close, whenever I had opportunities to meet him, I always found that his one aim in life was to do his work conscientiously and be useful to others even at the cost of his own convenience and comfort. A person of such character leading a simple unassuming life is not likely to acquire name or riches in the worldly sense. But Sjt. Dalal lives in the heart of those young boys who learnt under him and they will cherish his example and always profit by it. This rich heritage is greater than worldly riches.

It is a sad fragady not unusual in human affairs that a character so useful and a life so noble should have been prematurely out off at a very early age. The loss of the students community of Gandevi among whom he worked and therefore of the citizens of the town is irrepable. His loss is equally mourned by his friends and admirers, who like me always felt in his presence the existence of a noble life worth copying.

બે બોલ.

સૌ પ્રથમ આ પુસ્તક છપાવી પ્રસિધ્ધ કરવા માટે અમને પ્રેરણા આપનાર સ્થાનિક કોલેજના પ્રાચાર્ય શ્રી. નગીન-દાસ મા. શાહ સાહેબ તથા ગુરૂવર્ય હરિ કૃં પરશુરામજી મહારાજના ઉપકારી છીએ. આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખવા માટે મુરબી પ્રોફેસર સાહેબ અને સાહિત્ય રસિક શ્રી. વિજય-રાય ક. વૈદ્યે પોતાની નાહુરસ્ત તબીબત હોવા છતાં આ કામ પરત્વે ખંત અને કાળજી રાખી ટૂંક વખતમાં લેખકના જીવન વિષે તથા કાળ્યો વિષે જે પ્રસ્તાવના લખી તૈયાર કરી તે બદલ તથા પોતાના કાંમતી વખતનો ભોગ આપી આ પુસ્તક માટે અમોને માર્ગ સૂચન કરવા બદલ પણ એમના આભારી થયા છીએ.

પ્રો. કુંજ વિહારી મહેતા તથા અન્ય સાહિત્ય રસિકોએ આ પુસ્તક માટે પોતાના ઉત્તમ આભાગ્યો વ્યવસ્થા કરી, સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં આ પુસ્તકને સ્થાન આપવા બદલ, બા. એ. એ. સર્વે ભાઈઓના આભારી થયા છીએ. આ પુસ્તકની શરૂઆતથી છેવટ સુધી ભાઈ શ્રી. કુમુદચંદ્ર મહેતાએ સાથે રહી, અમોને માર્ગ-દર્શન કરાવ્યું છે તથા પોતાના કાંમતી વખતનો ભોગ આપી અન્ય સહાયતા કીધી છે તે ખરેખર જીજ્ઞાસુ તેમ નથી.

સ્વર્ગસ્થનું હસ્ત લેખીત સાહિત્ય, પુસ્તક આકાશ

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં, અંમોને હિત્સાહ આપનાર સ્વર્ગસ્થના અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ તથા સોહીઓ તથા સૂરત, નવસારી, મુંબઈ તથા અન્ય સ્થળે વસતાં અમારા અસંખ્ય જ્ઞાતિ મિત્રોનો પણ આ સ્થાને ઉપકાર માનીએ છીએ.

સ્વર્ગસ્થના નામની મળનમંથન માળા શરૂ કરી આ પ્રથમ પુસ્તક સૌ મિત્રોએ વધાવી લીધું છે; તેવીજ રીતે હવે પછી પ્રકટ કરવામાં આવે તે આ મળનમંથન માળા ના મણકાએ—સૌ કોઈ વધાવી લેશે, એવી આશા વ્યક્ત કરીએ છીએ.

અમારા પૂજ્ય બ્રાતાશ્રી અને ગુરુદેવની હયાતી બાદ, એમના કાર્યની દરજ અમારે શિરે આવી પડી છે; પરંતુ અમારી આ દરજ સૌ કોઈ ભાઈઓએ યથા શક્તિ ઉપાડી લઈ અમારી આ દરજમાં—સર્વે ભાઈઓ પોતાની દરજ સમજી પોતાનો ધર્મ અભ્યાસ છે; તે બદલ તેઓ સર્વેની કદર કરવામાં આવે.

અંતમાં આ મળનમંથન માળા માટે અનુભવી સાહિત્ય કારો, વિદ્વાનો અને કાવ્ય રસિકો તરફથી અમને યોગ્ય સૂચનાઓ અને માર્ગ-દર્શન મળે એવા વિનંતિ સહ વિરમીએ છીએ.

પ્રકાશકો.

મુરખ્ખી માસ્તર સાહેબ.

(જીવન અને કાવ્યો વિષે)

હું જ્યારે અંગ્રેજી ત્રીજા ધોરણમાં હતો, ત્યારે મારી યાદમાં મુજબ મારા પૂજ્ય શિક્ષક સ્વ. દલાલ સાહેબ મારી નિશાળમાં દાખલ થયાં હતાં. સરસ્વતી દેવીના એ પરમ ઉપાસક હતાં અને એ દેવીનો એમના પર અજબ મોહ હતો. એક શિક્ષક તરીકે એમનો ખરો મળવો મુશ્કેલ છે; પણ એક સજ્જન શહેરી તરીકે એમણે જે વર્તન દાખવ્યું હતું; તે ગણદેવીના ઇતિહાસ ઘણું જ અનોખું હતું. દરેક જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં અગ્રગણ્ય ભાગ લઈ એઓએ પુસ્તકાલયનાં હીલક મહોત્સવ પ્રસંગે જે કરી ખતાવ્યું તે તો ખરે જ, એમના માટે આજે પણ મગફળ થવા જેવું છે. એઓશ્રી એક આદર્શ ગુરૂ હતા, સજ્જન શહેરી હતા, અખંડ પ્રત્યક્ષી હતા એટલું જ નહિ પણ પક સાચા-મૂક-સાહિત્યકાર પણ હતાં-પાછળથી હું એમનો પરમ મિત્ર બન્યો હતો; ત્યારે મને અમૃતપાન ડોકરાવી એમના હૃદયનાં ઉંડા જાણી જે અવાજે કાઢ્યા હતાં તે આજે પણ મને માંભરે છે. એઓશ્રી અગ્ર શ્રદ્ધાવાન હતાં તે આપણે એમના ભક્તિમય કાવ્યો પરથી જોઈ શકીએ છીએ. મુક-સેવક જની એમણે લખ્યા જ ક્યું; પરંતુ એમની બહુ જ ઓછી કૃતિઓ જાહેરમાં મુકી હતી. આ એક આશ્ચર્યકારક ઘટના કહેવાય? એમણે ધાર્યું હોત તો એમના જીવન કાળ દરમ્યાન જ એમણે ઘણા પુસ્તકો છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યાં હોત; અને એક સાહિત્યકાર તરીકે એમની કાદમીઈ વધુ ઉજવણ કરી શક્યા હોત. પરંતુ જાહેરમાં આવવાની એમને લેશ માત્ર પણ ઇચ્છા ન હતી તે એમનું સાહિત્ય જ આ દ્રષ્ટાંત પૂરું પાડે છે.

“એકાત્મા” કટકું સુંદર કાવ્ય ? સૌ કામને માટે સૌ જાતને માટે-સૌ રંગને માટે-એકજ માર્ગ ? “વિદ્યાદેવીના ચરણે” પોતાનું જીવન સર્વે સ્વર્ગ અર્પણ કરનાર માટે આનાય. સખળ પુરાવો છું હોઈ શકે ! “સતનાં એલી રામ” સામીત કરી છેવટ “કર્મ-મત્ર” માટે બુદ્ધિસાદાર પ્રેરણા કરનાર આ મૂક-સાહિત્ય ભવની પ્રેરક વાણી અને કાવ્ય રચના ઘણીજ અદ્ભુત-આત્માને આજાગનારો ન તો લાગે છે.

એમના કાવ્યો આત્માને આજાગવા માટે છે-જીવનની એળીઓ-કેવળ-વધુ ઉચ્ચ જનાવવા માટે-પ્રભુતા સાક્ષાત્કાર કરવા માટે છે. કુકર્મ, ધર્મ, ચિંતન, જ્ઞાન, બોધ નીતિ અને આત્મોન્નતિ માટે છે.

હું જાણું છું પુણી થાઉં છું કે પૂજ્ય દલાલ સાહેબનું આ દિશામાં અધૂરું રહેલું કાર્ય, એમના લાઇગા શ્રી નગીન દાસ તથા નહાનાલાલ દલાલ પૂરું કરવા તત્પર થયા છે જન સમાજને, એમની જ્ઞાતિને અને એથી વધુ પ્રસન્ન થ પૂજ્ય દલાલ સાહેબના અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ જેઓ રાત દિવસ સ્વર્ગસ્થનું સ્મરણ કરી રહ્યા છે--તેમના માટે આ બધી કૃતિઓ છપાવી પસિદ્ધ કરી સર્વને લાભ આપવા રચ્યા રાખે છે.

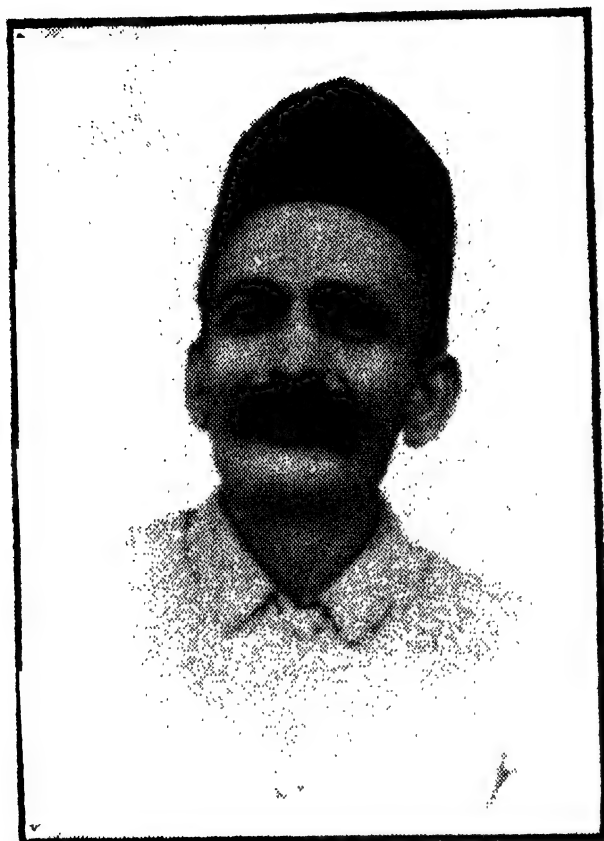
આજના યુવાન વર્ગે અને ખાસ પૂજ્ય દલાલ સાહેબના અસંખ્ય વિદ્યાર્થી બંધુઓએ આ પુસ્તકનું મનન કરવું જોઈએ. સમાજમાં અને સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં આ પુસ્તક અનેકોની દમ પાડતું હોઈ ખાસ આવકારવા લાયક છે.

અરદેશર માણેકજી ટા.ક,

(બી. એ. એલ. એલ. બી.)

(એડવોકેટ)

ગણદેવીના ગુરુદેવ
સ્વ. શ્રી મગનજીવ કેવળરામ દલાલ

જંમણે નિજ છાત્રમંડળનો અપતિમ પુત્ર્યબાર
સંપાદન કર્યો. અને તેમને જાન સાથે સુસંસ્કાર
આપ્યા. દલગે વિદ્યાર્થીઓ આજેય એમને
કૃતજનાર્થી સંભારે છે.

મગ્નમંથન માળા

પુસ્તક ૧ હું

ખંડ ૧ લો

જ્ઞાન અને ભક્તિ

જ્ઞાન અને ભક્તિ

૧ અદ્વૈત

(હરિગીત)

અદ્વૈત ને અદ્વૈતના ઘોષો સદા સંભળાય છે;
જ્યાં દ્વૈત દેખાયે તહિં મુગ્ધ હૃદય ઉકળી જાય છે.
મેં દ્વૈતતાનો કાયદો મુણ્યો નહિં કે સ્થળ વિષે;
અદ્વૈત જ્યાં હોયે તહિં આનંદમાં સૌ કે દિગ્ગે.
દ્વૈત કલ્પી પ્રાણી સર્વે દુઃખી થાતાં સર્વથા;
આહંપણું ફેકટ કરીને દ્વન્દ્વથી વ્યાકુળ થતા,
ભિન્ન સ્વરૂપે ભાસતાં પણ રૂપ ઐક્ય એક છે;
કયાં સૂર્ય ને કયાં કમલિની ? દૃષ્ટાંત એ મોજુદ છે.
હા ? જોડું પેલું પાંખીનું આનંદમાં ત્યાં માંલતું;
ના ભેદ છે, ના ભય દિગ્ગે, અદ્વૈત રૂપે માંલતું.
અદ્વૈતના ભણુકારથી હૈયું સદા ગુંજી રહે;
ન શોક છે, ના મોહ છે, આનંદ ને આનંદ છે.

૨ આત્મ તપ.

(ગઝલ)

અહો ! આ આત્મતપ જેવું મને દિસે બીજું કોના;

અહો ! એમાં રહું ગુલતાન;

સદા હું મોજ માણું છાં.....ટેક.

અહો ! સૌ ત્રિપુટી સિદ્ધિ થતી મુજ આત્મ ચેતનથી;

અહો ! મુજ આત્મ ચેતનમાં;

ત્રિપુટી સર્વ લય થાતી.....અહો ! આ.

શુભાશુભ સર્વ ચેષ્ટાઓ જુઓ સંઘાતની ભાળી;

જુઓ કર્તા અને હેતુ અહંતા સર્વને ટાળી....અહો ! આ.

અહો ! એ ત્રિપુટી થાતી હુંમાં લય; ના હવે દીસે;

અહો ! અસ્તિ, પ્રિય, ભાતિ,

રૂપે આત્મા હવે દિસે ?.....અહો ! આ.

અહો ! એ પણ દિસે નાંહિ, પ્રકાશે છે સ્વયં જ્યોતિ;

રહ્યાં હું છું સ્વયં આંહિ,

શકે ના વાણી, નન વર્ણી.....અહો ! આ.

અનાત્મ સર્વ તપ કીધે થતી ના આત્મ સિદ્ધિ જો;

અનાત્મ સર્વ વસ્તુથી મળેના આત્મ વસ્તુ જો....અહો ! આ.

૨૪-૧૧-૪૮

બગી ઉડી જો તું તપાસી વિધ વિધ રંગ જણાશે;

ખહોર ભીતરમાં એક પ્રકૃતિ કેરો તાર જણાશે.

૩ વાસનાવાનને

(અનુષ્ટુપ)

ઉન્હાળે શાંતિદા હિમ, શિયાળે દુઃખદાયિ તે;
ચંદ્રિકા કામિને બાળે, આનંદ અન્યને દિયે.
કંચન, કામિની, પુત્ર, એકદા સુખદા દિસે;
પરંતુ કાઈ વેળા તો, ભાસે છે દુઃખદાયિ એ.
વસ્તુમાં સુખ ના કિંતુ, રહ્યું છે મનને વિષે;
વસ્તુમાં સુખ હોયે તો, અવિચ્છિન્ન નકી દિસે.
અનાસક્ત નિરાશી ને, આનંદ રૂપ છે બધું;
વાસનાવાનને કિંતુ, સદા ના સુખદા કશું.

૧૭-૪-૨૦

૪ આનંદ

(ગઝલ)

અમારી પોથી માંહે તો, લખાયેલી ન દિલગીરી;
અમારી ઝિંદગી વહેતી, સદા ઝરણા સમી રમતી.
રમી કુદી સદા આનંદનો દહાવો જ એ લેતી;
હઝારો વિદ્ય આપે તે, કદિ એ તો ન લેખવતી.
રહી આનંદમાં હરદમ, જગાવે જાન કુદરતથી;
અહો ! બસ ! મસ્ત ત્યાં એ તો, અનલહક-નાદમાં ગેબી.
હૃદયના તાર ત્યાં ઝઝણી, અલૌકિક નાદમાં ભળતાં;
સુણે ના કર્ણ એ તાનો; અનુભવમાં જ એ ઢળતાં.

૩૦-૪-૨૦

૫ સુખનું મૂળ

(મનહરછંદ)

કળ્યાનું મૂળ તમે અહંકાર જાણો નહીં,
અહંપાત્રું ત્યાં કળ્યો બેઠેલો મોડો થાય છે.
અનેક દુઃખો સહીને પિતા પુત્ર ઉછેરતા,
મોટપણે અહંતાથી પુત્ર સામે થાય છે.
અદ્વૈતતા અજાંડામાં રહી છે મિત્રમહિં,
અહંપણે ઝઘડો જરૂર ત્યાં તો થાય છે.
અદ્વૈત છે શુદ્ધ પ્રેમ. દ્વૈત છે સુખ મૂળ,
અદ્વૈતથી આનંદ બ્રહ્માંડમાં ફેલાય છે.

૨૧-૧૨-૧૮

મનને ...

(મંદાકાંતા)

રે ! રે ! મન ! તું ફિકર તજીને જોઈલો સર્વ પાસ;
અંતર્બાહ્યે કુદરત તણી ડહોર જાહી જણાય.
આનંદોમિ સતત વહતી, દિવ્ય કૈં સૂર થાય;
ને તેમાં કૈં જીવન-પથનો ઉચ્ચ આદર્શ જન્મે.

૧૫-૧-૨૦

૬ આનંદની મસ્તી

(હરિગીત)

તુજ શીરમાં ભોંકે કટારી આ ક્ષણે, કે, આ સ્થળે ;
તદપિ ત્યજે આનંદ શે ? આનંદ ત્યાગે શું વળે ?
આનંદ ને આનંદ તો પ્રહ્લાદમાં વર્તી રહે ;
પરમૂર્ણતા કાળે અલ્યા ! તું શોક શાને સૌ વહે ?
ધન પાપીનું લુટાય ધર્માત્મા રૂદન શાને કરે ?
જે જોજ ઉપાડે સહે તે ભાર ; ખીજે શેં મરે ?
વેંટલો આનંદ તું ત્યજશે અધો તારો જશે ;
આનંદમાં વસશે અહિઃ આનંદ પરલોકે થશે.
આનંદ અનુભવવાં સુખએલો મનુષ્ય દેહ છે ;
આનંદહિણી અન્યાયોની : ના કશે સદેહ છે.
ક્રામ ક્રોધાદિરિપુને પ્રાણિઆ સૌ વશ થતાં ;
એ જીવતાં આ જન્મની નિશ્ચે થતી સૌ સફળતાં.
દુઃખ આવતાં પ્રાણી રૂવે. સુખ આવતાં સૌ કે હસે ;
સમરૂપ રહેવામાં ખડું પુરુષાર્થતો જગ તે વસે.

૨૪-૧૨-૧૮

વસ્તુ માત્ર છે શુભદોષોથી ભરપુર જોતાં જાણાયેજી ;
કિન્તુ દાના પુરૂષો નિરખે શુભને ; દોષો ત્યાગેજી ;

૧૩-૫-૧૮

૭ ઇશક

(૫૬)

ભરોને પ્રેમ ખ્યાલું ભરપૂર,

પીને સદા રહી ચકચૂર.

ઇશક વિના બ્રહ્માંડ દિસે આ તૃણવત શુષ્ક અપાર;
નિર્જીવ ભાસે જીવન સઘળું લાગે સૌ નિઃસાર.
જવલંત અળાદળ જ્યોત ઇશકની પ્રકટે નિત્ય અગ્નંડ;
નષ્ટ થતો અંધાર બધો ને વ્યાપ છે આનંદ.
પ્રેમ અમારું જીવન બન્યું છે, પ્રેમ અમારું સર્વ;
પ્રેમથી કુદી પર્વત જતાં, આધિ, વ્યાધિ, ગર્વ.
પ્રેમની પાંખે ઉડતાં સ્વર્ગે, પ્રેમથી સૌ અપરોક્ષ;
મિહાંતો સૌ આવી સમોતાં, રહેતાં ના એ પરોક્ષ.
ઇશક જ જેનું જીવન બન્યું છે, ઇશક જ જેનું સર્વ;
આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ તરી તે પામે પ્રભુનું પદ.
ઇશકમહિં સર્વે મિહાંતો આવીને જ સમાય;
રસ ગસ હૈયું એમાં થાતાં પ્રભુ સાક્ષાત જણાય.

(મંકાકાંતા)

બહીતાં બહીતાં અગ્નિલ જગથી ચાલશે કયાં સુધી તું ?
એ બીવાથી તુજ ગતિ મહિં વેગ શું આવશે ફૂટે ?
બીવાથી તો સતત ગતિમાં વિદ્ય જાણ જ આવે ;
આહુ ઉંધું તુજ જીવનનું નાવ તેથી તણાયે.

૮ આત્માનંદનો અનુભવ

(૫૬)

આનંદ ત્હારો ખોય તું શીદને આનંદ ત્હારો ખોય ?
 આર્થિક વસ્તુ કાજે શીદને આધ્યાત્મિક તું ખોય !....ટેક.
 માન, મમત, લેલછામાં તું તો, પડી રહી જોતો સર્વ;
 એનાથી શુદ્ધ નવ દેખાયે; ત્યજીને જોને ગર્વ....આનંદ.
 માયાના ચરમા પહેરીને પ ડ તો ઉટે કૂપ;
 એ ચરમા કાઢી જો તું છે ચિદાનંદ સ્વરૂપ....આનંદ
 તું જાણે કે મહોટો કહાવું કીર્તિ પામું અપાર;
 ગયા જ ત્હારા જેવા કે, ને જશે જ અપરંપાર....આનંદ.
 કોટી જન્મ ધરી સુભાગ્યે પામ્યો આ અવતાર;
 અનેક જન્મે મહોટો કહાવ્યો સિદ્ધિ થઈ ન લગાર....આનંદ
 પાંચ જનો કે મહોટો કહિશે; એમાં શું વળશે ?
 આત્માનંદ અનુભવ નવ કીધ; ફેરા તુજ નહિ ફળશે....આનંદ
 ૧૧-૧૨-૧૮]

(હરિગીત)

તું માત છે, તું વાત છે, તું જ્ઞાત છે, તું છે સખા;
 તું હૃદય છે, તું પ્રાણ છે, તું આત્મ છે, તું છે મહા.
 તુજ નામ સુણી હૃદય દ્રવતું સર્વથા ને સર્વદા;
 કે મોહિની છે તુજ પાસે ? તે કહે મુજને સખા.

૬ જ્ઞાન ને ભક્તિ

(અનુષ્ટુપ)

શુભકર્મ—અનુષ્ઠાન થકી વૈરાગ્ય થાય છે;
વૈરાગ્યથી નકી ભક્તિ, પ્રભુની આંહિ થાય છે;
ઉપાસના રૂપી ભક્તિ થકી જ્ઞાન જ ઉદ્ભવે;
પરોક્ષ જ્ઞાનથી આંહિ, વિજ્ઞાન થતું પ્રાણીને.
વિજ્ઞાન થકી થાય છે, નિશ્ચય અપરોક્ષ તો;
ક્રમવાર કરે એનું, ઇચ્છિત આત્મ સ્વરૂપ જો.

૨૬-૧૧-૧૮

૧૦ નશ્વર કાયા

(સાળી)

કાયા છે આ કારમી, નાશ થતાં નહિ વાર;
ડગલે ડગલે મૃત્યુના વાગે છે ભણકાર.
તું તો વજ્ર સમી લાહે અજર અમર તુજ કાય;
પણ પરપોટો એહ છે, પગમાં કૂટી જાય.
તકારી દ્રષ્ટિ સમીપ આ નષ્ટ થતા સૌ દેહ;
શીખ ધરી એ માંદગી ત્યજ તું કાયા સ્નેહ.
જન્મ્યું તે જાશે નકી, એ સ્મૃતિનો ન્યાય;
રાખ્યું તે રહેશે નહિ, કરતાં લાખ ઉપાય.
વજ્ર—કાય હનુમાનજી, ભીમ મહા બળવાન;
ભીષ્મપિતામહ તમ અરે! થયાં બધાં ગતપ્રાણ

રાવણના હૃદય વિષે અમીકુખી કહેવાઈ;
 કામ સયુત નહિ તેહથી; કાયા ગઈ પટકાઈ.
 હિરણ્ય કશ્યપ સમ ઘણા પામ્યા હરિ-વરદાન;
 આખાવીળી થઈ ગયા તેના દેહ નિદાન.
 દાનવ માનવ દેવની અમર રહી નહિ કાય;
 કાયા ફૂલ સમી નફી. ક્ષણમાં ફૂટી જાય.
 કાયા તારી ફૂટશે એ પેરેજ અચિત;
 આજકાલ કે પલકમાં: તિચ્છારી લે ચિત્ત.
 અગ્નિ-ગંધી કાવમાં શું ધારે અનુરાગ ?
 ત્હારી તે થાશે નહિ: મમતા ખોટી ત્યાગ.
 પશુ પંખી સૌ યોનિમાં દેહ મળે સૌ હાર;
 મનખા દેહ ઉત્તમ કહ્યા તેના મર્મ વિચાર.
 કાયા માયા છોડીને હરિ-માયા તું ધાર:
 મન્ત રહે લગનીમહિ સફળ થશે અવતાર.

સંસારી વસ્તુ શ્રાવતાં સંસારમાં ફૂળે,
 પ્રયત્ન કરતાં ઉલટો ઉંડાણમાં ફૂળે;
 ફૂળે શરીર ભાન ના લગીર તો રહે;
 શીર ફૂળતાં થયુંજ ભાન; શું વળે ? કહે.

૧૧ પ્રતિજ્ઞાન

(૫૬)

પ્રહ્મતણું શું જ્ઞાન તેને પ્રહ્મ તણું શું જ્ઞાન ?....ટેક.
 રચીપચી રહેલાં જગમાં તેને પ્રહ્મ તણું શું જ્ઞાન ?
 વડાઈ મોટી હાંકે કિંતુ હોય નહિ કંઈ જ્ઞાન.
 માયાના મંદિરિયે બેસી પ્રભુ જોવા ઇચ્છાય;
 મૂઠ બિચારાં જોઈ શકે શું ? શુદ્ધ નહિ દેખાય.
 માયા જ્યાં દોરી લઈ જાયે ત્યાં એ તો ધસડાય;
 મૃગલા બનીને મૃગજળ પાછળ જ્ઞાન ભૂલીને ધાય.
 બગલા તો કદિ હંચ બને ના; દંડિ છે મચ્છમાંય;
 ક્ષીર નીરને છુટાં પાડી ક્ષીર પીએ હંસરાય.
 પાણી મોંહે *લવણ +ભળ્યું તે હાથ ચડે નવ કયાંય;
 જતાપ લગાડી વરાળ કાઢે તે પામે પળમાંય.
 માયાના સામ્રાજ્યમહિ ના લાઈ કે સ્થળ પ્રહ્મ;
 પંડિત ગાથાં ખાઈ ગયાં પણ ટળ્યો ન તેનો પ્રમ.
 પ્રહ્મ પામવા ઇચ્છા હોય તો નીસરો માયા બહાર;
 અનુભવી કોઈ સંત કને જઈ સમજે સઘળો સાર.

ચંદ્ર શીતળતાથી છેદે છે માત્ર આ જગની વ્યાધિ;
 કિંતુ 'ચંદ્ર' તો છેદે છે વ્યાધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધ.
 ૨૬-૧ ૧૯

* વિશ્વ. * પરમાત્મા પ્રહ્મ. +ઓતપ્રાત થઈ ગયું.
 ન ચૈરાગ્ય જ્ઞાન.

૧૨ માયાથી મુક્તિ દે !

(૫૬)

માયાથી છોડાવ મને પ્રભુ ! માયાથી છોડાવ ;
 પળપળ રૂધિર અકળાય મને પ્રભુ ! માયાથી છોડાવ.
 વિધવિધ રૂપે માયા મહારો કેટલો પકડે હાય !
 છુટું; છુટ્યો આ; પણ મુજથી તો કેમે નહિ છુટાય.
 લક્ષ્મી રૂપે આવીને એ મન લલચાવી જાય ;
 માન મર્તળા યશ કીર્તિમાં ઘડીઘડી મન ઘસડાય.
 ઘડીમાં વિદ્યા ને જ્ઞેનનની મગરૂરીમાં ધાય;
 ઘડીમાં નિઃશ્વાસોથી હૈયું ખાખ ખળીને થાય.
 કામાદિ ૫૬ વિકારોથી વળી એ ઉશ્કેરાય;
 ઈર્ષ્યા, અસૂયા ને અભિમાને એ તો રગદોળાય ;
 ઘડીએ સુખમાં મહાલે, ઘડીએ દુઃખ નીચે કચડાય;
 આશાવિમાને ઉંડે ને નિરાશો પટકાય.
 સ્ત્રી પુત્રો ને કુટુંબ કબીલામાં આસક્તિ થાય;
 વિલાસ વૈભવ મોજમજામાં અતિશય તે હરખાય.
 મન ને દ્રવ્યોનો ભોગી એ એમ બનાવી જાય;
 જાણ્યેઅજાણ્યે એના પાશા માંહે મન સપડાય.
 કરને મુક્ત પ્રભો એમાંથી, દે તહારી રક્ષાય;
 તુજ આશ્રય વિષુ અગાધ માયા કયી પેરેજ તરાય ?

૧૩ સત્યની વીણા

(મારી ક્યારીમાં મ્હેકમ્હેક મ્હેક—એ લય)

મારા અંતરમાં વીણા કેઈ વાગી,
 હું જાગી અહો ! વસની ભરી ! ભાવના ભરી.
 સર્વ વૃત્તિઓ તેમાં અનુરાગી, હું જાગી, અહો.
 અહ વીણા કેઈ ઉંચે ગાન સુણી ન્યાડું.
 શાન્ત છતાં મસ્ત અન્યું અપલ ચિત્ત માડું,
 સંકલ્પ માત્ર શોધ ત્યાગી, હું જાગી, અહો.
 મનભુદિ આદિ પણ તેમાં રિલાત્તાં.
 સ્વરની લલિત દોહ લાગી, હું જાગી, અહો.
 દિવ્ય પ્રેરણાના રાગ, દેવી રસ રેલાવતા.
 અસૌકિક જ્ઞાન તથા અંકુશ સ્ફુરાવતા,
 વૃત્તિને કરતી વિરાગી, હું જાગી, અહો.
 અત્યંત રહસ્ય તે માધુર્ય કેઈ જણાયું.
 સુણી વીણા ગાન જીભાગ આ નિલાયું,
 જીવન અન્યું આ સુભાગી, હું જાગી, અહો.

(અંજની)

કે'વાત્રાગો છોને કે'તો, સુવચાગો છોને સુખંતો;
 કાર્ય હમારે કરવું નથી તો; તું જ્ઞાને અડઅડતો ?

૧૪ એકાત્મા

(સર્વથા)

એક મનુષ્ય શ્વેત રંગનો, બીજનો છે કાળો રંગ
 બન્નેમાં આત્મા તો એકજ, મિથ્યા રંગોનો છે સંગ.
 એક કહાવે હિન્દુભાઈ, અન્ય પારગ્રી, મુસલમાન;
 આત્મતત્ત્વ સર્વેમાં એકજ, ન્યાતબ્બત મિથ્યા શુમાન.
 એક કહાવે પૂર્વ દેશનો, પશ્ચિમનો કે બીજો જણ;
 સર્વ દેશના વતનીઓમાં વ્યાપી રહ્યું એકજ ચેતન.
 હિન્દુ, ખ્રિસ્તી, જરથોસ્તી ધર્મો, ભિન્નભિન્ન સૌ માને છે;
 પણ તે સર્વે એક પ્રભુને આખર તો પિછાણે છે.
 રૂપરંગને દેશ કાલનો ભેદ માનવીઓ માને;
 એકજ આત્મા વિલગી રહ્યાં છે સર્વ સ્થિતિમાં સૌ સ્થાને.
 નામ રૂપનો ભેદજ જ્યાં ત્યાં, પણ મિથ્યા એ આખર છે;
 એની પાર તો એકજ તત્ત્વ પરબ્રહ્મ સચરાચર છે.

કમળ વસે છે જયમ પાણીમાં,
 માખણ તરતું રહે છે જળમાં;
 તે રીતે રહે તું દુનિયામાં,
 માયા-મમતા-સંગ-વિરતિમાં.

૧૫ જીવન અને મૃત્યુ

જીવન કે મૃત્યુ ? મૃત્યુ કે જીવન ?
 એ એ પ્રશ્નોએ યુગો પર્યન્ત
 દોર્યા છે સૌનાં વિચારો ને ચેતન;
 નક્કી દીધ્યાં પ્રતિપક્ષી એ એક જન.
 મુગુન્ત પોતાં તો ખુલ્યા હવે છે,
 સત્યો તર્કોતીત તે દર્શાવે છે.
 ફક્ત જીવન છે, અથવા મૃત્યુ તો
 જીવનના છંપા વેષે રહ્યું જો—
 આપણે જીવનથી તાજગુણ થઈએ
 ત્યાં સુધી જીવન તો હુંકું મૃત્યુ છે.

૬-૧૧-૨૧

૧૬ હું તું માં મશગુલ

(૫૬)

હું તું માં મશગુલ પ્રભો હો ! હું તું માં મશગુલ;
 હું તું માં મશગુલ બનું ત્યાં દુનિયા થાયે ફલ.
 તારી ભક્તિમાં પ્રભુજી ! હું રાત-દિવસ ગુલતાન—
 બની રહું, કે એવું હૈયું તું મુજ ને મસ્તાન.
 મૃત્યુવશ પ્રાણી સર્વે છે, તું તો સત કહેવાય;
 શાને તુજને ભણું નહિ હું ? થાનાઈ તે થાય.
 ચિત સ્વરૂપ વળી પ્રભુજી તું છે, તુંથી સૌ ચેતન્ય;
 તારી ભક્તિ હૈયે ધરતાં, થાયે તુજ રૂપ મન.
 મૂર્તિમંત આનંદ પ્રભો ! તું વર્તાવે આનંદ;
 તારામાં જે મસ્ત બન્યા તે મેળવતા સુખ-કંદ.

દહની મીઠાશ

દહનીના દહમાંથી તો, કુવારા, પ્રભુના સ્કુરે;
પરંતુ એ કુવારાની, આંખી કોણ અહિ કરે ?
દહમાં કેં મિઠાશે તો, સ્વર્ગ-અમૃતમાં નહિ;
મસ્તી એ દહ માંહિ તો, જડે ના ભુવને કહિ.
દહ છે પ્રભુનું દ્વાર, કુંચી જો કર સાંપડે,
સદા ત્યાં મસ્ત આનંદે. ઉપાધિ નહિ કે નડે;
દહથી ઝિંદગીમાં તો, ખુદાનું નર સાંપડે;
ખુદામાં મસ્ત જો હોયું. દહથી નર તો ચઢે;
દહની વેડને નાંખી, પ્રભુએ દમવા નહિ;
પરંતુ ગૃહ તત્વો કેં, લપાઈને રહ્યાં તહિ.
દહના ગર્ભમાંહિ તો, પ્રભુનું ધામ છે કહિ;
ખંદગીને ધરી હોયે, આનંદે વિહરે તહિ;
દહથી જો મળે ના તો, પ્રભુ કયાંથી મળે બીજે ?
દહના ગુહ્ય ગાનોમાં, પ્રભુ-ગંદા સદા રીંછે.

આપ સમાન નથી બગ બીજું, મેઘ સમાન નથી જળ બીજું.
આપ કરો તે થાશે સઘળું, બાકી બીજું જાશે અગળું;
આંજવાની ધરતો મૃગ આશ; વંધ્યા ધરતી પુત્રની આશ;
પરની બાણો ખોટી આશ; આપ સમાન બીજું નહિ આશ.

૧૯ મૃત્યુની મૈત્રી

(હરિગીત)

જેને જનો મૃત્યુ કહે તે તો અમારો ચાર છે,
 જન્મો વીત્યા એ ચારીમાં—દિનદિન વધ્યો અમ પ્યાર છે.
 બહુ હેતથી એણે કર્યા અમ પર ઘણા ઉપકાર ને—
 કિતકાર્ય સૌ કરવા અમારાં એ સદા તૈયાર છે....૧
 મસ્તક અમે એ મિત્રને ઉલ્લાસથી અર્પી દીધું,
 ના ત્યારથી નિમકહલાલી વિણ બીજું કંઈ દીધું;
 કંટકભર્યા અમ માર્ગમાં સૌ વિમ્બને જ હડાવતો,
 પ્રભુ પાસ અમને લઈ જવા તકલીફ બહુ ઉઠાવતો....૨
 આ બાબુએ તો સૌ અમે : તે બાબુએ છે જગપતિ,
 વચ્ચે ઉભી દીવાલ આડી : રોકતી તે અમ ગતિ;
 અટ દ્વાર ખોલી ચાર પ્રભુ—નગદીક અમને લઈ જતો.
 ભેટો પ્રભુ સાથે કરાવી એ સદા ઉલ્લાસતો....૩
 ખુલ્લો મુક્યો અમ કાજ એણે તો પ્રભુ—દરબારને,
 નાચી કુદી બસ ! મહાલીએ ગુલતાન થઈ પ્રભુની કને;
 છે શુદ્ધ સાચો રનેહી એ ને દોસ્ત જીગરબન છે,
 પ્રભુદાર ખોલે તે અમારા પ્રાણનો પણ પ્રાણ છે....૪
 એ દ્વાર ખોલે તો પ્રભુ—દરબારમાં પહોંચાય છે,
 નહિ તો સદા ભટકયા વિના એકે ન હાથ ઉપાય છે;
 એ સાધ્ય થાતાં તો પ્રભુ પણ સાધ્ય છે પળવારમાં
 એના વિના પહોંચાય કંઈ રીતે પ્રભુ—દરબારમાં....૫

૨૭ અંતરનો અઘડો

(હરિગીત)

જેનું વિષયમાં મન ફસ્યું, નહિ રહેત તેને તે વિના,
 જ્યાં જાય ત્યાં શોધે ભમી સ્થાનો જ વિષયાસક્તિનાં;
 નહિ રહેત સદાખોરને સદા વિના ધડીભર પડે,
 જે તક ન લાધે તોય તે તક સાધવાને આથડે.-૧

ખાતો ખતા, પડતો નીચે, ધન-માલ સર્વ ગુમાવતો,
 તન રોગથી પટકાય ને સૌ શક્તિહીન બની જતો;
 પસ્તાઈ મનમાં આખરે એ લત ઝુરી ત્યજવા મથે,
 યત્નો નિરર્થક બહુ કરે પણ નીતિ પથ પર નહિ ચઢે.-૨

સંયમ તરફ મન વાળવા નિશ્ચય કરી કષ્ટો સહે,
 પણ લાગ મળતાં મન છુટે, નહિ હાથમાં દોરી રહે;
 પસ્તાય બહુ, અકળાય બહુ, તોળા પુકારે ક્ષણક્ષણે,
 “ફરી ના ફસ્યું” નિશ્ચય કરે; મંડયો રહે તે તનમને.-૩

કંઈ કાળ વીતે એમ તે યત્નોમહી આગળ વધે,
 પણ કોક વેળા યોગ મળતાં મન ફરી લપસી પડે;
 પસ્તાય, દઢ નિશ્ચય કરે, તોયે કદી ભૂલી ભમે,
 પરિતાપથી ઉકળી ઉઠે, ને યાતના બહુ બહુ ખમે.-૪

આ પેર અઘડો ચાલતો, વર્ષો સુધી લંબાય તે,
 છત-હારથી આશા-નિરાશા મધ્ય હિડોળાય તે;
 શો અંત એનો આવશે? કાંઈ ખબર પડતી નથી,
 જૂરે બહુ, અઘડે બહુ, પણ શાંતિ સાંપડતી નથી.-૫

૨૧ પ્રભુ ભક્તિ

(અનુષ્ટુપ)

સંકટોથી પીડાતાં સૌ દહીંની મદદે જજે;
 દીલાસો દે સદા તેને સભાગી દુઃખનો થજે.
 શાંતિના મંત્ર રેલીને અમીથી જીવનો ભરી;
 સભાગી સુખના કરજે; પ્રભુની ભક્તિ એ ખરી.
 દુઃખથી બળતાં હૈયાં, તાપથી તપતાં તનો;
 રીખાતાં ને રીખાતાં એ ગાળે ક્યાં સુખી જીવનો;
 શુદ્ધ હૈયાં અને શુદ્ધ આયુષ્ય ગાળતાં જનો,
 તણાતાં દુઃખમાં કિંતુ—દેખી એ દાઝજે ઘણા.
 સદા સંવામહિ તેની તદ્દલીન મનથી રહે;
 પ્રભુની ભક્તિ એ સાચી નિશ્ચે તું મનથી લહે.

૨૨ ભક્તિની શક્તિ

(ઇન્દ્રવજ્ર)

યશોજ અંતે કુળ-ગર્વ નષ્ટ,
 સૌંદર્ય-શોભા, પ્રભુતા સમસ્ત;
 બાહોજલાલી સહુ ઝાંખી થાશે,
 કીર્તિ તણા કોટ પડી જ બજશે....૧
 પૂર્વે થયા કે વિજયી વિજેતા,
 જેને બધા લોક અજેય કે'તા;

• બ્રહ્માંડમાં હાક વગાડતા જે.
 મૃત્યુ-મુખે લીન થયા બધા તે....૨
 શરીર આ તો મળથી ભર્યું છે,
 અંતે વિનાશી નદી એ ડર્યું છે;
 એનો અહંકાર કરો જ શાને?
 ભજો મુભાવે પ્રભુ સર્વ ટાણે....૩
 ‘મહાર્’ કહીને મમતા ધરાવો.
 કોડે બહુ લાડ વળી લડાવો;
 માતેલું એને કરતાજ અંતે,
 છે છેડ દેતાર પરંતુ અંતે....૪
 વિશ્વાસઘાતી પર શો ભરોસા?
 વિશ્વાસ રાખ્યે જન સર્વ રોશો:
 એતી તમે સાધન સૌ મળ્યો.
 તક્લીન થીને પ્રભુને ભજ્યો....૫

૨૩ પ્રભુની અપાર ગહનતા

(૫૬)

ગહનતા તારી અપરંપાર,
 તહારી અપરંપાર ગહનતા તારી અપરંપાર....ટેક.
 ફેકટ ફાંફાં મારે પ્રાણી ક્યાંથી પામે પાર?
 યત્નો કરી કરીને થાક્યાં સૌ, અંતે પામ્યા હાર.

અવકચરાઓને કુલાતાં લાગે નહિ કંઈ વાર;
 યંડિત જનની ગતિ થંભે ને પગ ઉપડે ન લગાર.
 ગૂઢ ગહનતાની કંઈ ઝાંખી કેા વીરલા કરનાર,—
 કવિવર, મુનિવર, સુરવર, દદા : બીજના શા ભાર ?
 અગણિત એવા પૃથ્વી-તળ પર થયા, થશેજ અપાર;
 કેાઇએ પાર નથી કાઢ્યો ને કાઢે નહિ કોઈ વાર.
 સચરાચર પ્રભુજી ? તું તો છે, સૌનો સરજનહાર.
 પ્રાણી જિવ્યારાં પરિમિત સર્વે; પામે કઈ રીત પાર ?

૨૪ ભરોસો અવિનાશીનો મોટો

ભરોસો અવિનાશીનો મોટો

જગતનો અંતે નિશ્ચે ખોટો...ટેક.

અવિનાશી પર શ્રદ્ધા રાખી તરી ગયા તે પાર;
 જગત ભરોસે ધાયા તે સૌ થઈ ગયા ખુવાર.
 કામ હામ ને ધામે ધાયા, જીત્યા કંઈ કંઈ દેશ;
 મુછ પર લીંબુ ઠર્યો તેના, પણ રગદોળાયા કેશ.
 વિશ્વ-વિજેતા ચક્રવર્તીઓએ ગજબ્યા દિગન્ત;
 ઉપાય કરતાં રહી શક્યા ના, આવ્યો જ્યારે અન્ત;
 સિકંદર ને પોદ્યન સીઝર વહી ગયા સૌ વાટ;
 ધમધમ પગલે ધરા ધ્રુબવી, પણ ગયાજ ખાલી હાથ.
 ત્રિલોક-વિજેતા હિરણ્યકશ્યપ પામ્યો અંતે નાશ;
 ઈન્દ્રજિત રાવણ સરખાં પણ ખન્યા કાળના શાસ.

ધરા ગઈ ના કે સંગાથે, રહી એમની એમ;
 ફાકટ ફાંફાં મારી મુલા પણ લાધ્યા નહિ કંઈ હેમ.
 જગત-ભરોસો ખોટો નિવડ્યો, થશે નહિ કદિ સાચ;
 હરિ-શ્રદ્ધાએ ભક્તજનોને આવી ન ઉની આંચ.

૨૫ માતૃ સ્તવન

(અંજની ગીત)

(૧)

એક અને અદ્વિતીય માતા,
 અંત ન આવે કદિ ગુણ ગાતાં,
 ઉપકારો અગણિત ઉભરાતા,
 માતા જગમાં એક.

(૨)

પોષ્યો દુષ્કર્મમાં જતન કરીને,
 દુઃખો અગણિત સહન કરીને,
 સદાય એક જ ચિંતવન ધરીને,
 માતા જગમાં એક.

(૩)

બહાલ ધરી સ્તનપાન કરાવ્યું,
 હૃદય હેત બહુ બહુ ઉભરાવ્યું,
 સ્વર્ગામૃત અણું વૃંદરાવ્યું,
 માતા જગમાં એક.

(૪)

પ્રેમ થકી પાણીને પોષ્યો,
સદાય મુજને તો સંતોષ્યો,
એ માટે નિજ શુભ પણ શોષ્યો,
માતા જગમાં એક.

(૫)

હાલરડાં મીઠલડાં ગાતી,
મધુ મધુરા ભાવો ત્યાં પાતી,
એ કંઈ કંઈ આદર્શો ચલાતી,
માતા જગમાં એક.

૨૬ પ્રભુ! તુ જ રક્ષણ દે.

(અંજની ગીત)

પ્રભુ! મુજને તો જન્મ દીધો છે,
ને અગણિત ઉપકાર દીધો છે,
તોય ન મેં તુજ પ્રેમ પીધો છે.

પ્રભુ! તુજ રક્ષણ દે—૧

જન્તળામાં ફસાઈ જાઉં,
તેમાંથી નહિ છૂટો થાઉં,
ક્ષણ પણ તારા શુભો ન ગાઉં,

પ્રભુ! તુજ રક્ષણ દે—૨

મન મુજ વાયુ વેગે ભટકે,
કશે દિશામાં કહિ નહિ અટકે,
પણ એને તુજ ધ્યાનજ અટકે,
પ્રભુ ! તુજ રક્ષણ હે—૩

પ્રભુજી, તારૂં શરણુ ધરું હું,
નિશાદિન તારૂં નામ સ્મરું હું,
ને તુજ સેવા સદા કરું હું,
રક્ષણ એલું હે—૪

૨૭ નાથ તણો આધાર

નાથ તણો આધાર, મને તો નાથ તણો આધાર;
એના વિના હાલું એક ન હાર,

એને હું ભાળું સૌ મોઝાર....૧
આદિ, મધ્ય, ને અંતમહિ છે નાથ વિના નવ કંઈ ..
ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, ને લય—એ સૌ નાથ તણી લીલાય....૨
મોજાં ઉત્પન્ન કરી સમુદ્ર સ્ત્રી રહે કીડાય;
ઘડીમાં ઉચે લીંટાળે ને ઘડીમાં નીચે જાય....૩
કાળ-મૃતિ બને ઘડીમાં, ઘડીમાં સમ્ય સ્વરૂપ;
નાથ મહારો સ્ત્રી રહે તેમ વિધવિધ ધારી રૂપ....૪
અકળિત લીલા નાથ તણી છે, એના મર્મો શુદ્ધ;
એ મર્મો નિરખવાને કંઈ ! નથી બુદ્ધિ ને સુધ....૫
નાથ-ભક્તિમાં લીન થઈને રમું એહની સાથ;
સમાઈ જાઉં એમાં હું તો; હું નહિ, સુધળે નાથ....૬

તા. ૮-૧૧-૨૧]

૨૮ પ્રશ્નો તુજ નૂર દે

ખ્યારા પ્રભુ ! તુજ નૂર દે, તુજ નૂર દે, તુજ નૂર દે ;
 તુજમાં હૃદય મુજ મસ્ત રહે, એવું મને તું શૂર દે.
 આ ઝિંદગી ચન્દ રાજ છે ને ખરક અંતે છે ફના ;
 છે મૃત્યુ-વશ આલમ અધી-મિશિકન હો કે જહાંપનાહ.
 ચાચું નહિ જાહોજલાલી, લક્ષ્મીમાં કે તખ્તમાં ;
 તુજ ગાનનું બસ તાન દે, તુજ સૂર જીગર-રક્તમાં.
 હુંડી સલામી દે, ન દે, તેની મને પરવા નથી ;
 બસ ! રાત દિન તુજ ઈશકમાં આરામગાહ ચાચું મશી.
 સૌ રિદ્દિમિદ્દિ ખરકની, લક્ષ્મી અને વિદ્યા અધી ;
 ચાચું ન હું તો તુજ કંત, મસ્તી હૈયે જો ચી.
 ખ્યારા ! ખુદા ! એ મસ્તીમાં તેં શી શિસ્તિતા છે ફરી ?
 પીતાં ધરાઈ હું નહિ ; એને સદા ચાચું ફરી.
 ખ્યારા ! ખુદા ! તું ચાર મારો, ઈશક ચાચું કોડમાં ;
 મેં ઈશકખાજ માંડી છે તો આમ તું તરંગાડ મા,
 અય ચાર ! તું નારાજ કયાં ? તુજ વિષુ સૌને શું કહ ?
 તું નાસશે, પાછળ પડું, ઝુરી મરું, હું નહિ હરું.

જીર્ણ વસ્ત્ર ત્યજીને બીજાં નવિન વસ્ત્ર ગૃહે નર જેમ;
 જીર્ણ શરીર ત્યજીને બીજાં નવિન વસ્ત્ર ગૃહે છે દેહી તેમ.

૨૯ કુરબાન થા

(હરિગીત)

કુરબાન થા. કુરબાન થા. કુરબાન થા. અય માનવી :
 જો જિંદગીની લહેરનાં, ખુદાઈ, દિયે માણવી.
 આ જીવનવેદી યજ્ઞ માટે અર્પી છે પ્રભુએ તને :
 કુરબાન થા, કુરબાન થા, તે ઉપર બંધાલા ! શુચિ મને.
 રે ! યજ્ઞ વિન આ જિંદગીની મધુરતા નહિ સાંપડે :
 તેના વિના તુજ જીગરને ખુદાઈ નૂર કયાંથી જડે ?
 કુદરત મહિ જ્યાં જ્યાં જુએ, ત્યાં ત્યાં સદુ કુરબાન છે :
 આ સૃષ્ટિના વિકાસમાં તત્વો અધાં કુરબાન છે.
 અર્પે, દિયે, કુરબાન થાતા, માનવી આગળ વધે :
 ખુદાઈ મસ્તીમાં રહી, ખુદાઈ તજીને તે અંદે.
 કુરબાન થઈ નિજ જીગર-ખૂન રેલી સુખી સૌને હરે
 આલમ તણા મેદાનમાં બંદા ખુદાના તે હરે.

અમોને સત્ય સાગ્યું તે હૃદયથી કાર્ય કીધું છે :
 ભલે કોં ગાઈ કે મારું ન પરવા કંઈ અમોને છે.

૨૯-૫-૧૯

નીરખે છે કુદરત અધાં, કવિ-મન પ્રભી જોય :
 બાહ્ય સ્થિતિ જનના જુએ, કવિ ત્યાં મસ્તજ હોય.

૩૦ પ્રભુ ભક્તિ છે ન્યારી

(૫૬)

પ્રભુ-ભક્તિ છે ન્યારી જગમાં પ્રભુ-ભક્તિ છે ન્યારી :

એ વિન સઘળી વસ્તુઓ છે ખારી,

પ્રભુ-ભક્તિમાં મસ્ત રહું તો દુનિયા શું કરનારી ?

દુનિયા સાથે, ત્રિવિધ તાપ પણ એથી જાયે હારી.

પ્રભુ-ભક્તિ ઝીલવાને હું તો સદા કરું તૈયારી;

હૃદય કટોરો શુદ્ધ બનાવી હરદમ રાખું ધારી.

પ્રભુ-ભક્તિનું એક બિંદુ પણ અનન્ય આનંદકારી ;

ધારા એની ચાલી રહે તો શું વર્ણવું બલિહારી ?

પીવો તો ભક્તિ-રસ પીવો આતક રૂપને ધારી ;

ફરી ફરીને એ રસ પીવો એ છે બહુ ગુણકારી.

એ રસ પીવા જીવન ધર્યું આ : પીઉં થઈ પ્રહ્મચારી :

વ્યર્થ ગુમાવું એને શાને પ્રભુની ભક્તિ વિચારી ?

૨૪-૨-૧૯]

શાને મોહ ધરે સંસારે ? તું કહે;

તેં શું દીધું એમાં ? મુજને તે કહે;

અમૃત રસ એવો સંસારે શું પીધો;

(કે) મન તદ્વિન સદા તું તેમાં રાખતો ?

૩૧ કર્મ—મંત્ર

(જાવણી)

અદભૂત જગતમાં કર્મતાણી ગતિ જાણો;
 નહિં કર્મ સમો કો મંત્ર હુજો પરમાણો.....ટેક.
 બ્રહ્માંડ બધું આ કર્મ તાણું વશ જાણો;
 પશુ, હાનવ, માનવ, દેવ, બધાં વશ જાણો.....અદભૂત.
 કાયાને કર્મ તણો જ અનાદિ સંગ;
 એના વિન જગમાં રંગ તણો સહુ ભંગ.....અદભૂત.
 એ કર્મ થકી તો માનવ પ્રભુ પદ પામે;
 એ કર્મ વિના માનવ પશુ પદને પામે.....અદભૂત.
 નિજ માત પિતાને કર્મ પ્રતાપે સરજે;
 નિજ ભાવિ કર્મ પ્રતાપે સહુ કો સરજે.....અદભૂત.
 આ ભારત ઉંકો કર્મ પ્રતાપે વાગ્યો;
 દિગન્તમહિં તે નાદ બધે ફેલાયો.....અદભૂત.

‘હું બ્રહ્મ છું’ ‘હું આત્મ છું’ કથવા થકી એ ના બને;
 હૃદય તણી શુદ્ધ લાગણીથી બ્રહ્મરૂપ સહુકો બને.
 કદિ રક્તચંચુ ચાર વેદો સર્વદા ઉચ્ચારતો;
 પણ હૃદય વિન એ ભાર છે; મુક્તિ ન એથી પામતો.

૩૨ પૈસો

આ જગતમાં સૌની કિંમત લાઈ! પૈસાથી અંકાય;
 જેની કને અગણિત પૈસો તે સૌ રીતે પંકાય.
 ચારિત્ર. સદ્ગુણ; વિદ્યાને જોવા નહિ પરવાર;
 પૈસા આગળ લોકો એની કરતાં નહિ દરકાર.
 હોય ભણેલો; પંડિત, ડાહ્યો, પણ નવ પાઈ કમાય;
 પૈસા વિન એની જગમાં ના કિંમત ધરી અંકાય.
 થોડું ભણેલો મોટો અમલદાર જગ મધ્યે વખણાય;
 જ્યાં જાયે ત્યાં સૌ કો નમતાં, દુવા સઘળા ગાય.
 “ભણી ભણીને શું કરશે લાઈ! પૈસા જો ન મળે;
 થોડું ભણ્યાથી પૈસો મળતાં સઘળાં કાર્ય ફળે.”
 વિદ્યાને તરછોડી સૌ જન પૈસાને વળગે;
 દીર્ઘ દષ્ટિ એ કરતાં નહિ ને સ્વાર્થ ગળે વળગે.

૩૩ મુસંગત

(દોહરા)

સંગત કરવી સંતની બીજો સંગ હરિમ;
 આ ભવ તેથી મુઘરે રિજે છે શ્રી રામ.
 દુર્જનની સંગત થકી; સઘળું બગડી જાય;
 બગડે આ ભવ ને વળી, પરભવ બગડી જાય.
 બુદ્ધિ માણસને દીધી કરવાને ઉપયોગ;
 કરતો ના ઉપયોગ જે લાગ્યા તેના ભોગ.
 પરબુદ્ધિએ વાલતો નિજ બુદ્ધિ નવ જોઈ;
 આવા જન રખડી મરે બેસી થતું નવ કોઈ.

૩૪ ચાલખા-

(ઉપદેશ)

વડવાઓના માથે મૂકે ખોટાં વિધવિધ આળ;
 જોઈ લાગ ફજેતી કરવા રાખે બહુ સંભાળ;
 અરે! એ બાળકનું મુખ બાળ.
 મિત્ર બનીને કારજ કરતો વેરીના સૌ એહ;
 દઈ ભરોસો લોકે કટારી કાતિલ હુદયે એહ;
 ખુનીથી એ નાપાક જ એહ.
 બગાડતો ઈર્ષા થકી જન નિજ-પરનું કાજ;
 સાટામાં બળી બળી કરે તન-મનની રાખ.
 જન્મ ધરીને જન્મનો હેતુ ન સમજ્યો જેહ;
 જનની કુખ લજવી થયો ભાર ભૂમિનો તેહ.
 સમજ્યા વિના ઝડપી લાહે બીડું હસ્તે જેહ;
 વિવાહનું તો બારમું નકી કરતો જન તેહ.
 સુધારવા પરને મથે નિશદિન મુરખરાજ;
 પોતાને સુધારશે સરશે સઘળાં કાજ.
 સ્વારથ કે પરમારથ જાયે ના કદિ ભુટા જન;
 પરને દુઃખ દેવામાં નિશદિન હર્ષિત થાતું મન.
 પોતે કાર્ય કરે તે રુડું; બીજાઓનું કાર્યજ ભૂડું;
 એણું માન ગૃહી કરનારા; અંતે પસ્તાઈ રહેનારા.

૭૫ આશા

(દોહરા)

જોવા રૂપ રંગ શું ભમે ? તે સૌ છે અહિંચાય;
 બદલાયે આશા તણા રૂપ રંગો પળમાંય.
 આશા ! તારી અવનિમાં બલિહારી જ જાણાય;
 રંકથી માંડી રાય સૌ નમતાં તારે પાય.
 આશા તારૂં રૂપ ના કો'થી કળી શકાય;
 ઘડી ઘડી એ રૂપ બદલતી; તુજ ઉપમા ન કળાય.
 નિરાશા છે શોકય તુજ; દુઃખ દે અપરંપાર;
 પણ તેને ટકવા ન દે કદિ તું તો ક્ષણવાર.
 આશાએ જીવે જનો; આશા જીવન જાણ;
 આશા તું નહિ હોત તો; જીવન કાળ સમાન.
 નિરાશા--અંધકારમાં પડી જન ઠોકર ખાય;
 આશા--કિરણ ત્યાં આવીને કરતું તેને સહાય.
 શૂળીએ અદનારને પણ આપો એકજ ક્ષણ;
 આશા આવી બેસતી મનમાં ત્યાં તત્ક્ષણ.
 આશા મરતી ના કદિ આશા અમર તું જાણ.
 નષ્ટ થઈ દીપ્તિ કદી; તત્ક્ષણ જાયે પ્રાણ.

તવંગરી મહિ દૂર, ગરીબીમાં કને ખુદા;
 દુઃખે રામ સુખે સોની, બે દશામાં ખુદા જુદા.

૭૬ પાખંડ

“રામ મનુષ્ય, અમે મનુષ્ય, ફેર કહો શું હોય ?
 એ પગ તેને, એ પગ અમને, સરખાં છે સહુ કોય.”
 પાખંડીઓ વક્તાં એવું; સ્થળને જોઈ મહોય;
 જોવા સૂક્ષ્મ નથી પરવાર; શુધ બુધ સર્વે જોય.
 લાંપટતા હરદમ આચરતાં; ચિત્ત શુદ્ધિ નય હોય;
 નથી એકનિષ્ઠા; તદપિ છે સરખાં; રામ અને સહુ કોય.
 રામ તાથું ઉત્તમ આરિત્ર પાખંડ જોતાં હોય;
 દ્વિપણુ હરકોઈ બદાને લગાડી ઉત્તમતા નિજ જોય.
 સ્થળ શરીર છે સૌનાં સરખાં એમાં ફેર ન હોય;
 સત્ત્વ મહિ છે ફેર જ સઘળાં; પાખંડી નય જોય.
 પાખંડ દ્રષ્ટિ સંત ન ધરતાં; શુદ્ધપણું એ જોય;
 આર અચાર વિવેક કરીને બુદ્ધી જનમાં એ રાંદોય.

મેઘ ધનુષ્ય

(ઉપજાતિ)

તરે નદી ઉપર હોડકાંઓ, અને સમુદ્રે તરનાં વહાણો;
 પરંતુ અબ્રા નલમાં તરે છે, એથી રૂપાળાં અદકાં ખરે છે
 સુરમ્ય પૂલો નદ ઉપરે છે, તેથી રૂપાળું અદકું ખરે છે;
 ધનુષ્ય આંડો પર જલતું ને, આકાશ-ધૃત્વી-પથ આંધતું જે.

૩૭ ગુરૂ

આત્મા ગુરૂ છે સૌનો પુરૂષોનો વિશેષમાં જો;
શંકા લેશ ના જો....ટેક.

અનુભવને અનુમાન થકી તો,
જાણે છે પોતાને સહુ કો,
તેથી શ્રેય થતું સૌ જનનું રહેજમાં જો....આત્મા.

કુંક મારીને મંત્ર દિયે જે,
ગુરૂ નહિ પણ ઢાંગી જાણો તે,
ગુણને ધારો હૈયે ગુરૂ હંમેશના જો....આત્મા.

મુરખ, સેવક, કે ગૃહવાત્સી,
એ તે જ્ઞાન શકે શું ભાષી ?
આવાં વચન વદો ના કો આવેશમાં જો....આત્મા.

બાળક કે વિષયાનુરાગી,
શ્રેય કરે શું એ હતભાગી ?
ગુણ છે પૂજસ્થાન ગુણીનું; વેશ ના જો....આત્મા.

કાદવ કીચડ માંહિ પડેલું,
રત્ન ગ્રહે સૌ વહેલું વહેલું;
ગુણના ગ્રાહક બનજો; રંક-નરેશમાં જો....આત્મા.

કાવ્ય ન જાણે ગુરૂ થઇને એ,
શુષ્ક દિસે છે, રસ નથી કંઈ ને,
સાર ગ્રહણ તો ગુણી જનના ઉદ્દેશમાં જો....આત્મા.

૩૮ સુધરેલો શયતાન

જુઓ આ સુધરેલો શયતાન;

જુઓ આ સુધરેલો શયતાન.....કેક.

લાંબા લાંબા ડગલો ઘાલી ફરતો શહેર બજાર;
 માથે મોટો ટોપો ઘાલી તિલકાં કરતો ચાર.
 લાંબી લાંબી ઘોતી પેરી જોડા ચુંચું કરતા;
 ડોકે મોટી માળા ઘાલી જાણે કે ભકવાણા.
 મીઠું મીઠું જોલે મોઢે કરતો રામ પોકાર;
 દેવ! સ્થળમાં જઈને બનતો લાંબો દંડકાર.
 મોટ મોટાની પંચે ભેંસે બાંધી કમ્મર ખેસ;
 જાણે સતવાદી છે આજે અવતર્યો પરમેશ.
 એ તો ભાઈ! જગ છેતરવાની છે ઉત્તમ રીત;
 શેતાન અંદર, બહાર ફિરસ્તા, બનીને ફરવું નિત્ય.
 જૂઠું સાચું લેળવીને એ, મનમાં લેતો માન;
 મુખમાં રામ, કટારી બગલમાં, એ એનો સિદ્ધાંત.
 છુરી ગૂઢીને તડપી જોતો કે સુડહાંની વાટ;
 રંક બિચારાં સપડાઈ મરતાં આ દંભીને હાથ.
 જગમાં આવા દંભી ઘણા છે કરતાં નવની તોર;
 ધર્મ તણે જ્ઞાને એ મૂર્ખા કરતા કાળો કેર.
 ઉંદર માફક બનતાં કુંકેલ સર્પ નહિ ડંખેલ;
 સુધરેલ યુગમાં સુધરેલ સર્વે છળ પણ છે સુધરેલ.

હૃદ સતનો બેલી રામ

સતનો બેલી રામ, સદા છે,
 સતનો બેલી રામ;
 રામ તબી છે હામ જે જનને
 હે કોણ તેનું નામ?...ટેક

પાખંડીનાં જથ મળીને
 સતને છુંદવા અદાય;
 બેર ગુલમથી, છગગગ કરીને,
 મૂખાં મન હરખાય...સતનો.

સત પર વિપત્તિ આવે પણ
 આખર વિગરી જાય;
 વાદળ દગા ઘેર છે નભને;
 નભને કશું ના થાય...સતનો.

સતનું તેજ કદી નવ છૂપશે;
 સતનું તેજ અપાર;
 રાહુ ચંદ્ર-સુરજ બહોતા,
 પણ આવે બેડે બહાર...સતનો.

નાનકડું પણ સતનું રોપા
 બીજ તમે ધરી મન;
 નાનું બીજ પણ વડ છે માટે,
 બેઈ કીચા સૌ જન...સતનો.

સત તરશે ને જૂઠું ફૂળશે;
સત છે સૃષ્ટિ ન્યાય,
રામ નામથી ખ્હાણુ તર્યા જે
જગમાં ફૂળી જાય....સતનો.

કાળ તણી જે કરાળ ભૂજથી
છટવા ધ્રુષ્ટાય;
રામ નામની ધૂન લગાવી
હરદમ રહો મુખમાંય....સતનો.

૪૦ શ્રીમાનને—

‘લક્ષ્મી’ ‘લક્ષ્મી’ ‘રટતાં’ તેં તો જીવન ગુમાવ્યું બાધું;
પણ કીધો ના ચત્ન ઘડીભર કરવા હૈયું સાધુ.
નિશ-દિન અવિરત શ્રમ ઉઠાવ્યો તેં તો લક્ષ્મી માટ;
આરાધના તુજ નિરખીને થયા પ્રસન્ન લક્ષ્મી માત.
ઉચ્ચ ગણાયો તું દુનિયામાં, તેં પણ મોટમ માણ્યું;
લોગ-વિદારો માટે ઘરમાં જે જંદગી તે આણ્યું.
ગાડીઘોડા બાગબગીચા બંગલામાં તું મહાદેયો;
નોચરંગ ને ભવાઈ તમાસા જોવામાં ભવ ગાળ્યો.
હીરા મોતી જડિત ઘરેણાં અંગ ધરી હરખાયો;
ઝીણા કસબી વસ્ત્રો પહેરી છેલ બની જગ ધાયો.
સ્ત્રી પુત્રોને કુટુંબ-કળીલામાં આસક્તિ ધારી;
મોટમોટાની મૈત્રી કરવા ખર્ચી દોલત સારી.

ન્યાત-જાતમાં આખરે રણવા લહાણાં કીધાં મોટાં;
જ્ઞાતિ-વરા એવા કીધા કે મળે ન એના જોડા.
અગણિત એવી વસ્તુઓમાં લહી શ્રેયતા તહારી;
માયા-મોહ મહિં લપટાયો, દુનિયા લાગી ખ્યારી.
લક્ષ્મીથી પરમારથ રણવા, કે પર-દુઃખો હરવા;
આત્માન્નતિ દેશોન્નતિ; કરવા, કે પૃથ્વી ઉદ્ધરવા;
મીઠીભર ચિતન યતન કીધા ના, દોલત એળે ગુમાવી;
જીંદગી તારી ગઈ તે સાથે; હજી તું હો વિચારી.

૪૧ સુખદુઃખની ઘટમાળ

(૫૬)

સુખદુઃખની ઘટમાળ જીવડાં ? સુખદુઃખની ઘટમાળ
શાને અકળાઈને દેતો દૈવ-શિરે તું આળ ?
ફરતી છાયા સુખદુઃખની છે, શાને તું મુંઝાય ?
સુખમાં હર્ષ છલકાયે તો દુઃખમાં તું રીખાય.
કાયા સાથે સરજાઈ છે સુખ દુઃખોની જોડ;
એને કોઈ ટાળી શક્યું ના કરતાં યત્નો કોડ.
હરિશ્ચંદ્ર નીચ ઘર વેચાયો, પાંડવ ભટકયા વન;
નગરાયે દાસત્વ સ્વીકાર્યું ત્યાગી રાજ્યાસન.
બાબરસિંહે બહુ બહુ વેળા ગુમાવ્યું નિજ રાજ;
બંદીવાન બન્યો નેપોલીયન, કેસરનું ગયું તાજ.
ઈંદ્રાસનથી બ્રહ્મ થયા છે સ્વર્ગ તણા અધિરાજ;
તો તો જીવડા ! તુજ ગ્લાનિને ત્યજ દેને સહસાજ.
સુખદુઃખો તુજ પ્રભુને સોંપી ભકિત હૈયે ધાર;
શરણુગત વત્સલ એ કહાવે, કરશે બેડો પાર.

૨ નમ્ર વચન ઉચ્ચાર

(૫૧)

નમ્ર વચન ઉચ્ચાર, સદા તું નમ્ર વચન ઉચ્ચાર,
 ભય કરતાં પ્રેમે જીતવું એ ઉત્તમ છે નિર્ધાર.
 આ જગમાં જન્મીને ભાઈ ! કરવું ભલું કંઈ કાર;
 કુર વચનથી મા વણસાડીશ નમ્ર વચન ઉચ્ચાર.
 ન્હાના બાળકડાં સંગે તું નમ્ર વચન ઉચ્ચાર;
 પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાને તેનો અડગપણે તું ધાર.
 શાંત મધુરા શબ્દ વહીને દે તેને ઉપદેશ;
 ઝાઝો કાળ હવે નહિ એ તો-જો પ્રભુનો આદેશ.
 યુવાનોની સાથે હરહમ નમ્ર વચન ઉચ્ચાર;
 કરવા પડશે સહન બીચારાને દુઃખના અંગાર.
 યથાશ્રેષ્ઠ આ જીવનને તો કરવું પડે જ પસાર;
 આ જીંદગીને વિટળાવેલી ચિંતા જાળ અપાર.
 વયોવૃદ્ધ ડોસાની સાથે નમ્ર વચન ઉચ્ચાર;
 સંતાપીશ મા બહુ ચિંતાથી જીર્ણ થયેલાં હાર્દ.
 જીવન-ભરતી એ સર્વેની બહુધા થઈ જ પસાર;
 શ્રેષ્ઠ આયુને વ્યતીત થવા દે ચિત્ત-શાંતિ મોઝાર.
 દરિદ્રી સહ નમ્ર મધુરા શબ્દ સદા ઉચ્ચાર;
 કઠોર વાણી કાઢ કદી મા તુજ જીવ્હાની બહાર.
 દુઃખ સમુદ્રે ડુબકાં મારે જા તેની તું બહાર;
 અથવા તેને કુર વચન વિણ સહેવા દે દુઃખભાર.
 ન્હાનકડી એ વસ્તુ હીસે પણ નમ્ર વચન ઉચ્ચાર;
 ઉંડા હૃદય-કટોરા મધ્યે મૂકી છે કિરતાર.
 ભલું કરે કંઈને રેલાવી મૂકે આનંદ-ધાર;
 વર્તમાન નહિ તોયે ભાવિ કહેશે એ નિર્ધાર.

૪૩ નમું તેને હું સર્વદા.

(અનુષ્ટુપ)

નમું હું કોટિધા તેને, હૃદયથી પૂજું સર્વદા;
જેના નામ થકી માત્ર શુદ્ધ સંસ્કાર સ્ફુરતા.

સ્વાર્થનો મંત્ર ત્યાગીને પરાર્થ-મંત્ર જે જપે;
પરાર્થે સ્વાર્થ અપાર્થ દેખે તેને સદા નમું.

દુઃખમાં ધૈર્ય ત્યાગે ના સંપત્તિમાં ઉદારતા;
એક ભાવે સદા વર્તે; નમું તેને હું સર્વદા.

ભલે કપ્પો છુદ્દી નાંખે, હૈયું રક્તહીણું કરે;
વર્ષાવે પ્રેમની ધારા; સદા એ સિદ્ધને નમું.

૪૪ દુનિયા-પૈસાની

દુનિયા પૈસાની પૈસાની,
એને પરવા ન ગીબ કશાની.

માત તાત કહે પુત્રજ સારો પૈસા લાવે કમાઈ;
ગીબ સર્વે છે પાળાંડી કર્મે ચાંટયા કસાઈ.

પતિ લાગે છે સ્ત્રીને ખ્યારો આપે જો એ થેલો
પૈસા વિણ તો ઘણી અકારો ગાંડો ઘેલો મેલો.

ભગિનીને વડાલો છે બંધુ પૈસાનો વહેવારી;
નહિ તો કહે છે ભાઈ મુવા, સૌ પીએરથી પરવારી.

સગાં સહોદર મિત્રો સર્વે પૈસા આવે પાસે;
પૈસાની જો ખાખ ઉટે તો એ સૌ આઘે નાસે.

ન્યાત ભતને દુનિયા સઘળી પૈસાનેજ વખાણે;
મોટાભાઈ કહી બોલાવે, નહિ તો મૂળ પ્રમાણે.

૪૫ ગુણથી કિંમત થાય

નીતિ ઉપદેશ

અફૂલત ગુણાલંકૃત વસ્તુનાં ટોળાં નહિ બંધાય;
 નહિ સંખ્યાથી, ભારથકી નહિ, ગુણથી કિંમત થાય.
 શૃંગાલનાં ટોળાં બંધાઈ વિહરતા વનમાંય;
 કેશરીને નહિ પરવા તેની તોય મૃગેંદ્ર ગણાય.
 અગણિત તારા-મંડળથી આકાશ બધુંજ છવાય;
 પણ શશી વિષુ નભમાં તિમિરનો નાશ : કદી નહિ થાય.
 રત્નખજાના હોય ભર્યા પણ નૂરથી મૂલ અંકાય;
 અનાંત કોટિ રત્ન મહિં તો કોહિનૂર પંકાય.
 ઝાઝા ઝાડ તણા ઝુંડેથી જંગલ નહિ વખણાય;
 એક સુગંધી પુષ્પ થકી ત્યાં સૌ જન આકર્ષાય.
 તબક્કાને સારંગી સંજે ગાન ગરવેયો ગાય;
 કોયલડીના ટહુકા આગળ તેં તો તુચ્છ ગણાય.
 ભૂસાથી બહુ પેટ ભરે પણ શાંતિ કદી નહિ થાય;
 અમૃતનું એક ઘિંદુ પટે તો શાંતિ અપૂર્વ પમાય.
 ઘન દોલતને માલ ખજાના બુદ્ધિ બહુ વખણાય;
 પણ આરિય વિના કદી નહિ માણસ ઉચ્ચ ગણાય.

ભૌતિક તત્વના જેવી, આત્માનીય અધોગતિ:
 ગુણવાકર્ષણ થાયે; એમાં તો શક ના રતિ.

૪૬ સર્વભક્ષી કાળ

(માવળી)

કયાં ગયા આજ સૌ ચક્રવર્તી તે રાજા !
 કયાં ગયા વીર દિગવિજયી થઇને ગાજ્યા ?
 નહિ જડે નામ નિશાન આજ તો કયાં હિ;
 થઈ રહ્યાં સ્મરણ-વશ રાજ્ય વળી સૌ આંહિ.
 થવું પડ્યું કાળ-વશ સઘળાઓને અંતે;
 મુકી સર્વ-દામ દમામ પળ્યા સૌ પાંથે.
 સરળયો મારગ એ જ સર્વને માટે;
 તહારે પણ અન્તે જવું પડે એ વાટે.
 તું થયો જગતના મોહ વિષે ગુલતાન;
 જઈ રૂપ રંજને રાગ ગયું તુજ ભાન.
 ધન ધરા ધાન્યને દીરા માણિક રત્નો;
 એને તુંજ લક્ષ્ય લાડી કરતો બહુચનો.
 પણ એહ સર્વનો અંત મૃત્યુ છે. જાણ;
 નહિ નહિ આવશે એહ સર્વ તુજ કામ.
 ઉદાસીન થઈ તું કર્મ આદર્યો જ બશે;
 તો તો પ્રભુ ધાશે વહારે, અમૃત પાસે.

બી રોપી જળ સિંચન કરવું, ચત્ન કરી પોપી ઉછેરવું;
 વક છોડવું સીધું કરવું, માળીએ એ ધર્મે વિચરવું.

૪૭ આલિમને

(ઉપદેશ)

સત્તા તણા મદથી છકેલા અંધ થઈ ખડકે ધુમે;
 કંઈ રંક પ્રાણીઓ ઉપર તે જુદમગારીમાં ઝુમે.
 પરવા ન કરતા કોઈની, મદ-મસ્ત થઈને ઝાલતાં;
 ખુદ ઇશના પણ ઇશ, હોયે એમ તેઓ ઝાલતાં.
 પણ ખડકના આલિમનો, અંતે નકી વિનાશ છે;
 રે ? જુદમથી ચઢતાં જતાંનો નાશ જુદમે ખાસ છે.
 હિરણ્ય કશ્યપ, કંચ, કૌરવ, રાવણાદિ રાજકયાં ?
 નાદિર, નેપાલ્યન કણ ? જુદાકે આલિમ આજકયાં !
 એ જુદમથી રંગતવા આ ખડકને ખડુખડુ મળ્યા;
 પણ જુદમથી અંતે કશ્યા, વિકાગ કાળ મુખે પડ્યાં.
 નહિ જુદમ છે હ્યાં કાયદો પ્રભુ-સૃષ્ટિ કે કુદરત મહિ;
 રે ? જુદમ બેઝારી નકી, આ ખડકમાં ટકશે નહિ.
 છે જુદમ મારગ નરકનો, કાયલાવનો, અંધકારનો;
 ઇન્શાનનો તો માર્ગ એકજ-સત્યના આધારનો;
 ખુદાઈને પ્રગટાવવી ખડકે બંધ તે આણવી;
 ખુદાઈ નૂર નરમાં નહિ તો દાનવી નહિ માનવી.

વિપત્તિમાં મળે સંપત્ત, સંપત્તે તે મળે નહિ;

વિપત્તે તત્વનું સત્ય, યથાર્થ વિકસે સહિ.

૪૮ અહંકાર

(નીતિ ઉપદેશ)

અહંકાર થકી પડયો રાવાળુ સરખો રાયઃ
 કૌરવની ઉખડી ગદ્ ગદ્ મૂળો તો કયાંય.
 સ્વર્ગ થકી શયતાન તો પડ્યો નરક મોઝારઃ
 દષ્ટાંતો એવા ઘણાં ગણતા નાવે ગાર.
 માથે મુગટ-મણિ રૂડાં શોભ્યા પારાવારઃ
 મુંછ પર તો લીંબુ ડયાં પડ્યાં રાયઅપાર.
 હાંક થકી ધ્રુવવતા ત્રિલોકી ધરી ગર્વઃ
 તે તો આજ મસાળમાં લાંગા સૂતા સર્વ.
 હિરણ્ય કબ્બપ છે કયાં ? કયાં છે ક્ષતોરી કંસ ?
 ખાખ પલકમાં થઈ ગયાં; ઉડ્યા તેના +હંશ.
 હોયે સફળગણ ઘણા, પણ જે નરજ અભિમાન;
 તે તો નરને નાંખતી ઉંડા કુપ નિદાન.
 અનર્થ આ જગમાં ઘણા નહાના મોહોટા હોય;
 અનર્થ હું-પદ્ધતી થતો તેના સમનવ કોઈ.
 પડે છે આ લોકમાં, પરલોકે વળી તેમ;
 અભિમાને તો નર ખુબે ઝેડ હુનિયા એમ.
 ભવ બગડ્યો, બગડે બીજા ભય એથી નિઃશંક;
 લખ ચાચોશી રેંટનો આવે કદિ નહિ અંક.

કરી શકે શું માનવી ? કરતાં હતાં રામ;
 એની ગહનતા પ્રીતીને મૂકી દે સૌ કામ.

૪૯ ફોગટ ફાંફાં

શાને થાતો માનવ ! તું તો ચિંતામાં ગરકાવ ?

અરે હાં ! ચિંતામાં ગરકાવ !

ત્હારું ધાર્યું કાંઈ થતું ના; ફોગટ ફાંફાં સાવ....૧

રાત દિવસ ચિંતારણ્યે તું લટકી મરતો ભાઈ !

પણ કરવાતું ઠામ ન જડતું; કોઈ મળે નહિ સહાય....૨

પાંચ મળ્યે પચ્ચીસની આશા ધરી ફરે જગમાંય;

થતો નહિ સંતોષ તને કંઈ, વધુ મળ્યે વધુ રહાય....૩

કંઈ કંઈ આશા, કંઈ કંઈ ભાવો, ધારી તું મલકાય;

પણ તેમાં કંઈ વિઘ્ન અડે તો પસ્તાવે પટકાય....૪

ભગ્ન આશાના કાયા સૂત્રે લટકી હિંડોળાય;

મૃગજળનાં સરવર પર તું તો તૃષા છીપાવા ધાય....૫

આશા, ભાવો, હર્ષ ને ચિંતા, સાંપ પ્રભુને ભાઈ !

નાથ તણો પાલવ પકડીને જા એમાં તું સમાઈ....૬

પ્રભુ સગળો છે, આર્યો સ્વામી, નવ તરછાંડે કયાંય;

આનંદ-ધન વર્તાવે આનંદ, કીટ-ભ્રમરનો ન્યાય....૭

૧૭-૧૧-૨૧

શ્રી કાશી, મથુરા, આદિ, તીર્થ કીધાં અડસઠ,

પગ પાકયા, ગાત્ર ગળ્યાં, ન કિંતુ ભાંગી ભવની ભાવઠ;

મોટાઈ મનમાં માનતો, માયામહિં ગમણા મચ્યો,

તીર્થો ગિર્યારા શું કરે ? જે રામ ના હૃદયે વસ્યો.

૫૦ લક્ષ્મી

લક્ષ્મી, લક્ષ્મી ને ભાઈ! લક્ષ્મી;
લાગે ખ્યારી સૌને લક્ષ્મી.

લક્ષ્મીનો આશ્રય સહુ જગને, શીતળ છાયા કારી;
રાત દિવસ તેને થડવાને, ચતતાં સૌ સંસારી.

લક્ષ્મીથી દુનિયામાં સહુ જન, કહેવાયે વહેવારી;
એથી રીઝે, એ વિન ખીજે, એની છે અલિહારી.

લક્ષ્મીથી જન કુલિન ગણાયે, લક્ષ્મી વિન ભાખારી;
લક્ષ્મી પાછળ સેવક ભમતાં, નહિ તે નાંખે ધુત્કારી.

લક્ષ્મીથી સૌ કાર્ય ચરે છે, શક્તિ એની ન્યારી;
આભ મહિં પાડે એ છીંદુ, અદ્ભુત સંચરનારી.

લક્ષ્મીનો ઠણુકારો મોટો, જખકારો બહુ ભારી;
ઋષિ-મુનિ જેવા લોકોને પણ, મોહવશ કરનારી.

અગાં સંખંધી મિત્રો સર્વે, ભાઈ ગહેન ને નારી;
લક્ષ્મી વિન તરછાડી નાથે, લક્ષ્મી એ જાયે વારી.

લક્ષ્મી હોય તેા વિપણુની છે, જગને બે-દરકારી;
આ ભવ, પરભવ. સર્વ રામાયું, લક્ષ્મીમાંહે ખ્યારી:

૫૧ દત્ત-ચોવીસ ગુરૂ

(૧)

પૃથ્વી-

ક્ષમા, પરદુઃખભંજનના ખાસ;

ગ્રહ્યા જે ગુણ મેં પૃથ્વી ખાસ.

દુઃખ અનેક મહે તદપિ ના રાખે કળની આશ;

હૃદય ચિરાયે તોય દાખવે ક્ષમા ધરી ઉદ્ધાસ.

કોટિ પહારથ એ નિપજાવે અર્પે ભોગ વિલાસ;

સ્વાર્થ હૃદે લવલેશ ધર્યા વિણ કરતી જન દુઃખ નાશ.

દિવ્ય મંત્રના એ ભણકારા ગ્રહ્યા ધરાની ખાસ;

જીવન મુક્ત બનીને હું તો કરતો આજ ઉદ્ધાસ.

(૨)

જગ-

અદા છે નિર્મળ જળની કાય;

મધુરતાથી અદકું શોભાય.

સ્વભાવથી નિર્મળને મધુરું જળ જગતે વખણાય;

માનવ જે એ ગુણ લહે તો જીવ મટી પ્રભુ થાય.

શુદ્ધ અને સુખરૂપ આત્મા તો સૌનું રૂપ જણાય;

છળ બળ દંભ ત્યજી મધુ ભાષણ જનગુણ ઉચિત ગણાય.

આ જે ગુણ ગ્રહવાથી અંતે જન કલ્યાણ જ થાય;

એ જે ગુણ તો જગથી ગ્રહ્યા મેં, જગ મુજ ગુરૂ લેખાય.

(૩)

પાવક-

ઉદર પાવકનું પાત્ર ગણાય;

કંઈ ત્યાં અદ્ભૂતતા દેખાય.

સર્વ દ્રવ્ય હોમાયે તેને ધરે ઉદરની માંચ;
 ન્યુનાધિકતા કાંઈ થતી ના સદા રહે સુખ માંચ.
 તે રીતે મુજ ઉદર બનાવ્યું જેથી ભૂખ જીતાય;
 અમય ઉચિત જે અન્ન મળે તે ધરતો ઉદરની માંચ.
 કાલનાણી હું ફિકર કરુંના, શું મળશે ખાવાય ?
 પાવકથી ગુણ એજ ગૃહ્યા છે; એ મુજ ગુરૂ લેખાય.

(૪)

વાયુ-

સદા આસક્તિ રહિત રહેનાર;
 અને સંતોષ સતત જપનાર.
 બહાર ભિતર સૌ સ્થળમાં વસતો, વાયુ વિના નહિં દાર;
 સદા રહે ગતિમાં તોયે પણ આસક્તિ ન લગાર.
 શરીર ભિતર એ રહે સંતોષે માત્ર કરી આહાર;
 હૃદયા માંચ કદી નવ કરતો ભોગ તાણી દરકાર.
 એ ઉપદેશ ગ્રહ્યા વાયુશ્રી, એ પર કુલ આધાર;
 અના શક્તિ અને સંતોષે ઉઘડે માંસનું દાર.

(૫)

આકાશ-

પદારથ અગણિતનો છે વાસ;
 અસંગ ને વ્યાપક તો આકાશ.
 તારાગણ, વાદળને વાયુ સદા રહે આકાશ;
 સૌથી સંગ રહિત એ રે'તું કીધા મેં અભ્યાસ;
 એ રીતે આત્માને બાણું સ્વયંજ્યોત પ્રકાશ;
 સર્વ સ્થળે એ રે'છે તદપિ સંગ તણો નહિં પાસ.

સંસારે પણ અલિપ્તતામાં કદિ ના હોય કથાસ;
નષ્ઠ થયું અજ્ઞાન હવે ને પ્રગટયો જ્ઞાન ઉભાસ.

(૧)

ચંદ્રમા-

ન વધ ઘટ ચંદ્રની સત્ય જાણાય;

પૂર્ણ એક રસથી એ વખણાય.

પૂર્ણ રૂપે વર્તુલ આકારે ચંદ્ર રહે નભ માંય;

વધ ઘટ એના રૂપ મહિં ના શાસ્ત્ર અનુભવમાંય.

ચંદ્ર અને ભૂમંડળ નભમાં ભમતા રહે સદાય;

સ્થિતિ બદલાવાથી વધઘટનો ચંદ્ર મહિં દેખાય.

એ રીતે આત્માને જાણું પૂર્ણ રૂપે હું સદાય;

જ્ઞાન રૂપી ગુણ એજ લક્ષ્ય મેં ચંદ્ર ગુરૂ લેખાય.

(૨)

સૂર્ય-

સમય પર સૂર્ય ગૃહે છે નીર;

સમય પર ત્યાગ કરે એ નીર.

કરથી જળ પૃથ્વી તળ પરથી ગૃહે કરી તરબીર;

સમય થતાં પાણ્ય અર્પિત શાંતિ કરે એ વીર.

દંડિયાપેશિત વસ્તુઓને ગૃહજી કરે છે ધીર;

ત્યાગ કરે છે મમતાવિન ને રહે કીલ ફીર.

ગૃહજી-ત્યાગનો મંત્ર ગૃહે આ, વાધે એનું હીર;

જન્મ સફળતા ધાત્રે નિશ્ચ, શંકા છે ન લગીર.

(૯)

કપોત-

સદા સ્નેહ ત્યાગ રૂપી શુભને;
ગૃહ્યો મેં કપોતરાજ કને.

કપોત જોડું ગયું તું વનમાં મુકી જો બાળકને;
પારથીએ ત્યાં જાળ પ્રસારી પકડયાં બાળકને.
જોડું તે વેળા ત્યાં આવી કે'તું રૂઢન કરીને;
“અંતનિ પીડ થકી મરતી આ ધિષ્ઠ છે જીવનને!”
જોડું જાળ મહિં પડતું તે વશ થઈ પ્રેમ તણે;
જન્મ-મરણનો હેતુ સ્નેહજ જગમાં સહુ જીવને.

(૯)

અજગર-

અજગર રે'તો સ્થળમાં એક;
ધરી હૈયે અંતોષ વિશેક.

પડી રહેતો એક સ્થળમાં અજગર, યત્ન કરે નહિં છેક;
દેવ યોગથી પ્રાપ્ત થતું તે ભક્ષે રાખી ટેક.
અધિકની ઈચ્છા નબ કરતો; પાપ્યો એજ વિવેક;
શરીર-ચિંતા વિન અતુલવતો એ આનંદ અનૈક.
અનાત્મ વસ્તુ કાચા કા'વે; મમતા છાંડ હરેક;
એ ઉપદેશ ગૃહ્યો અજગરથી; એ છે મુજ શુરૂ એક.

(૧૦)

સમુદ્ર-

સમુદ્ર અડોળ સદા રહેતો;
સદા મર્યાદ મહિં રહેતો.

હબ્બર નહિયો આવી રેડે નિજ જળા દરિયે જો;
પણ ઉભરાય મુકી મર્યાદા, કદિ નવ અગતો જો;
અનેક વિષયો આવે મનમાં ધીર પુરૂષના જો;
પણ કેા દિ અલિત અને ના એથી; ગંભીર બનતો જો.
અડોળ મનને રાખવું એ તો ઉત્તમ ગુણ છે જો;
સમુદ્ર પાસે એ ગુણ લીધો; એ મુજ ગુરૂ છે જો.

(૧૧)

પતંગ-

બળી મરી અર્પે છે હંમેશ;
ગુઓને પતંગિયો ઉપદેશ.
અંધ બની પડતો અગ્નિમાં જોઈ રૂપ ઉદ્દેશ;
ભસ્મીભૂત થતો નવ રેતી નામ નિશાની લેશ.
રૂપવતી સ્ત્રી આવે કોઈ જાબનવંતે વેશ;
માનવ મન તેમાં લીન થાતું ભૂલી જૈ પરમેશ.
આત્મામાં લીન મનને કરવું—જીવનના ઉદ્દેશ;
પતંગથી એ ગુણ મેં લીધો—ગુરૂ મુજ એ હંમેશ.

(૧૨)

ભમરો-

કરીને ગુંબરવ હરદમ;
ભમરો બાધ દિયે અનુપમ.
એક પુષ્પથી બીજાં પુષ્પે ઉડતો એ નિશદંન;
થોડો થોડો રસ લઈને પણ કરતો એ લોભન.

લોભ ધરે એ કદિ ના હોયે અતોષ રાખે મન;
 ધીરજથી આનંદે એ તો મેળવતો સાધન.
 એ ગુણને હું હોયે ધારું કરીને કોટી ચતન;
 હરેક ગુહથી દુકડો દુકડો યાચી કરું ભોજન.

(૧૩) મધુ મશિકા-

બુઝ્યા મધુ મશિકાની રીત;
 ભરે સંચાલ કરીને એ નીત્ય.

રાત દિવસ જોયે નવ ખેસે મધુ ભરતી એક ચિત્ત;
 સંચાલ કરી મધપૃઠા ભરતી વાપરતી ન કવચિત.
 આખર કોઈ શિકારી હસ્તે મધુ લૂંટાય ખચીત;
 બહુ દુઃખ પામી પ્રાણ ખુબે પાણ દાન દિયે ન ઉચિત.
 ખોટી બદામ ન છોડે કંબુજ, હોયે ધન અગ્રણીત;
 ચમકતો પકડી લઈ જાયે તદા થતો વંચિત.

(૧૪) ગજ-

ધડીભર કામાતુર ગજ થાય;
 જનમભર અંધનમાં સપડાય.

કાણ તણી પુતળીને દેખી ગજ કામાતુર થાય;
 અંધ બની દોડે છે તે ભણી; ફાંદા માંડિ ફસાય.
 જન્મ મુધી બનતો કેદી એ; કદિ તહિ છુટકો થાય;
 લાખો લોહ તણા અંકુશો શિર પર ખાતો જાય.

ગજ ગામિની કો દેખીને જન કામાતુર થાય;
આ સંસાર રૂપી ફાંદામાં ફસી પડી બંધિત થાય.

(૧૫)

મૃગ-

હરણને રાગ સુણ્યાતું વ્યસન;
મરણ પામે છે પડી બંધન.

મધુ મધુરું કેં જાન સુણીને લાગે મૃગને લગન;
તલ્લિન થઈને સુણતું ભોળું; એમાં રેતું મગન.
એ ભોળું તો ફાંદ ન જાણે રચતા પાખી જન;
લે છે ત્રણ શિકારી જ્યાં રૂએ લહેજતમાં મન.
મોહ માયાતું હાવભાવથી રસિક સુણે ગાયન;
કામી પુરૂષ બંધનમાં પડતો; છટે ન કોટી ચતન.

(૧૬)

મીન-

જુઓને લોભે લક્ષણ જાય;
ગની પરતંત્ર, દુઃખે સપડાય.

મીન ગળે છે ગળને લોભે; ફાંસો ઉડા ખાય;
કંઠે આવે પ્રાણ અને તફડી તફડી મરી જાય.
લોભે સત્ય નહિ દેખાયે; શુધબુધ ગ્રધળી જાય;
ઠોકર ખાયે; ઉધે માથે પડતાં ભૂલ જણાય.
લક્ષ્મી, કીર્તિ, માન, મમત,ના લોભે જન અડડાય;
પરશ્વતા—એડી પહેરીને જમ જાળે બંધાય.

(૧૭)

પિંગળા-

ધરી ઉઠાસીનતા રૂપ તાજ,
કરું પ્રહ્લાંડ તણું હું રાજ.

વાટ જુએ છે પિંગળા ચારની મૂઠી આવે લાજ;
ગઈ મધરાત, હજી આવ્યોના કો પણ ચારજ આજ.
બ્યાખ્યો છે ઉકળાટ હૃદયમાં કાળ જતાં ચહસાજ;
અંદર જાયે, બહાર આવે, ઘડી ઘડી એ વિનકાજ.
નિરાશ થઈને બોલી અંતે “ધિક્ક છે ચારિ-કાજ!
આટલી આશા પ્રભુની રાખું: આવે તે ધરી દાજ.”

(૧૮)

કુરર પક્ષી-

લીધો આ બોધ કુરરની પાસ;
સદા ત્યજવા મહુ ભોગ વિલાસ.

કુરર વિહંગમ માંસ ગૃહીને ઉડતું આકાશ;
‘યોગ્ય સ્થળે બગીચે ખાઈશ’ ધારી લેયે આશ.
અનેક પક્ષી કુરરની પાછળ દોડે દેખી માંસ;
બહુ મારે સૌ અંચુ પ્રહારે: કુરરે ફેંકયું માંસ.
ધણ તળે એ જઈને બેઠું, પક્ષી વળ્યાં તે પાસ;
ભોગ ત્યજેથી મુંઝિત મળી છે; ઉડતું કુરર આકાશ.

(૧૯)

આળક-

ન સમજે આળક તો કંઈ ફંદ;
સદા એ ભોગવતો સુખ કંદ.

પથ પી બાંજક રહે; જાણે ના ગાફિલદાની રહે;
 ચિંતા કદિ હૈયે નવ ધરતો; સદા રહે આનંદ.
 નિદોષી મુખ હસતું કેવું ! શકે પુનમનો અંદ;
 પ્રજ્ઞાનંદ અનુભવ નિશદિન લેતો એજ અખંડ.
 તે રીતે ભિક્ષાત્ર ગ્રહું હું; છોડું સર્વે રંડ;
 કાની કાયા, કાની માયા; સમજી કરું સ્વછંદ.

(૧૦)

કુમારી-

સદા એકાંત મહિ નિવાસ;

ગૃહો મેં એક કુમારી પાસ.

અલખ જગાવી કેા સંન્યાસી ઉભો ભિક્ષા આશ;
 કુંવરી એકલી ગૃહમાં તેણે કહ્યું ધરી ઉલ્લાસ.
 “ધાન્ય કુટીને ચાખા આપું; થશે નહિ નિરાશ.”
 ધાન્ય કુટાયે છન છન થાયે કંકણનો ત્યાં વાસ.
 લજ્જત કુંવરી કંકણ કાઢયા; એક રહ્યું છે પાસ:
 શબ્દ થયો ના; કલહ થશે જ્યાં બહુ જનનો છે વાસ.

(૧૧)

સર્પ-

રમે ના સર્પ કદી નિજ દર;

રહે આનંદે એ પર ધર.

એક દરમાંથી બીજાં દરમાં રહે સદા નીડર;
 કરતો એમ કરે એ નીત્યે આખી પૃથ્વીભર.

ત્યમ હું પથિક જન મમ વિચરતો; નહિ બંધાવું ઘર;
ગિરિ શુક્ર દે મુસાફરખાને મઠા રહું નિર્ભર.
આનંદિત ન થતી એથી મન; દેખું સૌ સુખકર;
એ ઉપદેશ ભૂજંગે દીધો; એ છે મુજ હીતકર.

(૨૧)

લુહાર-

મઠા મન કરવું એકાકાર;
દીધો એ બોધ મને લુહાર.

બાણુ બનાવે નિજ પેઢીમાં લુહાર નગર બગાર;
કાર્ય મહિ તલ્લિનતા ત્યાં તો આત્મી રહી તે વાર.
રાખની સ્વારી તે વેળા ત્યાંથી થાય પગાર;
કાર્ય તદ્રુપતા છે એવી બાણુ થઈ ન લગાર.
પાછળથી આવીને પૂછે લુહારને કે સ્વાર;
“સ્વારી ગઈ અહીંથી શું?” “મુજને બગર ન” કેહ લુહાર.

(૨૩)

કરોળિયો-

બુઝ્યા આ કરોળિયાની બળા;
પિછાનો એવી માયા-બળા.

મુખથી તાર તણા ગુચ્છાનો કાઢે બહાર નિકાલ;
ચલેતો બળા; ફસાતો પંડે; મરતો બની કંગાળ.
જીવ સંકટ્ય રૂપી તારોનો કરતો બહાર નિકાલ;
અતે તેમાં ફસાઈ મરતો; બહારી માથે આળ.

શુદ્ધ રૂપ છે સૌ પ્રાણિનું; ભુટી છે જંગળ;
જ્ઞાનિ મુક્ત થઈ ફરતો; જંગળે પડતો આળ.

(૨૪)

ભૂંગી-

ભુજોને કીટ-ભ્રમરનો ન્યાય;
સમજથી ભવ-સિંધુ જ તરાય.

પકડી લેને કીટને ભૂંગી કરતો ગ્રાહ સદાય;
એ ભણુકાર થકી ત્યાં કીટ નો, કીટનો ભ્રમરો થાય.
ભૂંગી બનીને, મોહ ત્યજીને, આખર ઉડી જાય;
એ રીતે ભણુકાર થકી તો સૌ કો તદુપ થાય.
મોહ નથી; આત્મા હું જાને; સાચી રૂપ સદાય;
એ ભણુકારે રૂપ પમાયે; દેહધાસ ત્યજાય.

૧૫-૧૨-૧૮.

પર ધર્મરાય-સભા

(સાવણી)

“ચલો ઉઠો દેવગણ ! આજ પૃથ્વીમાં જન્મ્યો.”
સહુ લોક તોણ ત્યાં સ્વભાવ સ્વ નિરખિયે.

ભૂલોક સભા તો ભરિયે,
સુખ દુઃખ સૌના નિરખિયે;
મન માનવ રહે ધરિયે,
તુલના સૌ આગળ કરિયે.

કધી એમ ધર્મ સહદેવ પૃથ્વીમાં આવે;
 સહુ દિવ્ય વિભૂષણ ધરી સભા શોભાવે.
 સુધી ધર્મરાય-રિડિમ જગતના લોક;
 "હુઃખટળે બધાના આજ ધરના શોક."

સહુ દેવ તણી તો સંગે,
 આહિં ધર્મરાજ ઉમંગે;
 સભા ભરે બહુ રંગે,
 ત્યાં લોક બધાં આમંગે."

આવે ત્યાં સત્વર લોક ધરી ઉલ્લાસ;
 'નિજ દુઃખ તણે સૌ નાશ થશે' ધરી આશ.
 વિધ વિધ જતના લોક સભામાં આવે;
 ત્યાં ધર્મ દુત સન્માન કરે સુભાવે.

કુશળતા સૌની પુછે,
 સૌ જનને આસન આપે;
 શ્રી ધર્મરાયને વંદી.
 લોકો જનતા આનંદી.

પછી ધર્મ રાયના ભાટ સભામાં જાહે;
 "સહુ જન મુજળે મુજ વાત આજ બહુ હોંઘે.

ભરી ધર્મરાય સભાય,
 તમ દુઃખ મુજવા ઇન્છાય;
 તમ પ્રગટ કરો સૌ દુઃખો,
 આ અવસર કોના ચુકો."

પછી ભાગ્યદેવની પીડ સહે ના શોકઃ
તે ઉડીરવે નિજ દુઃખ કરી બહુ શોકઃ

x x x x

તે દેવ સભામાં વૃદ્ધ વીર કેા આવે;
કરી હર્મરાય પ્રણામ દુઃખો સંભળાવે.

“પ્રિય મિત્ર સહોદર મંગે,
હું મસ્ત બનુ આનંદેઃ
એકાએક બચુગલ વાગે,
તે તીવ્ર કટારી લાગે.

ધન માન બળના થેલી,
વળી પ્રાણ પ્રિયાને મેલીઃ
એકાએક સર્વ ત્યજી દે,
રણભૂમિ જવું પડતું સહિ.
રણમાં યુધ્ધો બહુ કીધાં,
દુઃખો તો મેં બહુ લીધાં;
જંધી ના ત્યાં હું બેઠો,
આહાર સુખે ના કીધો.

મધરાતે ઉડી લડતાં,
રૂઢિર ધારા કે જોતાં;
કે જીવ આણી પર આવે,
કે મસ્તક છેદી નાંખે.

નિસાસા સૌના લેતાં,
દુઃખો યુધ્ધ કે સહેતાં;

પણ ઝંપ કદિના દીડો,
નિશ્ચિંત થઈ ના બેડો.

“અમ છવન એવું દુઃખ થકી ભરપૂર;
તે દુઃખ કરો સૌ આજ તમે ચકચૂર.

છે ધન્ય બધાં વ્યાપારિ;
મહુ રીતે આનંદ કારિ.”

સુણી વાત બધી ત્યાં વણિક સત્વર આવે;
“મહારાજ ! સુણા મુજવાત બધી સુભાવે.

દરિયા પર વહાણ ચઢે છે.
વાણિજ્ય બધું ત્યાં રે’ છે;
વા વા ઝાડું જ્યાં થાયે,
અમ છવ બહુ અકળાયે.

રે ! મરણ થકી બહુ ભુરી,
અમ દશા કથાય ન પૂરી;
નિરાશા આશા વચ્ચે,
અમ છવન દોરી લટકે.
મુખમાં સૌ ચોધવા રે છે;
તત્ક્ષણે ભાવિ રથે છે;
કેશરિયા કરી છવ અપો,
યા વિજય પતાકા ફેકો.”

પછી ધર્મરાયને વીર, વણિક ત્યાં વિનવે;
“અમ દુઃખ તણા કેં કરો નિવેડો આજે.”

ત્યાં ધર્મરાય વાણિજ્ય વીરને સોંપે;
 ને યુદ્ધ તણું સૌ કાર્ય વણિકને સોંપે.
 એ ભાગ્ય થીડી ત્યાં વીર, વણિક બેઠે બેસે;
 “અહો ! ભાગ્ય ! અમ આજ” મુખે એમ કહે છે.

અપૂર્ણ

પર ભરત

(હરિગીત)

નિજ રાજ્ય સર્વે છોડીને, રાજા ભરત વન બંધ છે;
 તટ્પ્રીત આત્મ વિચારમાં. ઋષિઓ તહિં દેખાય છે.
 પાસે જઈ ત્યાં હસ્ત બેઠી, વિનયથી રાજા વદે;
 તમશરણુ આવ્યો આજ હું; શરણું મને દેવું ઘટે.....૧

“સાર આ સંસારમાં મેં કાંઈએ દીઠા નહિ,
 ચિર સ્થાયી વસ્તુ કોઈ પણ નજરે મને આવી નહિ;
 વૈરાગ્યથી હૈયા મહિ કે તીવ્રતા લાગી રહી.
 કેં રહેન મુજને ના પડે; ચિત્ત નથી શાંતિ રહી.....૨

“ચિણુગાર જાણે અગ્નિની હૈયુંજ માફ આગની,
 કે આણુ વર્ષા હૃદયને મુજ વીધિ નાંખી આલની;
 કેં અંપના; કેં રહેનના; કેં માર્ગના મુજને દિસે,
 ઉપદેશઆપોને મને; ઋષિરાય ! કેં શાંતિ વળે.”૩

સંત:—

“હસ્તી તણી છે શ્રેષ્ઠતા અદકી અહો ! સૌ પ્રાણમાં,
 આત્મા તણા ઉપદેશની છે શ્રેષ્ઠતા ઉપદેશમાં;”

આત્મા તણા ઉપદેશથી શાંતિ મળે શાશ્વત નકી,
 મૃગજળ દિસે છે શ્રીધમમાં ઉત્તધિ રહે શાશ્વત નકી.....૪

દર્પણ મહિનતા ફર પ્રીધે શુદ્ધ સૌ દેખાય છે,
 અભિમાન ટાળ્યાથી અહિ સૌ શુદ્ધ નો દેખાય છે;

‘નથી હું, જગત ના, એકલો વિષય ગદ્ય વ્યાપી રહ્યા;
 એના વિના કે સ્થાન ના;’ ઉપદેશ એ રાજ ગૃહો”.....૫

સુણી વાત એ રાજ તહિ બેસી વિચાર મન મહિ;
 ‘ના હું, જગત ના; એકલો વિષય ગદ્ય વ્યાપ સહિ;

એના વિના કે હામ ના; સર્વત્ર એ વ્યાપી રહ્યા;
 સતે કહ્યું તે સત્ય જાણું; આજ એ અનુભવ લહ્યા.....૬

પણ વિષય વ્યાપક એતના, સર્વે રૂપે બે વ્યાપનો;
 તો કેણુ હું ? વિષય જ હું; શું સર્વમાં હું નાવતો ?”

સત્યર તહિં વિચાર બીજો ઉત્તર છે રાયને;
 ‘મેં વિષયને જાણ્યો અહિં; હું જાણનારો કેણુ એ ?”.....૭

અપૂર્ણ

૫૪ હનુમાન અને લીધમ

(૫૬)

નમું હું વીર હનુમનને

નમું હું ભીષ્મ પિતા તમને.....૮૬

સ્મરણ થતાં તમનામો વીરો, વ્યાપે પુલક શરીર;
 તમ ભક્તિમાં તલ્લિન હૃદ છે ધગધગતે રૂધીર.

ઉત્તમ જીવન જીવી મૂક્યો અનુપમ આકર્ષ એક;
 તે સાંભળી હૈયે આજે વાઘે હર્ષ વિશેષ.
 ભૂત-તિમિરમાં ઉજવળ જયોતિ પ્રગટે છે તમ એક;
 પ્રક્ષ વ્યર્થ ત્રત શાશ્વત પાળ્યું ધારી હૈયે ટેક.
 હૃદય તણા છે સ્થંભો વીરો ! દેશ તણા પ્રતિપાળ;
 ભાવિ તારી છે ઉજવળ આશા, કાળતણા મહાકાળ.
 (૮-૮-૧૯)

૫૫ શ્રવણ-પિતૃ ભક્તિ

શ્રવણ ! તુજ ભક્તિની જોડી;
 ન જડતી. યત્ન કર્ય કાટિ.....ટેક

માત પિતાની એવા માંહે અહોરાત તત્પર;
 આજ્ઞા થઈ કે શીર ધારી તેં કાર્ય કરે સત્વર.....શ્રવણ.
 કાવડધરીને માતપિતાને લઈને ફરતો જાળ;
 માત પિતાનું જનન કરેતું રાખી બહુ અંભાળ.....શ્રવણ
 વનવન ફરતો યાત્રા કરતો વેડી કપ્પ અનેક;
 માત પિતાની હઠ્ઠા બાળી પૂર્ણ કરે ધરી ટેક.....શ્રવણ
 એ એવાને કાજે અતે પ્રાણ કીધાં તેં ત્યાગ;
 પ્રાણાન્તે પણ તેં કીધો શ્રમ પિતૃકાજ અથાગ.....શ્રવણ

૧-૧-૧૯

૫૬ અન્નુન

(૫૬-રાગ ખમાચી

સખા ગણી હું અયુક્ત જોઈયો પ્રમાદથી કે પ્રભુચેથી;
 'યાદય. કૃપણ, સખા એવું કંઈ. તમ મહિમાનહિ જાણેથી.
 વિહાર શય્યાસન ભોજનમાં એકાંતે કે સૌજનમાં;
 અસત્કાર હાન્યાર્થે કીધા; તેની યાચું છું હું ક્રમા.
 તમે ચરાચર જગના પિતા, પૂજ્ય; મહાગુરુવળી શ્રાવ,
 તમ સમ કોના; અધિક કહિંથી ! ત્રિભુવનમાં અપ્રતિમ પ્રભાવ.
 કાયા દોળી પ્રભુમું, પૂજું આરાધ્ય ઈશ ! માશી દ્વા;
 પિતા પુત્રની, સખા સખીની, પિયુ પ્રિયાની, મુજને વેા

૫૭ શ્રી શંકરાચાર્ય

(૫૬)

આદ્ય શંકરાચાર્ય તને હું નમતો વારંવાર;
 ધર્મ દ્વંત ફરકાવી કીધા ભારતનેા ઉધ્ધાર.
 સત્ય યુગમાં કપિલ મુનિને ત્રેતામાં શ્રી દત્ત;
 દ્વાપરમાં શ્રી વ્યાસ મુનિત્યમ કલિયુગમાં તુજ ગત.
 રમણશક્તિથી ચકિત કીધાં તેં ગુરુઆદિ સૌ જન;
 ફરી લખાવી ભાષ્ય કીધાં તેં પદપાદ પ્રસન્ન.
 સાધન પંચક, ભાષ્ય, સદરત્રાં; કૃતિ તારીએ ત્રણ;
 લખી લખી હૃદ બુદ્ધિબળથી જગવ્યાં તેં સૌ જન.

પદ્મપાદ, સુરેશ્વર, હસ્તા મલક ને તોટક, ચાર;
 શિષ્યો તારા બ્રહ્મમુખ કે ચતુર્વેદ અવતાર.
 અકલ્યાણકર સર્વે મતનું તેં તો ખંડન કીધ;
 દ્વૈત વિહારીને અદ્વૈત જ જગ ફેલાવી હીધ;
 પાશુ પત મતવાળાઓને શરણાગત તેં કીધ;
 ઋકય કાપાલિકને હરાવી જયવર્તાવી હીધ.
 માતા-મરણ પ્રસંગે આવી તેં હીધા ઉપદેશ;
 અંત્યેષ્ઠિ સંસ્કાર કીધા તેં પ્રગટાવી જવાળેશ.
 કામરૂદ્ધેશે અભિનવશુભે છળ કરી હીધા ત્રાસ;
 જાણ થતાં શુભો કીધા ના ધરી ક્ષમા ઉદ્ધાસ.
 કાશ્મીરમાં શારદા મંદીરે ખોદ્યું જ દક્ષિણદાર;
 'સર્વજ્ઞપીઠ' પર આરોહી વર્તાવ્યો જયકાર.

૧૬-૩-૧૬

૫૮ રાજ ભટ્ટારિ

(અ. ૫૪૭)

પિંગલા અહત્યાગીને રાજસક્ષી ગયો વને;
 લીધો અન્યાસ ત્યાં રાયે મહેન્દ્ર નાથની કને.

(ઉપજાતિ)

વનં વર્ગે એ ફરતો ફરે છે.
 આનંદમાં મસ્ત બની રહે છે;

ભિક્ષાન વૃત્તિ ધરતો સહાને,
ધરા-તળે એ શયને ધિરાજે.

(અનુક્રમ)

સુનારો પુષ્પ-સેયામાં, ગોખડમાં સુખે સુવે:
અહોહો ! ગોખડમાં છે આજ મીઠાશ એ કહો.

(મંદકાન્તા)

ધીમે ધીમે શ્રમિત પગલે દુરથી એકદાએ,
થાક્યોપાક્યો અહિંતહિં ભમી ગામ ભાગોળ આવે;
માર્ગે થાભે ક્ષણભર તહિં કાંક આરામ લેવા,
ને ઓસિદું છંટ તાલું કરી ઘેનમાં કેં પડે છે.

(અનુક્રમ)

જેને મહેલમાં નિદ્રા નૃત્ય-ગાને ન આવતી;
સુખે આજે સુવે છે તે શ્રમથી માર્ગમાં પડી.

(ઉપગતિ)

કેં પાણી હારી જગકાજ બાયે,
યોગી ચુતો માર્ગ મંહિ જણાયે:
ઓસિદું દેખી વઢતી અતુરા,
“હજી મુવાને કંઈ ભોગ તૃણા ?”

(અનુક્રમ)

સૂણ્ય એ વાક્ય યોગીએ. વાત હોયે ખરી લક્ષી:
છંટ નાંખી હીધી આવે ને એ પાછો ચુતો તહિં:

(વિપત્તિ)

સૌ પાણીહારી જળ દ્વેષ વળે છે,

યોગી તહાં તો ધરણી ઢળે છે;

કો ભામિની એ નિરખી વહે છે,

“વુઝો, મુલાને હજી કંઈ કેવો !”

અદ્ભુત હાસ્ય કરી યોગી મનમાં આમ બોલતા;

“જહાં આખી દિવસ એવી”ને ત્યાંથી થાય ચાલતો.

૫૯ ચૌદ રતન

“ક્ષીર સમુદ્ર મથનનું મહાતમ કહો તમે ઋષિરાય;”

“ચૌદ રતનને કે પર કાઢ્યાં ? શા નામે ઓળખાય ?”

અગત્ય ઋષિ ત્યાં ઉત્તર દે છે, “સુણ તું ધરીને ધ્યાન;

“પૂર્વ સમુદ્ર પ્રકરણમાં આવું વર્ણન છે તું જાણ.

“અંદ્રમાદિ સૌ રતન હિનું આ જગત થયું ઉત્પન્ન;

“ક્ષીર સમુદ્ર મથન કરવાથી રતન થયાં ઉત્પન્ન;

“હરેક કંઈપણ પ્રારંભે મથન થતું પરમાણુ;

“શાન્ત, અનુભવ. એ વાતોને નવહેતું સન્માન.

“માયા વા અજ્ઞાન તું જાણ ક્ષીર સમુદ્ર મહાન;

“સૃષ્ટિ રચના કેરી ઇચ્છા મંદરાચળ અભિધાન.

“ ક્રિયા શક્તિને જાણુ ધરાધર, શક્તિ જ્ઞાનની દૂર્ભ; *
 “ જીવન પુન્ય અને પાપોને જાણુ તું સૂર અસૂર.
 “ ક્ષીર સમુદ્ર મધન આ કીધે થાય જ છે ઉત્પન્ન;
 જ્ઞાનઃકાર્ણુ ચતુષ્કય ઇન્દ્રિયદશ. મળી ચૌદ રતન. ”

૩૦-૧૧-૧૮

કીડી અને કુંજર મહિં, પરમાણુઓ આણુઓ મહિં,
 પ્રભુની પ્રભુતા નીરખે જ્ઞાની સદા વિધે આદિં;
 અનન્ય કુદરત સાથ કવિ મનના ઉમંગકા ખીલતાં,
 પુર જોશમાં ઉલસાઈ કાવ્ય-સરિત્ રૂપે સૌ નીકળતાં.

૧૮-૫-૨૧

૬૦ રાજરથાનની વીર રમણીઓ

રાજપુત કુળની વીર રમણીઓ કયાં ગઈ છે સહુ આજ ?
 જેના નૂરે ઝગાડળી રહેતું રાજપુતોનું રાજ;

તિલાંજલી સૌ સુખને કીધી,

આણીપર કુળ રક્ષા કીધી.

* દૂર્ભે મંદ્રાયણ પર્વત ધારણુ કીધો હતો. ઇશ્વરની
 જ્ઞાન શક્તિથી જ યથાયોગ્ય આ જગત ધારણુ થઈ રહ્યું છે.

ગિહલોત કુળની વીર જનેતા પુષ્પવતી શોહાય;
યુધ્ધે નાથ પડ્યાં: ગલિણી માર્ગે મૂર્છિત થાય;

ચુહામાં ગાહને જનમ અર્પે,

થતી સતી હર્ષે કુળ-દર્પે.

દાહિર નૃપની બે બાળાને કાશ્મિર પકડી જાય;
વત્સીદ બત્સીદ રૂપ લાવણ્યે અતિશય મોહિત થાય;

સતીઆ કુળ ગૌરવ લક્ષે,

સયુક્તિ શિયળ જ સંરક્ષે.

સંયુક્તા પૃથુ મુર્તિ વરતી હરતી સ્વામી-ચિત્ત;
રાજ્ય-કાર્યના ત્યાગ કરાવી મહેલે રાખે નિત્ય;

પતિમાં શૂર પ્રેરે ટાળે,

ઘોરી શાહ સામે લડવાને.

કર્મદેવી સમરસિંહ-રાણી રાજતંત્ર મશહૂર;
જન્મ-ભૂમિના રક્ષણ કાળે પ્રકટાવે રણ શૂર;

કરે અરિ-સેનાને છિન્નભિન્ન,

નસાડે પરાસ્ત કુતુબુદ્દીન.

ચિતોડ ભૂમિપર ચઢે અલાહદીન એક પદ્મિની કાજ;
દગે ભીમને કેદ કરે; સતી છોડે યુક્તિ બાજ;

કલકંથી ઉગારવા ચિતોડ.

“બુહારે” ખામ થતી સૌ જોડ.

માલવ દેવની વિધવા પુત્રી બની, દગાનો ભોગ,—
વરે હમીરને; પહેરામણીમાં અપાવે જળધર જોધ;

પતિનું વેર સતી લે છે,
ચિતોડ ભૂમિ ઉદારે છે.

શૂર યાનની કન્યા તારા અન્ન શસ્ત્રે મશહૂર;
પરાક્રમે અગણિત વીરોના ઉતારે તે નૂર;
કરે તોડા તંકનો ઉદાર,
થતી પતિ-ચિતામાં અંગાર.

વેર ચિતોડ પર બહાદુર શાહ લે, રેલે પુન અપાર;
સુરંગ ફોડી કિલ્લો તોડી માથા કરે સંચાર,
ધરે ત્યાં રણચંડીનું રૂપ
જવાહીરનું શું શુર અનૂપ !

બહાદુર-પંજમાંથી બચવા કોઈ ઉપાય ન હાથ;
કેશરીયા કરી રજપૂત વીરો અરિશું લીડે બાથ;
કરે ત્યાં બુહાર મહારાણી,
સહસ્ર તેર ક્ષત્રિયાણી.

બાગ ઉદયની હત્યા કરવા યુક્તિ રચે વનવીર;
મઘ્ય રાત્રિયે પાપી પહોંચે રાજ-પુત્ર મંદિર
ઉગારે પન્ના બાપ્પા કુળ,
દઇ નિજ પુત્ર લોગ અતુલ્ય.

અકબર સામે લડતાં સણા બન્યા છે બંદીવાન;
ઉપપત્તિ ત્યાં મુગલ સૈન્યનો વાળે કચ્ચર ઘાણ;
નસાડી અકબર દર્પ હરે,
પતિને બંધન મુક્ત કરે.

ઉઘ મૂર્તિ અકબર-પંજાથી બચવા કંઈ ન ઉપાય;
પુત્ર, ર પુત્ર-વધૂ સહ વીર મા મુઘે મદતી ત્યાંય;

ગળવે અદભૂત વીર-રસગાન,
દિયે સૌ સાથ પ્રાણ બલિદાન.

કામોન્મત્ત અકબર “નૌરોઝે” ધરજે રમવા બર;
યુક્તિ રયે પણ વીરગાગા’ડ ત્યાં કાઢે તૂર્ત કટાર;
બને દિલ્લી પતિ ત્યાં વ્યાકૂળ,
શપથ લે “ફરી કડું નહિ ભૂલ”.

અગણિત એવી વીર રમણીની ઉગવળ કીર્તિ રહોય;
અર્ગાધિક આ કર્મ-ભૂમિને તેથી બનતી જોય;

હતું શું સ્વપ્નજ એ હિંત માલ્ય ?
ફરી શું હિન્દ ન એવું થાય ?

૬૧ કુરુક્ષેત્રમાં અર્જુનનો વિષાદ

અર્જુન:— “સ્વજન મહારા સજ્જ થઈને

લડવાને ઉભા સામે,

આચાર્યો, વડીલો, પુત્રો ને સગાંરનેહી સૌ આ કામે;

તે જોઈ શિથિલ થતાં મુજ ગાત્રો, પડે શોષ ઉઠે કંઈ
કંપી ઉઠે છે કાયા સઘળી ઉભા થતાં રૂવાં અંગે.....”

૧ કૃષ્ણવ્રતી ૨ પતે ૩ પૃથ્વીરાજની પત્ની અને શકતસિંહની પુત્રી

“ગાંડીય હાથ થકી સરી જતું, ત્વચા બગતરાથી બગતી,
શક્તિ નથી ઉભા રહેવાની, ભમે અધું મસ્તક બગાથી,
ચોખ્ખાંજી વિપરીત નિમિત્તાં, ઉભાં થતાં દ્રષ્ટિ સામે
શ્રેય મને કંઈ નહિ દેખાતું, સ્વજન હાણીને સંઘામે....૨

“વિજય ન જોઈએ. રાજ્ય ન જોઈએ, જોઈએ નહિ
કો સુખ મને.

શું કરું રાજ્ય અને ભોગોને ? શું કરું હું આ જીવિતને ?
જેના અર્થે મેં ઈચ્છ્યાતાં સુખ, ભોગો ને રાજ્ય હારિ !
તે તો આ અધર્મ ઉભા છે, ધન ને પ્રાણ બે ત્યાગ કરી....૩

“ભલે હજે મુજને એ સઘળાં, ઈચ્છું નહિ હણવા એને
ત્રિકોકના પણ રાજ્યાર્થે, તો આ પૃથ્વી અર્થે શેને ?
ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર હણ્યાથી થશે. કેવી પ્રીતિ મનને ?
આત્તાચિએને હણવાથી, પાપ વળગશે આપણને....૪

“સ્વખાંધવ કૌરવ હણવાતું કાર્ય ઘટે નહિ આપણને,
સ્વજન હાણીને કઈ પર થાશું મુખી ? કહો માધવ ! મુજને ;
કુટુંબ-નાશ કર્યાના દોષો, મિત્ર દ્રોહના પાતકને .
કહી જોઈ શકે નહિ. જેના ચિત્ત લોભથી અંધ બને....૫

“ કુટુંબ-નાશ કર્યાના દોષો. સ્પષ્ટ જોઉં હું તો જ્યારે,
નિવૃત્ત એ પાતકથી મ્હારે, થવું નહિ શાને ત્યારે ?
કુળના સર્વ સનાતન ધર્મો, વિનાશ પામે કુળ-ક્ષયથી,
અધર્મ આખા કુળમાં, વર્તી રહે છે ધર્મ તણા લયથી.....૬

“ અધર્મ-ખળ વધવાથી કુળની, સ્ત્રીઓ સૌ દોષિત થતી,
સ્ત્રી દોષિત થયે સંકરતા વર્ણ મહિં તો ઉદ્ભવતી;
સંકર કુળ-હત્યારાને વળી કુળને નરક મહિં ધસડે,
પિંડ-દાનને તર્પણ હીન થઈ પિતૃપણ નિશ્ચેજ પડે.....૭

“ વર્ણ-સંકર-કારક આ સૌ કુળ-ઘાતક ના દોષ થકી,
જાનિ-ધર્મો કુળ-ધર્મો શશ્વત છિન્ન ભિન્ન થાયેજ નકી;
પારંપાર મેં સાંભળ્યું છે કે કુળ-ધર્મો ઉત્પન્ન થતાં,
જેહ મનુષ્યોના તે સર્વે સદા કાળ નરકે વસતા.....૮

“ અહો ! મહાપાતક આદરવા જી રહ્યો વ્યવસાય હું તો,
રાજ્ય-સુખોના લોભાર્થે હું હજુવા સ્વજન થયો ઉભો;
શસ્ત્ર ફેંકી દહને ગેમું છું પ્રતિકાર હીન અત્યાચે,
વધુ શ્લેષ થશેજો કૌરવ શસ્ત્ર ધરી સુજને મારે”.૯

સંજય:— આમદ્રુપાથી મહાન થયો નેવિપાદ પામ્યો ગ્રાંટીવ
પાણ;

અદ્રુપાણ વ્યાકુળ દષ્ટિ થઈ; વદ્યા વાક્ય ત્યાં શ્રી ભગવાન....૧૦

શ્રી કૃષ્ણ:— “કયાંથી ભરાયો શોક-ભૂત આ સંકટ
સમયે તુજ મનમાં ?

અનાર્યને અસ્વર્ગીય એ તો અપ કીર્તિ-કર સહુ જનમાં;

નામદો થા મા તું પારથ ! નથી છાજતું તુજને આ,
હુદ્ર હૃદય-દુર્ગંધતા ત્યાગી પરન્તપ ! ઉભો થઈશ”....૧૧

અર્જુન:- “ પરમ પૂજ્ય છે ભીષ્મ પિતામહ, દ્રોણાચાર્ય,

તેની સામે—

કઈ પેર યુદ્ધ કરું તે કહોને ? અસ્ત-શસ્ત્રથી સંગ્રામે ?

મહાનું ભાવ ગુરુ હણવાથી શ્રેય ભીષ્મ-દુકડો માનું,

અર્થ-કાર્મી પણ ગુરુ હણીને ખુનીલોગ લોગવવાનું !....૧૨

અમે જીતીએ કે એ જીતે—શ્રેય કયું ! તે જાણું ના.

જેનેહણી જીવવા નહિ ઇચ્છું તે કૌરવ સામે ઉભા:

દૈન્ય-દોષથી સ્વભાવ મહારો નષ્ટ થયો છે આ વેળા,

ચિત્ત મૂઠ થયું છે ખર્મ. પુછું તમોને કહો ગ્રહેલાં....૧૩

“નિશ્ચય પૂર્વક શ્રેય હોય તે માધવજી ? કહી દો મુજને,

શિષ્ય તમારો આજ થયો છું; શિક્ષા દાં શરણાંગતને:

આર્વાભૌમ સમૃદ્ધ રાજ્યને આધિ પત્ય પણ સુર-ગણનું—

મળ્યે ન પેષું દંડિય શોષક શોક તન્યાનું સાધન શું ?”૧૪

સંજય:-— અરિ જીતનાર ગુહાકેશે એમ હૃષીકેશને સંજોધી.

મૌન થયું, કહીને ગોવિંદને “લડવાનો નહિહું કૃદ્ધી;”

ઉભય સૈન્યની વચ્ચે અર્જુન ખિન્ન ચિત્તથી બેઠો જ્યાં,

હસવા અરખું વદન કરીને હૃષીકેશ તો બોલ્યાં ત્યાં....૧૫

શ્રી કૃષ્ણે કીધેલું અર્જુનનું શાન્તવન:-

“અશૌચ્યનો તું શોક કરે ને પ્રજ્ઞા-વાદવહે આંહિ,

પડિતો તો મુવા જીવતા જનનો શોક ધરે તાંહિ;

‘ભુત વિષે કદિ નહોતા અથવા લવિષ્યમાં ઉલ્લસીશું ના
હું તું, કે આ રાજ સર્વે-એવોખ્યાલ કરીશ તું મા....૧૬

“દેહધારીને આ દેહે જેમ ખાદ્ય, ખુવાની, ઘડપણ હોય,
તેમ ખીજ દેહોની પ્રાપ્તિ; ધીર પુરૂષ તો ત્યાં નહિ મ્હોય;
ખાદ્ય પદાર્થોના સંસર્ગો શીત ઉષ્ણ સુખ દુઃખ દાયી,-
આવે, જાયે, અનિત્ય તે તો; સહન કર્યો જ તું લાઈ!....૧૭

“સુખ દુઃખે સમ મુધિધધારી વિહરે ધીર પુરૂષો જે,
વ્યથિત બને ના દન્દ્રોથી જે, અમૃતત્વના પાત્રો તે;
અસતતણા કદિ લાવ થતો નહિ, અલાવ સતનો નહિ હોયે,
આ બંનેનો પણ દીકો છે અન્ત તત્ત્વ-દર્શીઓએ....૧૮

“વ્યાપ્ત થયું છે જેથી સઘળું અવિનાશી તેને તું જાણ
આ અવ્યયનો વિનાશ કરવા નથી કોઈ પણ શક્તિવાન.
નિત્ય અવિનાશી, ને અચિંત્ય શરીર-ધારી ચેતનના,
અન્તવાન આ દેહો; માટે યુધ્ધે, કપિ-નિકેતન ! ધા....૧૯

“જે એને જાણે હજીનારો વળી એને હત જે ધારે,
તે બંને અજ્ઞાનીજન છે; એ નહિ મરતો, નહિ મારે;
જન્મ મૃત્યુ એ કદિ નહિ પામે; થઈ પાછો ન થનારો ના,
અજ, નિત્ય, શાશ્વત. પુરાણો, શરીર મળે મરનારો ના....૨૦

“એને અવિનાશીને અવ્યય, નિત્ય અને અજ જાણે જે,
મરાવે કોને કયી પેર ને તો? કયી પેર મારે કોને તે?
છૂર્ણ વસ્ત્રનો ત્યાગ કરીને નવિન વસ્ત્ર તે નર ધરતો,
છૂર્ણ દેહ ત્યજી દેહી તેમ નવિન દેહમાં સંચરતો....૨૧

“શસ્ત્રો એને કદિ નહિ છેદે, પાવક એને નહિ ખાળે,
 પાણી એને ભેજ કરે નહી, વાયુ ન શોષે કે કાળે;
 અછેદ્ય ને વળી અદાક્ષ એ છે, અભેજ્ય ને અશોષ્યજ એ,
 નિત્ય, સર્વ વ્યાપી, સ્થાણુને અચલ મનાતન એકજ એ રર

“અવ્યકતએ, અધિકારીએ, વળી અચિંત્યએ શ્રુતિની વાણી,
 માટે એને એવો જાણી હવે ત્યજ દે તુજ વ્હાનિ;
 નિત્ય જન્મે ને નિત્ય મરે એ-એવું જો કદિ તું માને,
 તેાય શોક ઘટે નહિ તુજને મહાગાહુ ? કોઈ સ્થાને....૨૩

જન્મે તેનું મૃત્યુ નિશ્ચિત, નિશ્ચિત જન્મ મરે તેતા,
 અનિવાર્ય વસ્તુ કાજે નો વ્યર્થ શોક ધરવો શેનો ?
 અવ્યકત છે પ્રારભિ ભુતો, વ્યકત મધ્યમાં તે થાયે,
 અંતે પાછા અવ્યકત બનતાં; કયો શોક હોયે ત્યાંયે ?” ૨૪

૬૨ ધર્મ-યુદ્ધ

(ખંડ કાવ્ય)

હજી હમણાં તો ખરા ખપોર હતા
 અને સૂર્ય નારાયણ માથાં ઉપર તપતાં હતાં,
 પરંતુ એ મધ્યાન્હ પછી આવી ચઢી
 એકાએક ઘોર અંધારી રાત્રી.

ફેલાઈ રહ્યો અંધકાર દશે દિશામાં,
 ફૂંકાઈ રહ્યો ઠંડો હિમ સમે વાયુ,
 ન મળે ક્યાંયે ઉખાનું નામ નિશાન
 અને ભાગી રહ્યો સર્વત્ર સૂન્ય કાર.
 ઢીલા અને વિકળ બન્યાં સર્વે અંગે,
 સુસ્ત અને શિથિલ થયું આખું શરીર,
 અને નિદ્રાના આવરણે ઘેરી લીધું માનવનું મન.
 સ્મશાન જેવી ઘેર શાંતિ
 ફેલાઈ રહી દશે દિશામાં.

(૨)

એવામાં એકાએક સંભળાયે
 રણુભેરીનાં તુમુલ નાદ.
 એ નાદ હતા કેઈ આપખુદ સત્તાનો,
 ગરીબ તેમજ નિર્દોષને રંજીડવાનો,
 પ્રજાના આત્માને ચગદી ચૂરા કરવાનો,
 તેના આત્મગૌરવને સદા માટે નષ્ટ કરવાનો.
 એ નાદ કાને અથડાતાંની સાથેજ,
 શૂર વીરો તો છલંગ મારી ફૂદી ઉઠ્યા,
 એકદમ ખડે પગ સજ્જ થઈ ગયા,
 અને કમર કસી ધાયા લડવાને,
 સ્વશાન અને આત્મગૌરવ રક્ષવાને.

(૩)

ધર્મયુધ્ધ સ્વીકારનાર ક્ષત્રી બન્યાઓ
 એમ કાંઈ પાછા પડ્યા સાંભળ્યા છે ?
 એ તો કેસરીઆ કરી બહાર પડ્યા તે પડ્યા,
 ક્યાં તો રણદેવી વિજયમાળા પહેરાવે.
 ક્યાં તો વિમાનમાં બેસાડી સ્થર્ગે લાવે.
 એ રીતે યુધ્ધમાં તેઓ હીપાવે પોતાની બાતને.
 શૂરવીર ક્ષત્રીઓની આ સનાતન રીત છે,
 તેઓ યુધ્ધમાં આમ લડતા આવ્યા અને લડશે.
 ને પીછેહઠ ધડ જતાં એ કદિ નહિ કરશે.

(૪)

પરંતુ કાયર હતાં તે તો
 રણભેરીના અવાજ સાંભળતાંજ
 એકાએક ગભરાઈ ઉઠ્યા
 અને જીવ લઈને ભાગી ગયાં
 પોતાની નશ્વર કાયાને રક્ષવા.
 સ્મૃત દેહમાં જીવતા એ ક્ષર જીવડાઓને
 ક્યાંથી હોય ભાત પોતાના અક્ષર દેહવું ?

(૫)

“ સજ્જામતી પહેલી ” નું સૂત્ર શીખેલા
 કદી નુશી જાણતા કે

સલામતી શું ચીજ છે.
પરાક્રમથી ઉલટી વિશાએ
તેઓ આવી આવીને ચાકે છે
અને લોથ પોથ થઈને પડે છે,
છતાં તેઓને કયાંય નથી સાંપડતી
લગારે સાચી સલામતી.

તેઓ ઉડાપણુ ઉડોળી ઉડોળીને ચાકશે,
પણુ સાચી સલામતી કયાંયે નહિ પામશે.

(૬)

નં તો તેઓએ ગણકાર્યો શારીરિક શ્રમને,
ન તો તેઓએ બહાદી કીધી માથા પુંજને,
નનો લેઓ કાંઈ ડરો ઘોર અંધકારથી.
પણુ એકદમ ધાયા પૂર ઉત્સાહથી

યુદ્ધ ધર્મ સ્વીકારી રણક્ષેત્રમાં લડવા.
ન તો હતો તેમની કને એવાં કે શસ્ત્રો,
ન તો હતો તૈયાર થવા કાંઈ પણ અવકાશ,
ન તો હતો કયાંયે લેશ પણ પ્રકાશ,
છતાં તેઓએ અંપલાવીને ઝોકાવ્યું
અને આગળ ને આગળ પ્રયાણ કીધું
ધર્મ શુદ્ધ કરવા, આત્મ ગૌરવ અને સ્વમાન રક્ષવા.
તેઓના માર્ગમાં એકાએક આવી પડતા

અને ફૂટતા ચોંકાવી નાંખનાર ખંખ ગોળાઓ,
વળી આવી પડતા કંઈ કંઈ તોપના ગોળાઓ

ધનનન અવાજ સાથે ગભરાવી નાખતા,
ને વળી સતત સુસવાટાભેર
વરસી રહેતો ખાણની ઝડીઓનો વરસાદ.

(૭)

ચોગરદમ છવાયલા ઘોર અંધકારમાં
ને તુમુલ્ય સુદના ભારે કોલાહલમાં
નહોતું જણાતું કે
એ બધાં ક્યાંથી અને કેવી રીતે આવતાં.
છતાંયે એ ભડવીર યોદ્ધાઓ
ન તો લગારે ડર્યા, ન તો લગારે ડગ્યા,
પણ સામી છાતીએ સામનો કરતાં
આગળ ને આગળ જોશભેર ધસ્યા ગયાં.

(૮)

આત્મી સલામતી છે આત્મગૌરવમાં, સ્વમાનમાં,
સ્વમાન પાછળ ખુવાર થવામાં,
વંખત આવ્યે મરી પ્રીટવામાં,
મરીને જીવતા રહેવાના મંત્રમાં.
આ વાત અગમ્ય છે કાયરને,
પણ સદા સુગમ્ય છે ખરા કુત્રી ધરવાને.

જ્યાં જ્યાં યોગેશ્વર કૃષ્ણનો યોગ છે,
જ્યાં જ્યાં ધનુર્ષર પાર્થનું પરાક્રમ છે;
ત્યાં ત્યાં શ્રી, વિજય અને ભૂતિ છે,
ગીતાએ પાકાર કરી કરી કહી રહી છે.

હરેક યુગમાં ધર્મયુધ્ધ આવે છે,
હરેક સ્થળે ધર્મક્ષેત્ર હોય છે;
પરંતુ વિજય તો તેને જ મળે છે,
તેની પાસે કૃષ્ણ પાર્થની ઝેડી હોય છે.

૬૯ રાંદેરનો નાયતો

(ખંડ દરિગીન)

રાંદેરનો તે નાયતો !
શું લક્ષ્મી-અંકે રાગતો !
સુખ-સાહેબીમાં રહાસતો,
ઐશ્વર્યમાં આન્દોસતો.

“ છપ્પન પર ભુંગળ રાગતી. ”
ખ્યાલી જગતમાં ચાલતી,
જહાંગીર કને તે આવતી,
આકળીં શાહને લાવતી.

સુખ-સાહેબી ધન ભાગીને,
ઐશ્વર્યને નિહાળીને,

ભપકો અનુત્તમ જોઈને,
ઉદારતા અવલોકીને.

દિલ્લી-પતિ તાબુખ થયો,
આશ્ચર્યમાં ડુબી ગયો,
ઉંડા વિચારે તે પડ્યો,
ને દિગમૂઠ બની રહ્યો.

અંતે પ્રકૃષ્ટિત મુખ કરી,
ને નાયતાનો કર ધરી,
જહાંગીર શાહે કરગરી,
અતિ નમ્ર વાણી ઉચ્ચારી.

“ હું બન્ધુ મહારા ! નાયતા !
તહારી પ્રભુતા ભાગતા,
મુજ ચક્ષ્મ હેરત પામતા,
આશ્ચર્યમાં ડુબી જતા.

“ હું ચક્રવર્તી રાય છું,
જહોજલાલી માઘા છું,
મુજ દબદબાનું નૂર તે,
આખા જગે મજહૂર છે.

“ જહાંગીર ધાર્યું નામ મેં,
કિંતુ હરાવ્યો તેં મને.”

તુજ દબદબાના તેજમાં,
જાંખો પડ્યો મુજ જોજમાં.

“ હું શું વધુ તુજને કહું ?
વઢવા નહિ હિંમત લહું,
અહોસાની તે કીધી બહુ,
રે ! શું કરું તે માટ હું ?

“ રે જાણ મહારા ! નાયતા !
હૈયું ન ચાહે ખોલતા,
પણ અરજ છે મુજ આટલી,
કંઈ ચીજ માંગો લાવતી. ”

“ અથ જહાંપનાહ ! જહાંગીર શાહ !
આવાં વચન વઢવાં જ શાહી.

હું રંક તો છું તમે પ્રજા,
ત્યાં તો ઘટે ના આ પ્રથા.
“ ફરમાવજો હુકમ મને,
ફરમાન-જર હું છું કને,

આ સર્વ દેખો સંપત્તિ,
તેના તમે તો છો પતિ.
“ પ્રભુએ પ્રસન્ન થઈને મહેને,
ભંડાર ભરપૂર સૌ ધને,—

હીધો, પછીતો જહાંપનાહ !
માથું શું હું ? જહાંગીર શાહ !”

“હે બંધુ મહારા ! નાયતા !
હે તું મહને કંઈ રહાયતા,

શમિન્દગીથી આ ક્ષણે,
દે ભાઈ ! મુજને રક્ષને.

“કંઈ પણ હીધા વિન જાઉં તો,
દુનિયા બધી શું ધારશે ?
ભાવિ પ્રજા એ જાણશે,
તો તે મહને ફિટકારશે.

“મુજ પ્રાર્થના સ્વીકારી લે,
બદનામમાંથી મુક્તિ દે,
વધુ એટલો ઉપકાર કર,
વિનવું હું જોડી બેઠકર.”

યાણી ચહે જ્યાં દુધ મળે,
મનના મનારથ સહુ ફળે,
જેણે જનમથી આ પળે,
ચાચી ન વસ્તુ કે સ્થળે;

જ્યાં સૌ ખળના પૂર છે,
ધ્રુષ્ટા નહિ કંઈ ઊર છે,

સેવક કરે સેવા ઘણા,
ત્યાં સંભવે નહિ કંઈ મહા.

ઊંડા વિચારે નાયતો,
પડીને બહુજ વિમાસતો,
શું માગવું ? ઉચ્ચારવું ?
કયમ શાહ વચન ને પાગવું ?

નિશ્ચય પ્રભુ-વિધાન છે,
તેની ન કેને જાણુ છે,
તે નાયતાની મતિ કરે,
જહાંગીર શાહને ઉચ્ચારે.

અય જહાંપનાહ ! રહેજો અમર,
આજ્ઞા ધરું તમ શિર ઉપર,
છે આટલી મુજ વિનતિ,
ઈચ્છા મને બીજી નથી.

“આ પૃથ્વીના સહુ રંગને,
ભાગ્યા ધરી ઉમંગને,
દીડું ન કિંતુ એક મહેં;
તે યાચતો હું તમ કને.

“જો હસ્તી-જોડું આદરે,
સંગમ મુજ દષ્ટિ ગાયરે,
સંપૂર્ણ થાયે કામના,
બીજી નથી અભ્યર્થના.”

મુશ્કી વાક્ય આ ઢિલી-પતિ,
 દિલગીર થયો મનમાં અતિ,
 કહું નાયતાને ત્યાં ફરી,
 બહુ નમ્રતાથી કરગરી.

“હં બંધુ ! તુજ પર ખ્યાર છે,
 માટે કહું, વિચાર તે,
 એ કાર્ય તો નિઃસાર છે,
 બેનાર એ બેઝાર છે.

“તુજ ભાગ્યને ઇચ્છે અમર,
 મુઝ પ્રાર્થના આ કણું ધર.
 કંઈ માગ બીજું અચ ! જીગર !
 તુજ કામના એ ફર કર.”

આવે કને વિનાશ જ્યાં,
 વિપરીત બુદ્ધિ થાય ત્યાં,
 બીજું કશું દેખાય નહિ,
 ને હઠ ભરાયે મન મહિં.

મમતે અહીં નાયતો,
 બીજું કશું નહિ ચાયતો,
 જહાંગીર બહુ સમજાવતો,
 યજ્ઞ મન નહિ તે લાવતો.

ઈલાજ એકે નહિ રહ્યો,
 જહાંગીર બહુ શિલગીર થયો,

સ્વારી સજીને નિસરો,
ને હુકમ મહાવતને કર્યો.

“કેરતાં સફર એ દિવસની,
પહોંચીશ રેવા તટ બણી,
ત્યારે અહિં સંગમ તણી,
તું આશ પૂરે એહની.

“તે નાયતાની કામના,
પૂરી થઈ, રહી ના મણા,
પણ નીપજ્યાં એ કામના,
પરિણામ બહુ બીહામણાં.

કો દિવસ ધરતું આંગણું
થાતું અતિ બીહામણું.
કદી આગતું તો તાપણું,
તેથી થતું મુખ દામણું.

રૂબે સમુદ્રે વહાણુ કો,
પેઢી મહિ બંગાણુ દો,
વ્યાપારમાં બહુ હાણુ કો,
બાગે વળી રમખાણુ કો.

કદી પુત્ર મૃત્યુ પામતો,
કદિ રોગ અંગે આમતો,
ધાર્યું થતું નહિ કામ કો,
દિલમાં નહિ આરામ કો.

થઈ મૃત્યુ વશ નિજ નારતો,
પાસે રહ્યો નહિ ચાર કો,
રહેવા નહિ આગાર કો.
અંતે અન્યો બેઝાર શો !

ખાના ખરાબી થઈ ધણી,
પીડા પડી છે મામની,
ને મૃત્યુ વેળા કફનની,—
પણ પાછ રહી નહિ નામની.

બ્યાંદે મુલ્ય એ વારતા,
અંજો ભરાયે આર્દ્રતા,
પ્રભુજી ! રૂડી દેજો મતિ.
સૌને વળી રૂડી ગતિ.

૧-૬-૨૩

૬૪ વસિષ્ઠ ને અરુન્ધતીનો સંવાદ.

(અનુષ્ટુભ)

પણ કુટી મહિ બેઠા, વસિષ્ઠ ને અરુન્ધતી:
પુછે છે વાત સ્વામીને, હસ્ત બેઠી મહાસતી.

(ઉપગતિ)

અરુન્ધતી—મુક્તિ તોળા પંથ મને ગતાવો,
સ્વામી ? ગધી વાત કહી સુણાવો;

જો આ ઘડી મૃત્યુ મને ગૃહે તો,
 શી રીત મુક્તિ મુજને મળે કો ?
 સૌને શિરે કાળ લમી રહે છે,
 મોડો વહેલો સહુને ગૃહે છે;
 જોખી જુએ જોષ થાશે તણા સૌ,
 મૃત્યુ તણા જોષ ન કોઈ જોનો.

(અનુપ્રેમ)

વસિષ્ઠ—આવી ઉભો રહે કાળ વપુશી મુક્તિ તે કરે;
 કરે છે શીદ તું ચિંતા ? કર્મથી મુક્તિ ના ખરે.
 કાયાથી છટકું તે છે. મુક્તિ નામ ખરેખર;
 વિચારે એ સદા મ્હાલ, આપોઆપ થશે; કથું.
 ચૈતન્ય તું આંહી ? જાતે, સ્વભાવ થકી મુક્ત છે;
 ઘટાકાશ સદા મુક્ત, એનો બંધ ન સાંભવે.

(ઉપગતિ)

અરુન્ધતી—સ્વર્ગે જતાં વૈતરણી મળે છે,
 કોટીજનો તે ન તરી શકે છે;
 જોદાન આપ, તરીપાર જાયે,
 એ વાતની કેમ પ્રતીતિ થાયે ?

(અનુપ્રેમ)

વસિષ્ઠ—પરલોકે લઈ જશે, તેને શ્રીકર છે બધી;
 યથા પાર જશે તે સૌ, વથા તે હૈ જશે નદી.

કદિ મૂકી નદી મધ્યે, તને વ્યાધ્યાં બધાં જશે;
ધર્મરાય તણા ઝાઝા, પ્રભ ઉતરથી પ્રીટશે.

(ઉપગતિ)

અનાત્મ દેહે મમતા રૂપી ગૌ,
ને પંચ ભૂતો રૂપ પ્રાણણો સૌ;
આ લોકની ને પરલોકની જે,
બોળેપણા વૈતરણી નદી તે.

આ ગૌ તણું દાન કરે આહો ! જે,
સંસાર ને વૈતરણી તરે તે;
નિરાશ થીને જન સંચરે જે,
તેને જ શું વૈતરણી કરે તે ?

(અનુપદુભ)

અરુન્ધતી—પરલોકે જતાં આવે, ઝાઝા કાંટા અને રણો;

ઉપાનત-અથવા દાન, ઉપાય મત્ય શું ? ભણો.

વસિષ્ઠ—નકામી શીઠને વ્હોરો, ચિંતા આગળથી અહિં ?

થશે જે દુઃખ હતોને, તે દુઃખો તુજને તલિં.

અરુન્ધતી—શરીર યમ હતોનું, અતિસૂક્ષ્મરૂપે રહું;

માટે એ દુઃખ ના પામે; શરીર સ્થૂલ આપનું.

વસિષ્ઠ—યમ હત સમું સૂક્ષ્મ, શરીર આપનું વળી;

શરીર સ્થૂળ આલોકે, ભરમીભૂત થતું બળી.

“નામરૂપ વિષે સર્વે, આત્મા ચેતન હું રહ્યો”;

એ નિશ્ચય-ઉપાનત્ સૌ, હું મ કાંટા વિહારતો.

અરુન્ધતી—પરહોકે જતાં માર્ગે, જળ તો મળતું નથી;

જળપાન કરે તેહ, જળ ત્યાં પામતો નકી.

વસિષ્ઠ—યમદુતો પિપાસાથી, પીડિત માર્ગમાં જને;

જળપાન કરે તે જ્યાં, ત્યાં મળે જળ તુજને.

અરુન્ધતી—પ્રાણત્ય યમ હતોતું, મુજથી અદકું ઘણું;

ન પીવા દે મને પાણી; તૃષ્ણાથી ત્યાં હું તો મરું.

વસિષ્ઠ—ઉપતિ, પાલના. નાશ, હૃથ્વર સર્પિટનો કરે;

શું શકિત હતની છે કે, જળ તે જુટવી જ લે ?

જળ જે જુટવી તે લે તો એ શીકર ના ઘરે;

પિપાસાથી નકી નાશ, સ્થુળ કાયા તણે થશે.

મળશે ભૂત તો ભૂતે; હતોથી વળી જુટશે;

જન્મડાના વળી ઝાઝા, પ્રશ્ન ઉત્તરથી શીટશે.

જ્ઞાનામૃત તણું પાન, કરશે અર્ધિ જે સદા;

હરીને નાશસે હતો, પૂજશે તુજને સદા.

અરુન્ધતી—યમરાજા હુંથી માર્ગે, હિંસાળ પુન્ય પાપનો;

હું શું ઉત્તર આપીશ ? સ્વામી ? વાનજ એ લાંબા.

(અતુલુભ)

વસિષ્ઠ—અવ્યાજ જાગતે જે છે, તે તો સ્વપ્નમેહિં સ્ફુરે;

હઠ સંકલ્પ આ લોકે, તે પરહોકમાં સ્ફુરે.

કરે છે કર્મ તું જાતે, આહિ છે ફળને વળી;
ફળ પ્રાપ્તિ ન શેં થાયે ! ઈચ્છાનો નાશ ના કરી.
'હું પાપી છું', 'હું પુન્યાત્મા', 'હું વર્ણી' છું;
'હું આશ્રમી';

'યમ લેશે તહિં લેખાં', તું તો એમાં રહે રમી.

સંકલ્પ તું કરે છે તે, ભાસે છે તુજને બધું;
રમી રહે વિચારે તું, પ્રગટી તે રહે બધું.

ગોધશે મૂળ તું જ્યારે, આ બધું બ્રમ જાણશે;
ધર્મરાજ અને લેખાં, સંકલ્પ-વત ભાસશે.

સચ્ચિદાનંદ આત્મા તો, રૂપ છે નહુ કોઈનું;
એ રૂપ તો નહીં તારું, પશુ માનવ દેવનું.

મમતા ત્યાગ કાયાની, કાયા તો તુજ રૂપના;
પાળી, પાપી, કરે મોટી, અંતે છેહ દઈ જતી.

'હું છું કાયા અરે ! ગંદી', 'સચ્ચિદાનંદ આત્મહું';
મનનું માનવું એ છે; મન બન્ને રૂપે રહ્યું.

મનથી માનવું જ્યારે; 'બ્રહ્મ હું શેં ન માનતી' ?
રાણીપણું મુકી જાને, દાસત્વ તું સ્વિકારતી ?

અહંકાર પ્રિયે ! ત્યાગ, કાળના ભયથી છુટે;
અહંકાર જશે ત્યારે, સર્વે દુર્ન્દ થકી છુટે.

અહંકાર થશે નદ, આલોક, પરલોક, ના;
નથી સંસાર, હું કે તું, અવાચ્ય પદ છે તહાં.

એ અવાચ્યતું છે બાતે, સ્વયં જ્યોત નકી રહ્યો;
સહુનો સાક્ષી તું આત્મા; તું છે કોણ ? કહે હવે.

અરૂંધતી—મનોમાત્ર નકી બાણું, નામ રૂપ પ્રપંચ સૌ;
સુષુપ્તિમાં નથી મન, જગત પણ ત્યાં નથી.

બચત-સ્વપ્નમાં સ્ફુરે, મનનો સહુ કોઈનું;
નાના વિધ અહંતાથી, બધું સૌ જગ બાસતું."

કિંતુ બંધ અવસ્થામાં, નિર્વિકાર હું તો રહું;
સંસાર ધર્મના મારો, સાક્ષી રૂપે હું તો રહું.

વસિષ્ઠ—સંસાર ધર્મના તારો, અસંસારી અહોજ ! તું;
કરીશ ભોગ શીરીત, તારી સાથ હવેજ હું ?

(તોટક)

અરૂંધતી—‘સુખ દુઃખ પરોક્ષ અનુભવવાં,
એનું નામ જ ભોગ’ લાહો મનમાં’;

તુજ ભોગ તારું વધુ આ પુરવે,
હતું સાધન તે હજી મોળુદ છે.

તુજ ભોગ તારું પુરવે કદિના,
હતું સાધન ચેતન હું; અવના;

તુજ રૂપ અને મુજ રૂપ મહિં,
કંઈ ભેદ નથી લક્ષ્ય આજ અહિં.

(અનુષ્ટુબ)

સ્વરુપમાં ઘર્ષ લીન, અરુન્ધતી મહાસતી;
હવે સાક્ષી રૂપે રહીને, આનંદે અહિં માંલતી.

(૨૭-૧૧-૧૮)

કર્મ મંત્ર

(કાવ્ય ૩૧ થી ચાલુ)

તે નાહ તણા પડધા હજુ કણું આવે;
આ કર્મે ભૂમિના વીર સ્મૃતિમાં લાવે.અદ્ભુત
એ પડધો ધ્યાન ધરીને હૃદયે આણે;
બની કર્મવીર કરી જગવો યથા ગાનો.અદ્ભુત

(૨૮-૧૧-૧૮)

૬૫ સીતાની રામને વિજ્ઞાપિત.

સીતા કેં. સાંભળીએ સ્વામી, અરજ આ મહારી ચોક;
વનમાં આણું તમ સાથે હું, ધરીને વઢકલ વેષ.
ત્રી છે પતિની છાયા નિશ્ચે, વિયોગ ઘટે કયમ ત્યાંય ?
સુખ, સમૃદ્ધિ, આનંદ તેનાં, પતિ-પ્રીતિ-સેવા માંય.
પતિ વિન અગ્રસ્થિજ સમૃદ્ધિ, બાણે ખાળ બરાબર તોડ;
પતિ પ્રદિમાં આનંદ માને, તમ સેવામાં જેહ.

તમ સંગતિમાં હું પણ થાશે, સુખ કેરું મહામૂળ;
તમ વિન આંહિ રહી શકું ના, રહું તો લાગે કુળ.

(૧૫-૫-૧૬)

૬૬ કઠિયારાને.

(અનુષ્ટુબ)

રહેવા દે! રહેવા દે! વૃદ્ધને કઠિયાર! તે;
છેડનો મા કદાપિ તું. એકાદિ પણ ડાગને.

(દ્વિપદ્ય)

મને જીવાની મહિં છાંચ દેતું,
હવે કરું રક્ષણ હું ય તેતું;
પિતામહે બે તરૂને ખચીત,
સ્વહસ્ત રાખ્યું મદુલી સમીપ.

(અનુષ્ટુબ)

રહેવા દે! હવે તેને, તહિં તું કઠિયાર! રે!
કરી દળ શકે ના. ના. કુહાડી તુજ બોડને.૧.

(દ્વિપદ્ય)

દેશે વિદેશે સમગ્ર સ્થળોએ,
એનો પ્રતાપી વશ વિસ્તર્યો છે;

વિખ્યાત જીતું નદી વૃક્ષ છે એ,
નાંખીશ કાપી કડિયાર ! શું તે.

(અનુષ્ટુબ)

રહેવા દે ! રહેવા દે ! કારી ધા કડિયાર ! તું !
ધરા-બદ્ધ બધી ગાંઠો. છેદ મા એહનીજ તું !
અરેરે ! તું ! રહેવા દે ! જૂના આ વડ વૃક્ષને !
નભશ્રુંબી બધી શાખા બની છે એહની હવે !૨

(કૃપજ્ઞતિ)

શિશુત્વમાં હું નવરાશ વેળા,
સુરમ્ય છાયા મહિં બેસનાં આ;
આહિ રમણી મુજ બેન મરવે,
આનંદ તેનો છળકાય હેયે.

દેતી મને ચુંબન આંહિ માતા,
આલિંગના તાત મને વળી ત્યાં;
આ મૃજા આંસુ પ્રતિ બક્ષ માત્રી,
કિંતુ તરૂને આહિં દે રહેવા.૩

(અનુષ્ટુબ)

જેમ વદકલ આ તારૂં, તુજને વૃદ્ધ મિત્ર હે !
હૃદય-તંત્રો બધાં મારાં, નિશ્ચે આલિંગશે તને.
વનના પક્ષીઓ આવી કહોલો કરશે આહિં;
અને તારી બધી શાખા, હીચોળે દિવ્યશે ફાસ.

પુરાણા મિત્ર ! વાઝોડું, નિર્ભય 'તુજને કરે !
 ને અહિંથી તું તો જાને, શું ઉભો કહિયાર તું !
 જ્યાં સુધી હસ્ત છે મારાં, રક્ષવા વડ વૃક્ષને;
 કુહાડી ત્યાં સુધી તારી, એને ના હુલવી શકે.....૪
 (૭-૧૨-૧૬)

૬૭ એક સંવાદ.

(સતૈયા)

પૂર્વપક્ષી:- બહુજન આ પંથે વહી ચાલ્યા,

એ પંથે તમે ચાલોજ;

ઉત્તર પક્ષી:- બહુજન મળી આ કુવો ખોડ્યો,

એમાં પડતું મેલોજ.

મેં જોયા છે અખિલ જગનાં, રાહ જુદા જુદા કે;
 છાયા વર્ષા ઋતુ મહિં ફરે, તેમ હીડાં જ મેં ફે;
 દોરંગી છે જગત સઘળું, મેં સુણ્યું; માન્યું ના એ;
 કિંતુ આજે અતુલવ મળ્યો; કેમ ભૂલી જવા એ ?

મૈત્રી કીધી મુજ સહજને, પ્રેમ ફેં ફાળવીને,
 મીઠાં મીઠાં વચન વદતાં, ગુપ્ત વાતો કથીને;
 મારે મારે મહુ અરપવાં, ડોઢ વેળા કહેતાં,
 કિંતુ એ સૌ મૃગજગતસમુ, આજ નિશ્ચે ફિસે છે.

(૧૦-૧-૧૬)

૬૮ વિદ્યાદેવીના ચરણે.

(ભજન)

અમે તો ધર્મ અમારો એ, લલો છે ધર્મ અમારો એ;

શિખવું શિખવવું નમ્ર બનીને,

હર કોઈ ધણે ઉત્સુક થઈને;

જીગર થતું રસ બસ. એમાં તો મરત સદા રહીએ.

સ્તુતિ કે નિંદા, ધનને કીર્તિ, મળતાં અથવા ના;

રગડોળાઈ જાયે કાયા. અમને પરવા ના.

વિદ્યાદેવી કેરા ચરણે,

હાસ બનીને ઢળીએ ધરણે;

સાર્થક એમાં જીવન કેરું, અમે સદા લહીએ.

અમૃતને શાને નહિ પીવું? નહિ પાવું શાને!

પ્રભુ ખજાનો હીંસ તો ત્યાં નહિ ધાવું શાને?

વપરાતાં સૌ દોલત ધટતી,

કિંતુ વિદ્યા ઉલટી વધતી;

ને અથી કંઈ ઉન્નતિ મારગ, અમે સદા ગ્રહીએ.

પાઈ, પી, અમૃત શાને તો, લહાવો લૂંટીએ ના?

નૃષિત જનોની પીડા જગથી, પરહરિએ શેના?

ગંગા તટ આવી એમાં તો, જળ પીવું શેં ના?

આપ્ટ લૂંટથી પ્રભુ ખજાનો લૂંટવો શેં ને ના?

હૃદય અંધિને પ્રેમ ભક્તિથી, શેં નહિ દઢ કરીએ ?
ત્રિપુટી કેરા લય કરી શાને તન્મય નહિ બનીએ ?

(૧૬-૧-૨૦)

દલ ભારત મૈયા.

(૫૬)

અગમ્ય, ભાવો પ્રગલ્ભ આજ;

સહુ એ, ભારતમાતા કાજ.

ભારતનું ભાવિ આશામય, દિસે છે જ પ્રકાશ;
નિમિર મટી અરણ્યાદ્યના, સૌ કીર્ણા આવે પાત્ર.

પુત્ર કલકથી માતા કેરાં. હૃદય છવાયું ર્ધીર;
બળાહીણી તેથી બની ગઈ ને, શક્તિ રહી ન લગીર.

પુત્રો નિજ ભૂલ ગાજ સ્વિકારી, લાગે માને પાય;
અશક્તિને એ દુર કરવાને, યોગે સર્વ ઉપાય.

હિન્દુ, મુસ્લિમ, પારસી, ખ્રિસ્તિ સૌ એકત્રિત થાય;
માને શરણે એ સૌ આવી, રેવામાં ડરખાય.

એ સેવાથી સશક્ત બનશે. વધશે માનું હીર;
માતા સહ સૌ પુત્રો ત્યારે, થાશે બાવન વીર.

૭૧-૨-૧૬

૭૦ ભારત માતાને.

(કુંડળિયા)

આ શા ત્હારા હાલ જનેતા, આ શા ત્હારા હાલ ?
 છણુ છણુ બળતું હૈયું મારું, નીરખતાં કંગાળ.
 એકલા તું જગત ગુરૂણી, હતી વિશ્વ વિખ્યાત;
 પ્રેમ ભક્તિથી તું પૂંજતી, વીર માતા સાક્ષાત.
 કળા, કૌશલ્ય, વ્યૂહવિદ્યા, વિશારદ તું માત;
 દુનિયા સઘળી તુજ બળ નિરખી, નમતી તારે પાદ.
 રામ, કૃષ્ણ, ભીષ્મચર્યુન, સરિખા બળિયા તારા બાગ;
 વિશ્વામિત્ર, વસિષ્ઠ પ્રભુતિ, ઉછેચાં ધરી વ્હાલ.
 આજે ક્યાં એ છુપાઈ બેઠાં ? શેં આવે નહિ બહાર ?
 નિજ માતાના દુઃખ દેખીને, શેં નહિ કરતાં વ્હાર ?
 સ્વપ્ન ગયું શું એ ભારતનું ? પાછું શું ન જણાય ?
 ના, ના, ભારતના ખુણામાં, હજી પ્રગટે છે એહ.
 ૨૦-૨-૧૦

૭૧ મહારો રેંટિયો

(મરબો)

મહારો રેંટિયો ફરે છે રસ-રંગથી રે લોલ,
 સરે મર્મોળુ ગીત એના કંઠથી રે લોલ;
 હૃદય-તત્રા એમાં સૂર પૂરતાં રે લોલ,
 લાગી રહે ત્યાંજ રામ સાથ સૂરતા રે લોલ.

(સાખી)

લાગે સૂરતા રામની, હૈયું મસ્તજ થાય;
હૃદય કુંજમાં રામનો, ગુંજરવ ફેલાય.....૧

મહારો રેડિયો જુદા જુદા દેશમાં રે લોલ,
ફરી રહે છે જુદા જુદા વેશમાં રે લોલ;
તમોગુણ ત્યાં પ્રવૃત્તિ એ તો રેડતો રે લોલ,
રંગેગુણ ત્યાં સાત્વિકતાને તેડતો રે લોલ.

(સાખી)

અંગ-પ્રવૃત્તિ સૌ વધે, મનમાં બહુ ઉત્સાહ;
જીવન રસમય સૌ બની, ધાર્યે ઉન્નતિ ચાહ.....૨
રંકજનને દિલાસો એ તો આપતો રે લોલ,
વિનાદ સાથે ખીડા તેની કાપતો રે લોલ;
શ્રીમંતોના વૈભવને વધારતો રે લોલ,
બની વિહાર-સ્થાન તેને ઠારતો રે લોલ.

(સાખી)

રંક અને શ્રીમંતનો, છે ઉદ્ધારક એહ;
આનંદે દિન નિર્ગમે, સ્વતંત્રતાથી તેહ.....૩
ક્ષુધાર્તીને લોજન એ તો આપતો રે લોલ,
નગ્ન જનને વસ્ત્રા ઢધ ઢાંકતો રે લોલ;

ફેડે દુઃખી જનોના દુઃખ ઝટ એ રે લોલ,
નિર્યાંગીને ઉઘમનું દાન દે રે લોલ.

(સાખી)

ભૂખે મરે નિર્યમ, જન લાખા પીડાય;
તે સઘનાના સંકટો એથી નો છંદાય.....૪

ભેડી પરતંત્રતાની એ નો કાપતો રે લોલ,
લેઈ સ્વતંત્રતાની દહિર આવતો રે લોલ;
સાદાર્થ સાથે કુલીનતાને સ્થાપતો રે લોલ,
નમ્રતા સાથે ઉન્નતિ આપતો રે લોલ.

(સાખી)

હુન્નર એથી વાધતો, ને વાધે વ્યાપાર;
દેશીઓ નિજ બળ ઉપર, થાયે જુલાબુદ્ધાર....૫

લક્ષ્મી-અંચળતા હાંકી કાઢતો રે લોલ,
ગ્રજ-ભંડાર રક્ષીને વાધતો રે લોલ;
એના તાંતણું સ્વરાજને જુલાવતો રે લોલ,
વિજયધ્વજ હિન્દનો એ ફરકાવતો રે લોલ.

(સાખી)

લક્ષ્મી દેવી અહિં થકી, પરદેશે ખેંચાય;
તને તો એ રક્ષીને, રાખે છે ગુહમાંય.....૬

પૂરા પાડે વ્યાયામને વિનોદને રે લોલ,
પ્રવર્તાવે છે મોહને પ્રમોદને રે લોલ;
અગણિત માનુષી ગુણને ખીલાવતો રે લોલ,
અમી ધારાથી જીવન રેલાવતો રે લોલ.

(સ ખી)

પ્રકટાવે એ ગુણ ઘણા, ને આણે જ સ્વરાજ્ય;
એની સેવાથી કળે, સૌ આશા અહસાજ.....૭
૧૮-૭-૨૫

૭૨ નૂતન વર્ષાભિનંદ.

(રાગ-મગડી ચાકની સારંગી)

રમ્ય મુખદ ઉઘાસ ભર્યું, આ હોજો નૂતન વર્ષ !
દિવ્ય રંગ જગ જનમાં પરી, કરજો શુભ ઉત્કર્ષ !
સદા અર્પા મધુરાં લહાવો ! જીવનમાં અમીરજ રેલાવો !
કુંકુમ વર્ણ, સ્મિત શુભિષરનું, ઉગ્યું આજ પ્રભાત;
ઉર માંહે નવ નવજા ભાવો, પ્રેરે એ રગિયાત;
હૃદય સૌ ભાવ મય બનજો ? ગાન ત્યાં દેવી ઉદ્ભવજો !
જન્મભૂમી સેવાના સૂરો, નીકળો ત્યાંથી જહાર !
હિન્દ માતની ધૂન જગાવી, રેલાવો રસધાર !
હૃદય એ રસથી ઉભરાવો ! જીવન તન્મય એમાં થાવો !
દિન દિન નવજા ડગા સહુ વધજો, પ્રકટે પ્રમુના નૂર !

હિન્દ માલ ગરવી ફરી બનજો, પુત્રો નરવર શૂર !
 અતુલિત પ્રભાવ યુક્ત થજો ! સર્વમાં અગ્રગણ્ય હજો !
 માત સહિત સંતાનો ઉગ્ગવળ, શોભો ઠારોઠાર !
 કીર્તિ-તેજ જગમાં ફેલાવો વતો જય જયકાર !
 સદા હોજો નૂતન શ્રી રંગ ! વહેજો અભંગ રસ ઉમંગ !
 (૫-૮-૨૮)

૭૩ નવીન વર્ષનો સંદેશ

(પ્રાસંગિક)

નવીન વર્ષમાં નવીન ભાવના, નવીન જોમ-ઉત્સાહ ધરો;
 નવીન કાર્ય-પ્રદેશો મધ્યે, નવીન સ્ફુર્તિથી કામ કરો.
 નવીન શક્તિ ને નવીન શૌર્યથી, નવીન જુસ્સો ફેલાવો;
 નવીન દ્રષ્ટિ ને નવીન સૃષ્ટિ સૌ, નવીન રંગને રેલાવો.
 નવીન આશથી, નવીન હોંસથી, સર્વ વસ્તુ બનો ઉજળી;
 નવીન સત્વથી નવીન જીવનને, નવીન નવીન દુનિયા સઘળી.
 જાનું વર્ષ સમાયું ભુતમાં, સાથે જાનું સર્વ ગયું;
 જાનું જાનાં માંદા જાણું ને, નામ શેષ એ બની રહ્યું.
 જાનામાંથી નવીન જન્મ્યું, નવીન ઉપરંગ ધરી રહ્યું;
 નવીનતા પ્રસરાવી જગમાં, નવીન નવીન સૌ કરી રહ્યું.
 જાનું પાછું થયું સજીવન, નવીન આશ-ઉત્સાહ ધર્યાં;
 નવીન ભાવના આણી એણે, જીવન ઉજાસે જ ભર્યાં.

નવીન વર્ષના નવીન નૂરમાં, આગળ ને આગળ જાઓ;
જીવન પણ પણ નવીન બનાવો, નવીન સત્વબાળા થાઓ.

૬-૮-૨૮

૭૪ નવલી રમ્ય ઉપા

(અંજની)

મધુરી હસતી રમતી આવે, લીલાઓ વિધ વિધ પ્રગટાવે,
અવનીને આકાશ સુહાવે, નવલી રમ્ય ઉપા !

સાથે નવલું વર્ષજ લાવે, રંગ રાગ બધે ફેલાવે,
નવ નવલી કંઈ ખુળી જણાવે, નવલી રમ્ય ઉપા !

ચેતન-કુવારા ઉડાવે, નિર્જીવમાં પણ ચેતન લાવે,
આનંદે કલ્પાલ મચાવે, નવલી રમ્ય ઉપા !

જળહળતા આદર્શ બતાવે, મનગમતી સૃષ્ટિ ઉપજાવે,
નંદન વનનાં સ્વપ્ન સૃજાવે, નવલી રમ્ય ઉપા !

ઉડવાની શક્તિ ઉપજાવે, ઉર્ધ્વ ઉર્ધ્વ પ્રયાણ કરાવે,
મનોરાજ્યમાં એ વિહરાવે નવલી રમ્ય ઉપા !

વધાવીએ નવલી ઉપાને, નમીએ નમીએ રમ્ય ઉપાને;
શશ્વત જીવન હો ઉપાને, નવલી રમ્ય ઉપા !

(૧૮-૨-૨૦)

૭૫ વિદાય.

(પ્રાસંગિક)

મેમાનો ! પ્રિય ! પુનઃ બધાય પધારજો,
દર્શન દર્ધ ફરી પાવન કરજો દાર જો;
અમ રંડો પર ઉતાર દષ્ટિ ધાર જો,
અમ અપરાધો બહાલાઓ ! વિસારજો—૧

નીચે દક્ષિણ દિશા નિવાગી સૌ અમે,
ઉંચે ઉત્તર દિશા નિવાગી આપ છો;
અપનાવ્યું અમ આંગણિયું ચાલી તમે,
અમ સૌ પર કીધાં ઉપકાર અમાપ, જો.—૨

ઉન્નત પંથ ગામી ! તમ આગમને અહિં,
મર્વ સ્થળે શો પ્રગટ્યો પુણ્ય પ્રભાવ, જો !
અન્ત જનોનો મહિમા ઢાંક્યો રે' નહિ,
પ્રગટાવે નિજ પગલે તીર્થ પ્રયાગ, જો !—૩

બૂઠાં પડતાં તમથી હૃદય ચીરાય, જો,
ફિર અવે બધી વૃત્તિ મૂર્છિત થાય, જો;
મુજો ! શું વધુ વહીએ ? કંઈ ન વઢાય જો,
વિરહ વ્યથા અમ દર્શાવી ન શકાય, જો.—૪

થઈ નથી લેવા-શુશ્રુષા તમ કાંઈ, જો,
લેવાયો નથી ઝાઝો ઉરનો લહાવ, જો;

ત્રીઓ અમ અગણિત, ને ન ગણાય, જો,
કરજો સૌ અમ પામર દોષો માફ જો.—૫
(૩-૪-૨૫)

૭૬ નાના નાના જળ મિંદુઓ.

(સંવેષા)

નાના નાના જળમિંદુઓ, નાની રજકણ રેતીની;
રમે પ્રતાપી મહાસાગરને, મનહર ભુમિ સુષ્ટિની.
નાની નાની પણ એ રીતે, કાશુક ભાસે છે તો એ;
અનંતતાના વર્તીવે છે, મહા મહા કંઈ યુગો એ.
નાની નાની ભૂલ એ રીતે, ભરમાયે છે મનવાને;
સદશુભ કેરા પંથેથી ને, દૂર પાપમાં ભસવાને.
માયાશુ કાર્યો ન્હાનકડા, પ્રેમ તાણા શબ્દો નાના;
ઉદ્યાન બનાવે આ પૃથ્વીને, નંદનવન સમ વાસવના.
૧૩-૪-૨૦

૭૭ છ આંધળા વિદ્વાનો.

ટૂંકકે

પડ વિદ્વાનો અધિગા, હાથી જેવા જાય;
“જ્ઞાંત ભાંગે આપણી”, એવી મન ઈચ્છાય.

એક તણા હાથે ચઢી, હાથી કેરી પીઠ;
તેણે માન્યો હાથીને, ભીંત સમો ખચ્ચીત.

બીજાના હાથે ચઢયા, લાંગા તીણા દાંત;
“હાથી છે ભાલા સમો, એમાં નહિ કંઈ ભ્રાંત.”

ત્રીજાના હાથે ચઢી, ઝુલતી લાંબી સૂંઢ,
“સર્પ સમો હાથી નદી, વાત લહી મેં ગૂઢ.”

ચોથાના હાથે ચઢયા, હાથી કેરા પાદ;
“સ્થંભ સમો હાથી ખરે, એમાં નહિ વિવાદ.”

હાથ પાંચમાનો ચડ્યો, હાથી કેરા કાન;
“સુપડા સમ હાથી ખરે, આજ થયું એ જ્ઞાન.”

ઝુલતી લાંબી પૂછડી, ચઢી છઠ્ઠાના હાથ;
“હાથી જડા દોરડા જેવો એ સત વાત.”

એ રીતે છ એ જણે, ઉડાવ્યો વિવાદ;
“હું કહું છું સત્ય છે, જાડી બીજી વાત”

દષ્ટિવાળો કોઈ ત્યાં, આવ્યો પંથી એક;
“ફાકટ લડતાં શીઠને? ધરો વાત વિવેક.”

“સમગ્ર હાથીને તમે, કદી ન દીઠો ભાઈ !
[અઝકું અંજ નીરળયું, કરતાં શીઠ લડાઈ ?”

(૨૦-૨-૨૨)

૭૮ શ્રીખનું છેલ્લું ગુલાબ.

(ઉપજાતિ)

છે શ્રીખનું છેલ્લું ગુલાબ આતો,
એકાંત માહે ખીલતું રહ્યું જો;
સાથી મનેહારી બધાંય એ ના,
પથે પડ્યા છે કરમાઈ જતાં.—૧

નથી સજ્જતીય કુલો કને કો,
નથી ગુલાબી કળિકા કને કો;
લાલિત્ય રંગે કંઈ રાગ દેવા,
એવા મહિં ના કદિ ભાગ લેવા.—૨

રાખીશ ના એકલડું તને હું,
ડાળી પળે દુઃખ મહિં ઝૂરવું;
જ્યાં રમ્ય સૌ નીંદ મહિં પડ્યાં છે,
તો તેહ સંગે ઉઘ તુંય બાપુ ?—૩

આપે સપ્તમે તુજ પાંખડીઓ,
નાખું વિખેરી મુજ આ ગિછાને;
જ્યાં બાગના સાથી બધાંય તહારા,
સુવાસ-હીના મૃત છે પડેલાં.—૪

એવી ત્વરાથી હુંય ઇચ્છું જવા,
જ્યારે ખીડાતાં સુકુમાર હૈયા;
ને પ્રેમથી સૌ બળકી રહેલા,
ટોળા મહિથી ખસ્તાં સુરસો. —૫

સાચા સુહૃદો કરમાઈ જાયે,
 ને સર્વ બહાલાં ઘસડાય પુરે;
 ત્યારે અરે ! એકલડો જ કોણ,
 વેરાન મંસાર મહિં વસે આ ? —૧

(૩--૬--૧૬)

૭૯ સ્વર્ગીય ભૂમિ:—

“તું તો સ્વર્ગીય ભૂમિની, કરતી જ વાત;
 તેના આગોને કહેતી તું સુખિયો સંજાત;
 ક્યાં છે રમણીય ભૂમિ, તે ? કહે મહારી મા !
 તેને શોચીને દુઃખો, નિવારિયે શું ના ?
 મધુર નારંગી પુષ્પો જ્યાં, જલતાં દીપ્તે;
 ને આગિયા ઉડે છે બિયાબાન વિપે;
 ત્યાં શું સ્વર્ગીય ભૂમિ એ ? કહે મહારી મા !”
 “મહારા બાલકડા ! તે નથી ત્યાં, નથી ત્યાં,
 “ઉગતાં પીછાળાં ખર્જૂરી વૃક્ષો જ જ્યાં;
 અને પાકે ખર્જૂર નભ મહિં આકાશ માંચ;
 કે શ્વેત સાગરના હરિયાળા દ્વીપો મહિં,
 વનના પુષ્પો ફેલાવે છે ખુશબો જહિં
 ને રૂડાં અદ્ભૂત પંખીની સોનેરી પંખ,
 બિજયવંતી વસ્તુના ધરે રમ્ય રંગ;

ત્યાં શું સ્વાર્ગીય ભૂમિએ ? કહે મહારીમા !”

“નથી ત્યાં; નથી ત્યાં, સુણુ બાલુડાં !”

“બધે ઘોનેરી રેતી પર ઝરણા વહે,
સ્ફટિક સમ ઉજવળ કીણું પ્રકાશી રહે,

ગુપ્ત બાણોમાં લીરાઓ જ્યાં ઝગઝગે,
અને ત્રીપમાંથી મોતીઓ જ્યાં ચકચકે,

એવા અમલી કે મુલક માંહે દૂર ઘણે,
આવી સ્વાર્ગીય ભૂમિ તે કહેતું મને.

મને કહી દેને ઝટ, લીલ ના કર તું મા, ”

“નથી ત્યાં; નથી ત્યાં, સુણુ બાલુડાં !”

કદિ ભાળી નથી નેત્રે એને કહિ !

સુણુયા કંઈ એના હર્ષ-ગાનો નહિ;

એનો ખ્યાલે ન આવે કદિ સ્વપ્નમાં;

શોક, મૃત્યુની છાયા ન તે સ્થાનમાં;

અમર જોળનને કાળ તહિ છેદે નહિ;

કબર-સ્તાનથી ને અભ્રાથી છે ટે કહિ;

એનો અંતર તો કોથી કંપાયે નહિ;

નકી ત્યાં, નકી ત્યાં, એ છે બાલુડાં !

મારા બાલકડાં ! આવી તહિ એ તહિ.

૮૦ કુદરતમાં પ્રભુનું દર્શન.

(હરિગીત)

રમણીય આ તારા ગણો, આકાશમાં અગમગ થતા.
રજની દિપાવી દિવ્ય, ગંભીરતા બધે વિસ્તારતા.
કંઈ તેજથી, બહુ પ્રેમથી, અન્યોન્ય ને આકર્ષતા;
પ્રભુ-ગહનતા ને પ્રેમનો, સંદેશ સૌને અર્પતા.

ટહુકા કરે છૂપાઈને, કોયલ અહિં આ વન વિષે;
શી મધુરતા ? શી દિવ્યતા ! આનંદ ઉર્મિ શી દિમે !

આ નાદ ઝીણો મુઝ કરતો, બકલના હૃદ-તંત્રને;
ફેલાવતો દિગંતમાં એ, પ્રેમ-ભક્તિ મંત્રને.

આ શાંત સ્થળમાં આ સમે ! ખુશો કહિંથી આવતી;
હૃદેરી બધે વાતાંબુમાં, શી રમ્યતા ફેલાવતી ?

શુભારના પુષ્પો ખીલી, નિજ શુદ્ધતા ફેલાવતા;
સૌ રસિક જનના હૃદયમાં, પ્રભુ-વિમળતા સંચારતા.

અંધકારમાં સૌ દામિની, અખકાર ક્યાંથી આ પળે;
દશ દિશ તિમિરને દૂર કરે, ને તેજ આણું સૌ સ્થળે.

ક્યાં નાસતી એ ક્ષણ મહિ ? દેખાય નહિ ક્યાં છૂપતી ?
પેગામ પ્રમુ-શક્તિનો લઈ, સર્વ સ્થળમાં મહાલતી.

૧૬-૨-૧૯

૮૧ સર્વ બક્ષી કાળ.

(વર્ણન)

સોળે કળા ધારી રહ્યો ને, વિશ્વને સુખકર થયો,
ત્યાં રાહુએ ચંદ્ર જ અસ્થો:તે બે ઘડીમાં છુટી ગયો;
નહિ એ નમ્રીબ માનવતાણું, કાળે જ તેને છે અસ્થો,
રે ! કાળના પંજા મહિંથી, કોણ કદિ છટકી શક્યો ?
સૌ તેજનો ભંડાર રવિ, શું પૂર્ણ તેજે અગાહવ્યો !
ત્યાં રાહુએ આવીઅસ્થો, નિસ્તેજ ને અંખો કર્યો;
કાળાંતરે તે છુટતો, નિજ રૂપ પાણું ધારતો,
ભાવી ન એ માનવ તણું; કુર કાળ તેને મારતો.—૧

પુષ્પો વસંતે ખીલતાં, નિજ સુરભીને ફેલાવતાં,
સૌ પાંખડી વિકસાવતાં, આનંદને રેલાવતાં;
ત્યાં વાયુ લહરી આવતી, હીંટા થકી મચકોડતી,
ને હાય ! સુંદર કુમળાં, તે પુષ્પને રંગદોળતી;
આવે વસંત ફરી ફરી, નવલી ખુળીઓ લાવતી,
વેદી પ્રકુલિત થઈ ફરી, મધુરાં નવાં ફૂલ ધારતી;
પુનરુજ્જીવન કુદરત મહિં, અહિંયા ફરીથી આવનું,
ભાવી ન એ માનવ તણું: પ્રભુ-કાયદો ગુદો તહિં ! —૨

કુદરત બધે ખીલી રહી,કંઈ રંગ જસને રેલતી,
વાસંતી વાઘાઓ સજી, કેવી અહો ! ઉઘાસતી !
ને કોકિલા નિજ મધુર રવથી, વન બધું મોહક કરે,
કુર પારથી ત્યાં જાણુ ફેંકી, પ્રાણુ તેના તો હરે !

એ કોકિલાનો પ્રાણ ગયો, તે તો સદા માટે ગયો,
 ને અખિલ વનમાં ત્યારથી, શૂનકાર ફેલાઈ રહ્યો;
 એ પેર સ્વછંદે અહિં, કુર કાગ દિસે ખેલતો,
 ધમસાણુ વાળી જગતમાં, શૂનકારતા ફેલાવતો—૩

કુદરત તણી તો નવજુવાની, છે વસંત ઋતુ જ હ્યાં,
 તેમાં લતા ને વૃક્ષ પુષ્પો, પૂર બહારે ખીલતાં
 પ્રોત્કૂલ થઈ સૌ ઝૂલતાં, રસ રંગ અંગે ધારતાં,
 ક્ષય હોય ક્યાંથી કોઈને, અંગે બધાં જ્યાં ફાલતાં ?

રૂડી વસંત મનુષ્યની, યૌવન દશા કહેવાય છે,
 શેં એ દશામાં માનવી, ક્ષય રોગથી પીડાય છે ?
 અંગે બધાં પીગળી જઈ, શેં હાડ પિંચર થાય છે ?
 રે ? કાયદો પણ કુદરતી, જનકાળ પલટી જાય છે ?—૪

શું પૂર્ણ રૂપ ધરી રહે છે, પૂર્ણિમાએ ચંદ્રમાં !
 શું પૂર્ણ તેજ કળા થકી, શાંતિ પ્રસારે જગતમાં !
 પણ પુર્ણતાએ પહોંચતાં, ક્ષય રોગમાં અપડાય છે,
 ને તુર્લ રૂપ કળા નિષિ, અદૃશ્ય તે ના થાય છે.

દિન દિન કળા ધરતી જતી, ને કાંપિ સૌ કરમાય છે,
 ને આખરે એ ચંદ્રમાતો, શુર્ણ રૂપ થઈ જાય છે;
 શું મૃત્યુનાં શરણે જશે ? અદૃશ્ય નભમાંથી થશે ?
 ના, ના પુનઃ સોળે કળાએ પૂર્ણરૂપ પ્રકાશશે.

એ પેર માનવ ભાગ્યમાં, ક્ષય રોગ મુકિત શેં નહિ ?
 ક્ષયથી પીડાતા જન ફરી, નવજુવન ધારે શેં નહિ ?

કર કાળ તો નિજ જાળમાં, એ સર્વને સપડાવતો,
ને સર્વના જીવન લૂંટી લઈ, કરે હ્યાં વર્તાવતો.....૫

રે સર્વ ભક્તી કાળ ? તેં ભક્ત્યા નહિં કોને અહિં ?
આ સૃષ્ટિના પ્રારંભથી ભૂખ્યો ? ટળી તુજ ભૂખ નહિ ?
ભક્ષણ મળ્યે કુધા ટળે છે, સૃષ્ટિમાં એ કાયદો,
તુજનેજ શેં વિભુએ કર્યો, અપવાદ એ ધારા તણે !

કંઈ કંઈ જૂદા બહાનાં તળે, તું માનવીને ભક્ષતો,
આ પૃથ્વીમાંથી કોઈને નહિં, કોઈ કાળે રક્ષતો;
રે ! સુવક, બાળક, વૃદ્ધ ગણ, એ સર્વને તું ઝડપતો,
તુજ પાશમાંથી કોઈ પણ, કદિ છટકવા નહિં પામતો.

શ્રી રામને શ્રી કૃષ્ણ સમ, અવતાર ને પણ તેં અસ્થા,
અર્જુન, પિતામહ ભીષ્મ સમ, ગાણાવળીને પણ ભક્ષ્યા;
નેપોલિયન, સિકંદરાદિ, અકૃત્વર્તી રાજાને ———

તેં તો ભક્ષ્યા; પણ ભૂખ તારી, હજુ સુધી કેં ગઈ નહિં !

ઋષિવર, કવિવર, પંડિતો, ધીર, વીર, ક્ષત્રિય જન બધાં,
ને રાવણા દિ રાક્ષસો, કંઈ ભેદ વિણ તેં તો અસ્થા;
શક્તિ દીધી વિભુએ તને, તેથી તું શક્તિ માન છે,
ત્રિવેક સૌ ભૂતી જઈ, કાં અંધ થઈ સૌને અસે ? —૬

ભડવીર થોડા તેં અસ્થા, કંઈ દેશનેતા પણ અસ્થા,
કુળ દીપકો તેં જુગવ્યા, નર રત્નને પણ તેં હણ્યાં,
કુમળી કળીઓ પણ દૂંધી, તેં વિકસવા દીધી નહિ,
તુજ પ્રહાર તો સહેવાય ના, અમ રંક માનવથી અહિં.

રોતા ક્યાં કંઈ તાતને, વહાલી પ્રિયાને, ખાતને,
 ઝૂંટવી લઈ લધુ ખાળને, રોતી કરી કંઈ માતને;
 ને જગતના આશ્રય સમા, જન તેં ઘણા ઝૂંટવી લીધા,
 આશા ભર્યા કંઈ જીવનને, તેં તો નિરાશા મય કીધા—૭

તું શક્તિમાન ભલે, પરંતુ ભાસતો ન વિવેક કંઈ,
 વિવેક હિણી શક્તિ તુજ, ધમસાણ વાળે છે અહિં;
 શું સર્વના વિનાશ કાજે, છે ઘડ્યો વિભુએ તને ?
 તો શીદને તુજને ઘડ્યો અહિં, વાળવા ધમસાણ ને ?

શું સર્વનું ભક્ષણ કરી, અહિં સર્વને રંજાડવા—
 તુજને ઘડ્યો વિભુએ ? નહિ વિભુ કુર એવો છે કદા;
 કે શુઠ કંઈ ઉદ્દેશ—હેતુ, સાધવા તુજને ઘડ્યો ?
 અમ દષ્ટિ ટૂંકી નહિં જીવે: દેખાડજો કંઈ હોય તો. —૮

(૧૮-૮-૧૬)

૮૨ સૌંદર્ય.

(ઉપગતિ વૃત્ત)

ક્ષણે ક્ષણે જે નવતા ધરે છે,
 સૌંદર્યનું તો રૂપ તે ઠરે છે;
 પ્રજ્ઞાંડ માંહે પ્રભુની કૃતિમાં,—
 હાપાઈને સુંદરતા વસી છે. ૧

સૌંદર્ય જોતાં પ્રભુ-ભક્તિ થાય,
અપાર લીલા પ્રભુની જણાય;
માધુર્ય સૌંદર્ય મહિ ઉડું છે,
ઉડાણ એનું કળી કો શકે ના. ૨

સૌંદર્યને તો કવિ આજ પેષે,
વિજ્ઞાન-વાદી ઉપયોગિતાને;
કેવી મજાની કળીકા હીંપ આ ?
એ શુદ્ધ થાતાં ઉપયોગ સૂઝે ? ૩

સૌંદર્યમાં તો રસનો ઝરો છે,
ધારા અમીની વહતીજ એમાં;
ખારાશ સર્વે ઝટ ટાળી દેને,
આ પૃથ્વીને સ્વર્ગ સમી કરી દે. ૪

(૧૬-૨-૧૮)

૮૭ દિવ્યાંગના.

(હરિગીત)

ઝહિસ્તના ઝડખા થકી; ડોકાય પેલી સુંદરી,
સંધ્યા સમયના શાંત જળથી, આંખ ઉંડી છે નરી;
ત્રણ પદ્મ તેના હસ્તમાં છે, સમ તારક કેશમાં,
કૃતિમ સાડીથી વપુ, શણગારતી લવલેશના. ૧
બક્ષાયહું યોગેશ્વરીથી, શુદ્ધ મેત ગુલાબ જે,
આરાધના કાળે ધરેહું, લગ્નતાથી અંગ લે;

ને સ્કંધ પાસે કેશના, બુલ્કાં ઉપર ગુચ્છા વળ્યાં,
તે ક્ષેત્રના સુવર્ણરંગી, કણસસમ જાયે કળ્યાં. ૨

તે શાંત નેત્રે સ્વર્ગની, રમણીયતા વિલગ્ની રહી,
તે ધારતી: 'મુજ આગમનને, દિવસ પણ વિત્યો નહીં';
તેના વિરહથી વ્યથિત જનતાં, પૃથ્વી પરના કોકના,
આ એક દિવસમાં અહો ! દશ વર્ષ વીત્યાં શોકમાં. ૩

(એવા કંઈ દશ વર્ષ તો, વીતી ગયાં આ કાન્તને;
પણ આ ક્ષણે વાંકી વળી, અંગે અહો? ભેટે મને;
તેના રૂપાળાં ભવ્ય કેશો, આ અટે મુજ વદનને
ના, ના, શરદ પળેાં ખરે, આ વર્ષની કાંતિ જને.) ૪

આકાશ અનંતે જે સ્થળે, શરૂઆત નભની થાય છે,
પ્રભુ મંદિરે ઝરૂળે ઉભી, દિવ્યાંગના દેખાય છે;
તે સ્થાનની ઉંચાઈ તો, નહિ કદપનામાં આવતી,
નીચે નીરખતાં હોય દુર્લભ, સૂર્ય-દર્શન ત્યાંવથી. ૫
તે સ્થાન હિમદ્રવે-પૂરમાં, સેતુ સમું શોભી રહે,
નીચે ઉંડા આકાશમાં, દિન-રેનની ભરતી વહે;
તેથી તિમિર-તેજે થતું, કટિ બદ્ધ આપ્તું નભ મદા,
પરિભ્રમણ કરતી પૃથ્વી હીસે, આગિયો કોધી કદા ૬

ત્યાં પ્રેમના શાશ્વત વિજય-દાંપો કરી દશ દિશ ભરી,
બની પ્રેમ-મૂર્તિ પ્રેમ-અંશે, તો બધાં મળતાં ફરી;
હિલજન સંસારી સદા, અન્યોચને સંબોધતાં,
ને સૂક્ષ્મ જ્યોતિ રૂપમાં, પ્રાણિ પ્રભુ-પદ લાધતાં. ૭

આ સર્વ મોહિની મહિથી, તે હજુ વાંકી વળી,
ડોકાય છે ઝરખા થકી, તે પર મુકી વક્ષ-સ્થળી;
ઝરખા મહિ પ્રસરી હશે, વક્ષ-સ્થળીથી ઉપજતા,
ને વક્ર હસ્ત મહિ રહ્યાં, ત્રણ પદ્મ જાણે ઝુલતા. ૮

નાડીસમી આંદોલતી, નલ-મંડળે બહુ વેગથી,—
ગતિ કાળની તે પેળતી, સ્થિર સ્થાનથી બહુ નેગથી;
નક્ષત્ર ગણના સૂર સમ, મધુરું હવે તે જોલતી,
આકાશમાં અતિ નીચ દ્રષ્ટિથી હજુ જોતી હતી. ૯

રવિ અસ્ત પામ્યો, દીસતો, નવ-ચંદ્ર નાનકડો તહિં,
પીછાં સમો નીચે ઘણે, ફડ ફડ ઉડે ને નલ મહિં;
આ શાંત સમયે જોલતી, દિવ્યાંગના મધુરાં સ્વરે,
નક્ષત્ર-ગણનું જ્ઞાન જાણે, આદિ એ તો છે ખરે. ૧૦

આહ ! આ ઘડી યુલ્લુલ તણાં, પેલા મધુરા જ્ઞાનમાં,
પ્રિયા તણે શું શાંત જીણે, સ્વર ન આવે કાનમાં ?
સાપાન-માર્ગે આજ આવે, સ્વર્ગ-ભૂમીથી અહિં,
મધ્યાન્હ ઘંટા વાગતાં, પડ્યા સુણાયા શું નહિં ? ૧૧

“મુજ પાસ આવે કાન્તભાવે, મધ્યું એ અંતર મહિં,
ને આવશે—પ્રભુ-લક્ષિ કીધી મે; ન શું સ્વર્ગે અહિં ?
પૃથ્વી વિષે રહીને પ્રભો ! કાન્તે કીધી શું લક્ષિ ના ?
આકાશ ત્યારે શું મનું ? આમ, લક્ષિમાં શું શક્તિના ? ૧૨

“જ્યારે પ્રભા-મંડળ થકી મુજ, કાન્ત શીર પ્રકાશશે,
ને શ્વેત વસ્ત્રે અંગ આપું, તેમનું જળકાવશે;

ત્યારે પ્રભા-ફૂપની કને, જાશું અમે હસ્ત શ્રદ્ધી,
નીચે અરણ્યમાં નાહિશું, પ્રભુની અમી દષ્ટિ મહિ. ૧૩

“એકાંત, હર્લાંબ, ગુપ્ત, ને, પુણ્ય સ્થળે જાશું અમે,
પ્રભુ-ભક્તિથી બળતી અખંડિત, જયોતત્યાં જોશું અમે;
થંભી તહિ જૂની ફળીમૂત, પ્રાર્થના જોશું અમે,
કે અન્ન નહાનકડા સમી, દ્રવતીજ તે જોશું અમે. ૧૪

“ગિરાજશું ત્યાં દિવ્ય કલ્પ-તરૂ તણી છાયા તળે,
સુભાવ યુક્ત કપોત-યુગલ, શૂઢ ઘટામાં ત્યાં મળે;
તેની વિમલ પાંખો થકી, પંખો બધાં પુનિત બને,
ને મુક્ત કંઠે નામ તેનું, તે અહો ! હરદમ ભણે. ૧૫

“આપેર ત્યાં ગિરાજતાં, તેના હૃદયના તંત્રને,
જગવીશ અર્પી દિવ્ય ગાનો, ના અમોહા મંત્રને;
કેં શાંત ધીમા સ્વર થકી, અટકાવશે હર પળ મને,
ને ગૃહલુ કરશે ભાવથી કેં, જ્ઞાન કે સદ્વાતને.” ૧૬

(‘બન્ને જણા’, ‘બન્ને જણા’, એવું અરે ! હવ્યારતી,
હા, એકયતા અવનિ વિષે, તારી અને મારી હતી;
તુજ હૃદય સાથે હૃદય મુજ, પ્રીતિ થકી સમરૂપ હતું,
પણ એકયતા તે હૃદયની, શાશ્વત કરેશું શ્રી પ્રભુ ?) ૧૭

‘બન્ને જણા યોગેશ્વરીની, કુંજમાં જાશું અમે;
તેને બધી સખીઓ સહીત, ગિરાજતાં જોશું અમે;
તે સૌ સખીના નામતો, સંગીતના સ્વર છે અહા !
સાવિત્રી, સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતી, ને ગાર્ગી મહા. ૧૮

“તે કેશિનીઓ ચક્ર, આકારે સદા ઝિરાજતી,
અતિ લઘ્ય, ગૌર, લલાટ, મધ્યે પુષ્પ-માળા રાજતી;
કસળી ઝીણા વચ્ચે વણે, ચળકીત જ્યોતિ સમરૂડાં,
કફની કરી કરીને વધાવે, જન્મતા મૃત બાહુડાં.૧૬

“હરશે કદા, નહિ જાલશે, જો કાન્ત આ વેળા અહિ
તો અમનથી અમ પ્રેમની, કથની કથું તેને સહિ;
શરમાળ કે અળખા તદા, હું નહિ બનું; ને માત ત્યાં,
મુજ દર્પથી રાજી થઇ, દેશે મને સંજોધવા.૨૦

“માતા સજેડે લઇ જશે, અમને પ્રભુ દરબારમાં,
ચોપાસ લકેતો બંદગી, કરતાં ઉભાં જ્યાં હારમાં;
ને વિમળ ચિત્તે નમન કરતાં, તેજ મય ચિર ઝુકવી;
અમ આગમનથી રાજી થઇ, ગાશે દુઆ સૌ અવનવી૨૧

“પ્રાર્થીશ પ્રભુને પ્રેમથી, મુજ કાન્ત ને મુજ માટ ત્યાં;
‘કરૂણા નિધિ ! કરૂણા કરી, બદ્ધો તમે અમનેજ આ—
પૃથ્વી વિષે કે કાળ તો, પ્રેમે અમે સાથે રહ્યાં,
રહીએ સદાતેવી જ રીતે, હું અને મુજ કાન્ત આ.’૨૨

કેં શોકથી, વધુ નમ્રતાથી, ગોલી તે નિરખી, મુઘી,
“આ સૌ બને તે આવશે, ત્યારે,” કધી, ઉભી સૂની;
સહસા ફિરસ્તા સાથ ઉઠ્યે, જ્યોતિ આવે તે ભાળી,
કેં હાસ્ય સહ આરાધના, કરતી નયનથી તે તાણી.૨૩

(મેં હાસ્ય તેનું જોયું) પણ, તે જ્યોતિ જલ્દી ચાલતી,
નભ-મંડળે આધી ઉડી, આંખી હવે તે લાગતી;

મુવળુંના અરખા ઉપર, લાંબા કીધાં હાથો જ એ,
માથું નીચું ઘાલી હવે, રાતી (સુણ્યાં અશ્રુજ મેઃ)૨૪

(તરબુતો ૨૨-૩-૨૨)

૮૪ બક્ષિતની શક્તિ.

(કાવ્ય ૨૨મી ચાલુ)

રનેહી સગાના મહુ બંધ તોડી,
હૈયું સદા; એ પ્રભુ સાથ જોડી;
એકાંતમાં શુદ્ધ કરોજ બક્ષિત,
એના સમી તો નહિ કોઈ શક્તિ.....૬

પાણી તણા સંગ ત્યજી ઉડે છે,
ને સૂક્ષ્મર્મા સૂક્ષ્મ રૂપે ચઢે છે;
વરાળ આકાશ મહિં કરે છે,
શક્તિ અનેરી કંઈ ત્યાં ધરે છે.....૭

૪-૧-૧૬

૮૫ અંતરનો અધરો.

(ચાલુ કાવ્ય ૨૦મી)

અધરો સદા એ તો રહે:-ને ચત્ત બરી રાખશે—
તો નિત્ય પ્રતિ વધુ દઢ બની, વધુ શુદ્ધિનાં ફળ ચાખશે;
અંતર તણા અઘડા વિના, શું હોત કિમ્મત જીવનની ?
પરિશ્રમ વિનાનાં ફળ મહીં, મીઠાશ લાધે ના ઘણી.—૬

શું સત્ત્વ માનવ જીવનનું, ઝઘડા મહીં આવી મળે ?
અંતર તણા ઝઘડા વિના, શું ઇષ્ટ સિદ્ધિ ના ફળે ?
ફળતી હશે; પણ તે મહીં, આનંદ ક્યાંથી આવશે ?
આનંદ ત્યાં, જ્યાં શ્રમ હશે: આનંદ શ્રમ વિણ ના કશે.—૭

ભૂલો થતાં પસ્તાઈને, દૃઢ નિશ્ચયે ચત્નો ક્યાં:—
એ શ્રેણીએ લાખો જનો, આગળ વધી નિજ ભવતર્યાં;
શ્રમમાં સદા મંડ્યા રહેલું; મંત્ર એ તો આદ્ય છે,
ના જન્મથી કે સિદ્ધ છે; સૌ સિદ્ધિ શ્રમથી સાધ્ય છે.—૮

(૬-૬-૨૫)

૮૬ આશામય સ્વપ્ન

આશાના જોળે શિર ધારી જ્યાં સુતો,
કં કંઈ મધુરાં સ્વપ્ને મહાલું ત્યાં હું તો;
ને વિધ વિધ ભાવે આશા મનને હરે,
નિજ સૌંદર્યે મસ્તાનો મુજને કરે.....૧

મેઘ ધનુષ્યો એ ત્યાં કંઈ સરજાવતી,
અતિ આહ્વાદ જનક રંગો ત્યાં પૂરતી;
નિજ પાંખો પર જીવને લઈ ત્યાં ઉડતી,
મનહર વસ્તુથી તેને આનંદતી.....૨

લીલાંછમ દીપો દ્રષ્ટિમાં લાવતી,
તેમાં જીવને સઘ લઈને ચાલતી;

કંઈ કંઈ અવનવું ત્યાં તેને દર્શાવતી,
મોહ પમાડી અંતરમાં ઉદ્ધાસતી.....૩

દંદ્રાસનને, કે ત્રિભુવનનાં પણ રાજ્યને,
નિજ જ્યોતિશી આંખા પાડી નાંખતી;
અનન્ય રૂપને દર્શાવી લજ્જાવતી,
રંભા, ઉર્વશી સમ પરીઓ ને શ્રી રતી.....૪

૧૪-૬-૧૬

૮૭ મારો પાડોશી કોણ ?

“મારો પડોશી કોણ ?”

“તારો પડોશી ?”

“જેને સહાય કરી કેં સુખ તું આપી શકે;
દુઃખી હૃદયને, ધગધગતી છાતીને,
તારો નરમાળ હાથ કેં શાંતી દિયે;
તારો પાડોશી એ.”

“તારો પાડોશી ?”

“જેની આંખ બહુ તંગીથી આંખી દીસે;
ભૂખમરાથી ઘેર ઘેર માંગતા ફરે;
એવા રીખાતા જન સૌ પડોશી.

બા; તેને આશ્રય દેને તું જલ્દી !”

“સૌ આર્થિક રત્નો હિણું હૈયું;

વિધવા, નોંધાઈં બાળ, કેં નિરાશૈ પઠયું;
નિરાધાર એવા જન સૌ પાડોશી.

જા; તેને આશ્રય દેને તું જલ્દી !”
“જ્યારે મળતું કે માનવ રૂપધારી,
તુંથી એાછો નસીબનો ભાગ ધારી,
ત્યારે સ્મરજે કે એ છે પાડોશી.

હુએ રીખાતો એ સુત કે ભાઈ.”
“ઝંઝરકાર થઈ તરછોડતો ના !

(૧૮-૨-૨૨)

૮૮ મહાત્મા—નમું હું તને.

(ઉપદેશ)

હુઃખી જનના હુઃખો દેખી હૈયું-દ્રવે,
તેને નિવારવાને બહુ ભટકે ભવે;
નહિ જપે જો શાંતી લીધી ન તેમને,
એવા પ્રેમાળ મહાત્મા ! નમું હું તને..... ૧

શાંત તેજે મુખમુદ્રા પ્રકાશી રહે,
મીઠી વાણીમાં અમૃતની ધારા વહે;
આનંદોર્મિમાં અબકારે છે સર્વને,
સ્નેહ લીનાં મહાત્મા ! નમું હું તને..... ૨

અન્ય જનના હિતાર્થે તો જીવન ધરે,
અપકારોને સ્થાને ઉપકારો કરે;
શુદ્ધ વૃત્તિ પ્રચારી અશુદ્ધિ હણે,
એવા શુભનિષ્ઠ મહાત્મા ! નમું હું તને ૩

રહેણી કરણી આદરનીય જેની બહુ,
અને આદર્શમય જીવન ગુજારે સહુ;
નામ સ્મરણે જગાવે જે શુભ ભાવને,
એવા અદ્વૈત મહાત્મા ! નમું હું તને..... ૪

ત્રિવિધ તાપો ! જીગરને ભલે સેકતા,
વર્તન, વાણી, વિચારે, ધરે એકતા;
અખિલ જગમાં પ્રકટાવે પ્રભુ-નૂરને,
એવા પ્રજ્ઞા નિષ્ઠ મહાત્મા ! નમું હું તને..... ૫

૮૯ બવ તરવાનો ઉત્તમ આરો.

(રામદેશ-)

(કામણ હીસે છે અલખેલાં, ત્હારી આખમાંરે એ રાહ)

ગરજે ગાંગો થઈ જગ છેતરવા,
હાથાય છે રે, બહુ તડપાય છે રે.....ટેક.

ગરજ મટી કે શાહ તું થાયે,
ભૂલી સૌ પાછળનું બાયે;

પણ તેથી જન કહિ કોના અંજલ્ય છે રે.....ગરજે.

સૌને છેતરવા તું કરતો,
 હગાથી ધાંધલ બહુ કરતો;
 સૌ રીતે આખર તું તો છેતરાય છે રે.....ગરબે.

અસત્યના પંથે બહુ મહાલ્યો,
 ફૂડ કપટમાં ભવ આ ગાળ્યો;
 કોઈ વસ્તુ ના અંતે, સંગી થાય છે રે.....ગરબે.

પ્રભુ ભક્તિમાં થા મસ્તાનો,
 રામ વિના કંઈ મુખ નહિ આણ્યો;
 ભવ તરવાનો ઉત્તમ આરો, ભય છે રે.....ગરબે.

૭-૧૨-૧૮

૯૦ મસ્તી.

(ભક્તિ)

આલમ બધી ખંજર તણો, વરસાદ છે વરસાવતી;
 પરવા નથી તેની મહને: પ્રભુ-ઢાળ રહે બળવતી.
 છાને સિતમગારો! સિતમ, સૌ આદરે મન બાવતા;
 ખખ્ખર પ્રભુનું ધાડું તો, તે મુજ કને નહિ ફાવતા.
 તાપો ત્રિવિધ દમવા મને, તત્પર ભડે રહેતા મઠા;
 ખુદાઈ નુરબે જીગરમાં તો, ભસ્મ થાતાં તે બધાં.
 હે જીગર ખુદાઈ શરાબે, મસ્ત રહે! બસ! મસ્ત રહે;
 તાકાત કોની ખલ્કમાં કે, મસ્તીમાં તે કષ્ટ દે!
 એ મસ્તીમાં દિનરાત છે ને, વહી જતાં, પરવા નહિ.

ખ્યારા ખુદા ! એ મસ્તી દે, એ મસ્તી દે એ મસ્તી દે;
 ચાચું ન ખીચું તુજ કને બસ ! મસ્તી દે, તુજ મસ્તી દે.
 ૧ જીવનમગારો

૧૯-૨-૧૭

૯૧ બગ ભગત.

ચાડી ચુગલી ને નિંદામાં, આખો દિવસ તું ગાળે છે;
 એક ક્ષણ પણ શ્રી પ્રભુનામને, તું કદિ નહિ સંભાળે છે.

(આથી વધુ મનુષ્યનું અદ્યપતન કયું ?)
 જન્મ દીધો શ્રી પ્રભુજીએ, તેને તું વિસારે છે;
 ક્ષણભર કદિ તું નામ રો તો, ચોટે વાત પુકારે છે.

(આથી મોટો દંભ કયો ?)
 વિષય વિષયોને તું વગડે, મોહિત તેમાં થાયે છે;
 કામિની કંથન વિણ તુજ આંખે, અન્યન કંઈ દેખાયે છે.

(આથી મોટો અધારો કયો ?)

૨૩-૬-૩૪

૯૨ ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી મારી કને પૈસા, નથી પૈસા તણા કંઈ તોર;
 ગરીબીમાં હું ઉછર્યો છું, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી મારી કને સત્તા, નથી સત્તા, તણા કંઈ દોર;
 હું આઘો સર્વ સત્તાથી, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી મારી કને વસીલો, વસીલાતું ન મુજને જોર;
વસીલાથી રહું છોટો, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી મારી કને કંઈ રૂપ, નથી કંઈ રૂપનોથે ગર્વ;
હું રાચું રૂપથી કદિ ના, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી હું ફાંકડો ફક્કડ, નથી હું આકરો અક્કડ;
હું સીધો ને સદા સાદો, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી હું મલ્લ મસ્તાનો, ન એનો કંઈ કફં દાવો;
હું સુકલડી અને નિર્બળ, ગરીબી હાલ મારા છે.

નથી બુદ્ધિ પ્રખર મુજમાં. નથી પાંડિત્ય કે ચતુરાઈ;
હું રાચું સાદી સમજણમાં ગરીબી હાલ મારા છે.

૨૭-૬-૩૪

૯૩ સર્વ વ્યાપી પ્રભુ

(સર્વેયો)

આજું પરમાણુમાં પ્રભુજી ! તું વસી રહ્યો સર્વે જ સ્થળે;
હિમગિરિમાં, હુદ્ર કલ્પોમાં, બીજ, તરૂને શાખ, ફળે.

ભરતી ઓટ, અઢતી પડતીમાં, ક્ષર અક્ષરમાં, તુંજ બધે;
ખ્યાપી રહ્યો તું પશુ પક્ષીમાં, દાનવ નરમાં તુંજ બધે.

મિત અમિતમાં, સૂક્ષ્મ સ્થુળોમાં, ગિરિશૃંગો કે બીજી મહિં;
અગકિત તારક, રવિચંદામાં, પ્રભુ ! તું; કંઈ તુજ વિણ નહિ.

સાગર, ઝરણો, ચમન શુભોમાં, બુલબુલના ટહુકાર મહિં;
 મન્દ્રધનુષ્યના મનહર રંગે પ્રભુ ! તું; તુજ વિષુ ઠાર નહિ.
 દિગન્ત માંહે, વિશ્વ-ખિંદુમાં, સ્વર્ગ, મૃત્યુ પાતાળ મહિં
 અવતારોને શિવ, વિષ્ણુમાં, સ્ત્રાપા, ત્રાતા કાળ મહિં;
 સૌ રૂપે પ્રભુ ! તું તો વ્યાપે તારો આવિભાવ બધે;
 સહુમાં તું છે, તારામાં સહુ, પારજ તારો કોણ લહે ?
 સર્વ સ્થળે ને સૌ દિશામાં, ત્રિકાળ માંહે તું વ્યાપે;
 તારો મહિમા કેમ કરીને, પરિમિત સૌ માણસ માપે ?

(૨૧-૩-૨૮)

૯૪ ઝુહાક.

(તવ)

મઢ માંહે તલ્લીન થઈને, ઝુલ્મ કરે ઝુહાક;
 રંક પ્રજાને રંજીતે, દિગન્ત ગજવે હાક.
 થર થર ધૂળવે સહુ કોને, સિતમ તણો નહિ પાર;
 આલિમ થઈ દશ દિશ ઝૂઝે, વર્તાવે હાહાકાર.૧

પણુ પ્રભુના દરબાર મહિં તો, ઝુલ્મ નહિ સંખાચ,
 વાવે તેહું સહુ કો લણતું, હોય રંક કે રાચ.
 નિર્દોષીના નિશ્વાસો, કે શક્તિ પ્રભુની ચૂક;
 બે સર્પો બે હાથે ઉપજ્યા; દુઃખે કીધો મૂઢ.૨

વ્યાકુળતા અંગે વ્યાપી ને, બન્યો બહુજ બેઝાર;
ઉપાય કોટી કીધા તો પણ, મળ્યું ન ઠરવા ઠાર.
“એ મઢોના મસ્તક છેદી, આરોગો મહારાજ !
વ્યાધિની પીડા સૌ નાશે,” તખીબ કહે ઇલાજ.૩

ઔષધ કાળે એ મસ્તકની, કતલ : થતી આપેર;
અગણિત નિર્દોષી રંકોમાં, વત્યો ભારે કેર.
સજ્જ થયો કમ્મર બાંધી, અંતે કાઢ્યા લુહાર;
પુત્ર-વેર લેવા કાળે, ઉશ્કેર્યા લોક અપાર.૪

ભારે જંગ મચ્યો તેમાં, ઝુહાક થયો બેઝાર;
ખુન ખારીમાં મૃત્યુ-શરણે, પહોંચ્યો એ નિર્ધાર.
કયાં અલિપ્ત ઝુહાક અને, કયાં કાઢ્યા રંક લુહાર ;
પણ પ્રભુના ધારા કંઈ ન્યારા, કોણજ પામે પાર ?૫

અલિપ્ત કે મદ-મસ્ત જનોનો, જગમાં નહિ અવકાશ;
સત્તા સાથે તે સર્વેનો, અંતે થાય વિનાશ.
દિવ્ય શક્તિ પ્રભુની વ્યાપે તે, કો થી કહિ કલ્પાય;
એક પલકમાં તરણું મેરૂં, મેરૂં તરણું, થાય.૬

૧૭-૮-૨૪

૯૫ શાન્ત મધુરં.

(પ્રાસાંગિક)

શાંત, મધુરં; શાંત મધુરં;
વાયું ! પશ્ચિમ સાગરના !

ધીમે ધીમે કુંકર ને વા,
વાયું! પશ્ચિમ સાગરના

બળભળતા પાણી ઉપર જ;
આવ ચંદ્રથી આથમતાં;
કું કું કરીને તેને અલિઆં,
મુજ પાસે કરીને હંકાર;

મુજ નાનકડો, મુજ લાડકડો,
ઉઘીને ઉઠ તે પહોલાં
નિદ્રને વિશ્રાંતિ લેને
કને તાત આવે જલહી;

વિશ્રાંતિ લેને વિશ્રાંતિ,
માત તણા ખોળા માંહિ,
કને તાત આવે જલહી;
નિજ આલકડા પાસે આવે.

જરૂર તાત માળા માંહે,
રૂપેરી ચંદા નીચે સહુ,
રૂપેરી સઠ પશ્ચિમથી;
ઉઘ નહાનકડા ઉઘ લાડકડા.
ઉઘી લેને તું નહાલકડા.

૧૧-૪-૨૦

સમાપ્ત.

આભિપ્રાય.

તમાન સમયમાં બહાર પડતા આ કાવ્ય સંગ્રહની અંતરે આ કૃતિઓ છે એમાં સૌથી પ્રથમ એ કે એમાંનાં વર્ણનાં-ખરો કાવ્યો અર્વાચીન પદ્ધતિથી કંઈક જુદી પદ્ધતિમાં લખાયા છે અને આપણને ગદ્ય પદીના કવિઓનો ખ્યાલ આપે છે. એમાં છંદોમય કાવ્યો છે, પદ્ય છે અને ગદ્યની દમનાં કાવ્યો પણ છે. એમાં કેટલાક સુકતકો છે અને ખંડ-કાવ્યો પણ છે. કાવ્યોના વિષય પરત્વે તો એટલુંજ કહેવું અસંભવ કે અદૃશ્ય વાદ જેવા ચિંતન પ્રધાન વિષયથી માંડી ‘અભિનંદન’ જેટલું ગુલામ જેવા વર્ણનાત્મક અને ‘નવલી ઉપા’ જેવા પાસાગિદ વિષયને પણ કવિ સ્પર્શ્યા છે.

એમાંનાં છંદોમય કાવ્યોમાં ભાવનું આદેખન સુરેખ છે અને કાવ્યોચિત્ત લય અને તેની પ્રવાહિતા પણ સરસ રીતે નિર્ધાર છે. ભક્તિ વિષયક અને ચિંતન પ્રધાન કાવ્યોમાં કવિના લલિતા ભાવનો આવેગ અને ઊર્મિની સચ્ચતા આપણે સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકીએ છીએ.

ખંડ કાવ્યોમાં લીલિતા પ્રસંગો પણ ખૂબ કાવ્યોચિત્ત અને સુંદર છે. એમાં ‘વસિષ્ઠને અરંધતિના સંવાદ’ અને ‘કુરુક્ષેત્રમાં અર્જુનનો વિવાદ’ એ કવિની પ્રાસાદિક શક્તિનાં ઉદાહરણો છે. ગુજરાતી સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં આ સંગ્રહનો ઉમેરો આવકારવા લાયક છે.

—પ્રો. કુંજ વિહારી મહેતા.

